

Ekonomska aktivnost starijeg stanovništva u Republici Hrvatskoj

Višekruna, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Economics and Business / Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:148:139047>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported/Imenovanje-Nekomercijalno-Dijeli pod istim uvjetima 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**



Repository / Repozitorij:

[REPEFZG - Digital Repository - Faculty of Economics & Business Zagreb](#)



Sveučilište u Zagrebu

Ekonomski fakultet

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij

Ekonomija

**EKONOMSKA AKTIVNOST STARIJEG STANOVNIŠTVA U
REPUBLICI HRVATSKOJ**

Diplomski rad

Ana Višekruna

Zagreb, rujan 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Ekonomski fakultet
Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij
Ekonomija

**EKONOMSKA AKTIVNOST STARIJEG STANOVNIŠTVA U
REPUBLICI HRVATSKOJ**

**ECONOMIC ACTIVITY OF OLDER POPULATION IN THE
REPUBLIC OF CROATIA**

Diplomski rad

Student: Ana Višekruna

JMBAG: 0067566416

Mentor: doc. dr. sc. Petra Međimurec

Zagreb, rujan 2023.

SAŽETAK

U europskim zemljama odvija se proces demografskog starenja. Starenje stanovništva izazov je za nositelje politike jer ima bitne posljedice za mirovinski i zdravstveni sustav te je u kontekstu starenja stanovništva i radne snage važno dobro razumjeti ekonomsku aktivnost stanovništva u starijoj dobi. Zadržavanjem starijeg stanovništva na tržištu rada može se ublažiti opterećenost mirovinskih i zdravstvenih sustava. Europske zemlje međusobno se razlikuju prema ekonomskoj aktivnosti starijeg stanovništva i opsežna literatura pokazuje kako status ekonomske aktivnosti, kao i namjere o umirovljenju te dob umirovljenja, ovise o brojnim i raznovrsnim čimbenicima (demografskim, socioekonomskim, zdravstvenim i drugim). Ovaj diplomski rad bavi se ekonomskom aktivnošću stanovništva starije dobi u Hrvatskoj i Europi. Glavni su ciljevi: 1) opisati proces demografskog starenja u Hrvatskoj i Europi, 2) objasniti ekonomske i društvene izazove povezane s demografskim starenjem, 3) prikupiti i opisati dostupnu statistiku o ekonomskoj aktivnosti stanovništva u starijoj dobi za europske zemlje te provesti komparativnu analizu, 4) koristeći se anketnim podacima iz Istraživanja o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi (SHARE) provesti analizu ekonomske aktivnosti starijeg stanovništva s fokusom na Hrvatskoj. U okviru statističke analize podataka iz studije SHARE u radu se istražuju, u hrvatskom slučaju, zaposlenost i umirovljenje u dobi 50 – 64, namjere o umirovljenju kod starijih radnika te dob umirovljenja među umirovljenim ispitanicima u dobi 50+. Rezultati pokazuju da su te varijable povezane s odabranim demografskim (dob, spol, bračni status, imanje unuka), socioekonomskim (obrazovanje) i zdravstvenim (samoprocijenjeno zdravlje, broj kroničnih stanja) čimbenicima, u skladu s očekivanjima na temelju postojeće literature.

Ključne riječi: demografsko starenje, ekonomska aktivnost starijeg stanovništva, europske zemlje, Hrvatska, SHARE

SUMMARY

The process of demographic aging is taking place in European countries. Population aging is a challenge for policymakers because it has significant consequences for the pension and healthcare systems, and understanding the economic activity of the older population is important in the context of aging population and workforce. By keeping older people in the labour market, the burden on pension and healthcare systems can be alleviated. European countries differ in terms of the economic activity of the older population, and extensive literature shows that the status of economic activity, as well as retirement intentions and retirement age, depend on numerous and diverse factors (demographic, socioeconomic, health, and others). This master's thesis deals with the economic activity of the older population in Croatia and Europe. The main objectives are: 1) to describe the process of demographic aging in Croatia and Europe, 2) to explain the economic and social challenges related to demographic aging, 3) to collect and describe available statistics on the economic activity of the older population for European countries and conduct a comparative analysis, 4) using survey data from the Survey of Health, Aging, and Retirement in Europe (SHARE), to analyse the economic activity of the older population with a focus on Croatia. Within the statistical analysis of data from the SHARE study, the paper explores, in the Croatian case, employment and retirement at ages 50 – 64, retirement intentions among older workers, and retirement age among retired respondents aged 50+. The results show that these variables are associated with selected demographic factors (age, gender, marriage status, having grandchildren), socioeconomic factors (education), and health factors (self-rated health, number of chronic conditions), in line with expectations based on existing literature.

Key words: demographic aging, economic activity of the older population, European countries, Croatia, SHARE

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITIOSTI

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski rad isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da nijedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog izvora te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.



Zagreb 1. rujna 2023.

STATEMENT ON THE ACADEMIC INTEGRITY

I hereby declare and confirm by my signature that the final thesis is the sole result of my own work based on my research and relies on the published literature, as shown in the listed notes and bibliography.

I declare that no part of the thesis has been written in an unauthorized manner, i.e., it is not transcribed from the non-cited work, and that no part of the thesis infringes any of the copyrights.

I also declare that no part of the thesis has been used for any other work in any other higher education, scientific or educational institution.



Zagreb 1st September 2023

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	i
SUMMARY	ii
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI	iii
STATEMENT ON THE ACADEMIC INTEGRITY	iii
SADRŽAJ	iv
1. UVOD.....	1
1.1. Predmet i ciljevi rada.....	1
1.2. Metode istraživanja i izvori podataka.....	1
1.3. Sadržaj i struktura rada	2
2. STARENJE STANOVNIŠTVA U HRVATSKOJ I EUROPI	3
2.1. Demografske odrednice starenja stanovništva	8
2.2. Starenje stanovništva u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama – pregled trendova	12
2.3. Ekonomske i društvene implikacije starenja stanovništva	15
3. EKONOMSKA AKTIVNOST STARIJEG STANOVNIŠTVA U HRVATSKOJ I EUROPI.....	18
3.1. Participacija starijeg stanovništva na tržištu rada u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama	18
3.2. Zaposlenost i nezaposlenost starijeg stanovništva u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama.....	29
3.3. Dob umirovljenja i trajanje radnog vijeka u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama	37
4. PREGLED LITERATURE O ODREDNICAMA EKONOMSKE AKTIVNOSTI STARIJEG STANOVNIŠTVA	42
5. ANALIZA EKONOMSKE AKTIVNOSTI STANOVNIŠTVA U DOBI 50+ U HRVATSKOJ TEMELJEM ISTRAŽIVANJA O ZDRAVLJU, STARENJU I UMIROVLJENJU U EUROPI	53
5.1. Uzorak i varijable iz Istraživanja o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi	53
5.2. Metode analize.....	55
5.3. Rezultati analize	55
5.3.1. Ekonomska aktivnost u dobi 50+	55
5.3.2. Namjere o umirovljenju među starijim radnicima	63
5.3.3. Dob umirovljenja među umirovljenim ispitanicima	67

5.4. Rasprava o rezultatima analize	69
6. ZAKLJUČAK	71
LITERATURA	73
POPIS GRAFIKONA I TABLICA	78
ŽIVOTOPIS	80

1. UVOD

U europskim zemljama, uključujući Hrvatsku, odvija se proces demografskog starenja. Očekuje se da će se udio stanovništva u dobi od 65 godina i više u zemljama Europske unije povećati s 20,8% u 2021. na 31,3% u 2100. godini, dok će se udio stanovništva u dobi od 15 do 64 smanjiti sa 64,1% na 54,8% (Eurostat, 2023.a). Starenje stanovništva posljedica je niskih stopa fertiliteta i sve dužeg očekivanog trajanja života. Izazov je za nositelje politike jer ima bitne posljedice za mirovinski i zdravstveni sustav te je u kontekstu starenja stanovništva i radne snage važno dobro razumjeti ekonomsku aktivnost stanovništva u starijoj dobi. Europske zemlje međusobno se razlikuju prema ekonomskoj aktivnosti starijeg stanovništva (Eurostat, 2023.b) i dostupna je opsežna literatura (npr. Dini, 2009.; Hess i sur., 2021.; Scharn i sur., 2018.) koja dokumentira kako status ekonomske aktivnosti, kao i namjere o umirovljenju te dob umirovljenja, ovise o brojnim i raznovrsnim čimbenicima (demografskim, ekonomskim, zdravstvenim i drugim).

1.1. Predmet i ciljevi rada

Tema ekonomske aktivnosti starijeg stanovništva u Hrvatskoj i Europi u fokusu je ovog diplomskog rada. Glavni su ciljevi sljedeći: 1) opisati proces demografskog starenja u Hrvatskoj i Europi, 2) objasniti ekonomske i društvene izazove povezane s demografskim starenjem, 3) prikupiti i opisati dostupnu statistiku o ekonomskoj aktivnosti stanovništva u starijoj dobi za europske zemlje te provesti komparativnu analizu, 4) koristeći se anketnim podacima iz Istraživanja o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi (SHARE) provesti analizu ekonomske aktivnosti u dobi 50+ s fokusom na Hrvatskoj.

U okviru statističke analize podataka iz studije SHARE u radu se istražuju, u hrvatskom slučaju, zaposlenost i umirovljenje u dobi 50 – 64, namjere o umirovljenju kod starijih radnika te dob umirovljenja među umirovljenim ispitanicima u dobi 50+, te njihova povezanost s odabranim relevantnim demografskim, socioekonomskim i zdravstvenim varijablama.

1.2. Metode istraživanja i izvori podataka

Kako bi se istražila ekonomska aktivnost starije populacije u Hrvatskoj i Europi, prikupljena je i sintetizirana relevantna znanstvena literatura o toj temi i provedena je analiza podataka iz različitih izvora. Glavni su izvori podataka za analizu u diplomskom radu Eurostat (za opći pregled demografskih trendova u Hrvatskoj i Europi, te za komparativnu analizu zemalja s obzirom na ekonomsku aktivnost starije populacije) i Istraživanje o zdravlju, starenju i

umirovljenju u Europi (SHARE). SHARE je anketno istraživanje koje nudi mnoštvo informacija o raznim temama koje se odnose na starenje, a pokrivaju, između ostalog, zdravlje, dobrobit i ekonomsku aktivnost europske populacije u dobi 50+. U diplomskom radu koriste se podaci iz studije SHARE koji se odnose na Hrvatsku (Börsch-Supan, 2019.). Glavne su varijable u analizi status ekonomske aktivnosti u dobi 50+, odnosno zaposlenost i umirovljenje u dobi 50 – 64, namjere o umirovljenju među starijim radnicima i dob umirovljenja među umirovljenim ispitanicima. Od statističkih metoda, provodi se deskriptivna analiza podataka i procjenjuju se regresijski modeli u kojima se ispituju demografski, socioekonomski i zdravstveni čimbenici povezani sa statusom ekonomske aktivnosti i s namjerama o umirovljenju, a koji su izabrani kao relevantni na temelju pregleda dosadašnjih istraživanja.

1.3. Sadržaj i struktura rada

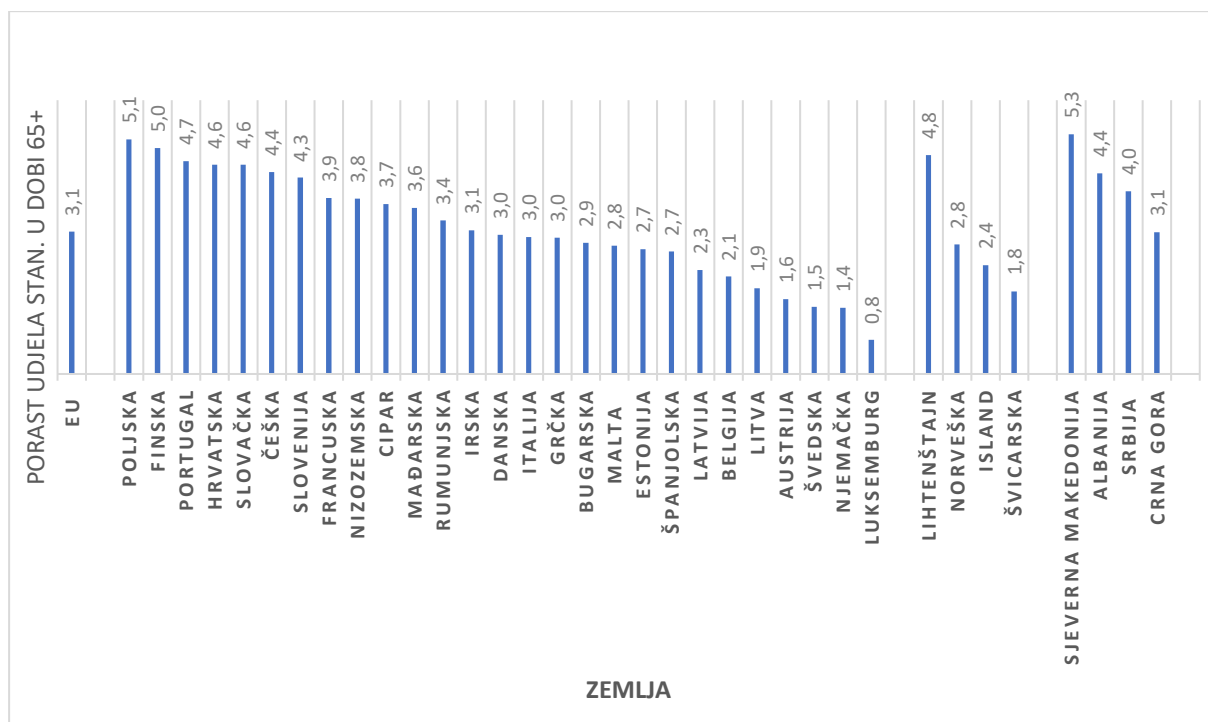
Ovaj diplomski rad sastoji se od šest poglavlja, što obuhvaća uvod i zaključak. Sadržaj središnjih poglavlja usklađen je s postavljenim ciljevima diplomskog rada. U drugom poglavlju opisuje se i objašnjava proces demografskog starenja. U trećem poglavlju prikazuju se statistički podaci o ekonomskoj aktivnosti starije populacije u Hrvatskoj i Europi: prikupljaju se i opisuju pokazatelji o participaciji starijeg stanovništva na tržištu rada, o zaposlenosti i nezaposlenosti starijeg stanovništva, o dobi umirovljenja i trajanju radnog vijeka. U četvrtom poglavlju predstavlja se postojeća literatura o determinantama ekonomske aktivnosti starijeg stanovništva. Daje se pregled različitih čimbenika koji su povezani s donošenjem odluka u vezi s umirovljenjem odnosno nastavkom rada. Ovo poglavlje ima za cilj pomno proučiti najvažnije odrednice ekonomske aktivnosti u starijoj dobi i stvoriti temelj za analizu u sljedećem poglavlju. Peto poglavlje rada sadrži vlastitu analizu ekonomskog ponašanja pojedinaca u dobi 50+, na temelju podataka iz studije SHARE. U završnom dijelu diplomskoga rada sažeti su najvažniji zaključci i ponuđeni prijedlozi za buduća istraživanja u vezi s istraživanom temom.

2. STARENJE STANOVNIŠTVA U HRVATSKOJ I EUROPI

Stopa kojom stanovništvo stari raste znatno brže nego u prošlosti. Zemlje su prisiljene suočiti se s izazovom sve starijeg stanovništva. Uglavnom zato što i stope smrtnosti i stope nataliteta padaju u isto vrijeme u većini zemalja diljem svijeta ima puno ljudi starijih od 60 godina, a usporedno s time i veliki pad broja radnika koji ih mogu uzdržavati. S istovremenim padom mortaliteta i plodnosti suočava se većina zemalja Zapadnoga svijeta (Hess i sur., 2021.). Takvi trendovi imaju značajan utjecaj na naše gospodarstvo.

Prevenција bolesti primjenom različitih medicinskih inovacija značajno je pridonijela produljenju ljudskog životnog vijeka (Obadić i Smolić, 2008.). Tehnologija ima sposobnost ne samo poboljšati standard naših života, već možda i produljiti životni vijek pojedinca. Ljudi žive dulje zbog niza čimbenika, uključujući poboljšanu zdravstvenu skrb i higijenu, zdraviji stil života, odgovarajuću hranu i nižu stopu smrtnosti djece (Blundell i sur., 2017.). Pad nataliteta u regiji primarni je čimbenik starenja stanovništva Europe, što je značajan demografski fenomen diljem Europe (Hess i sur., 2021.). Očekuje se da će se u ovom stoljeću Europska unija, zajedno s drugim područjima diljem svijeta, suočiti sa sve starijim stanovništvom (Hess i sur., 2021.). Zbog visokog udjela stanovništva starijeg od 65 godina, Hrvatska se općenito smatra jednom od najstarijih nacija u Europi (Mečev i Vudrag, 2012.). Općenito, populacija koja stari može povući velike ekonomske posljedice, što vlade prisiljava razviti mjere za suočavanje s tim izazovima.

Grafikon 1: Porast udjela stanovništva u dobi od 65 godina ili više između 2012. i 2022. (postotni bodovi)

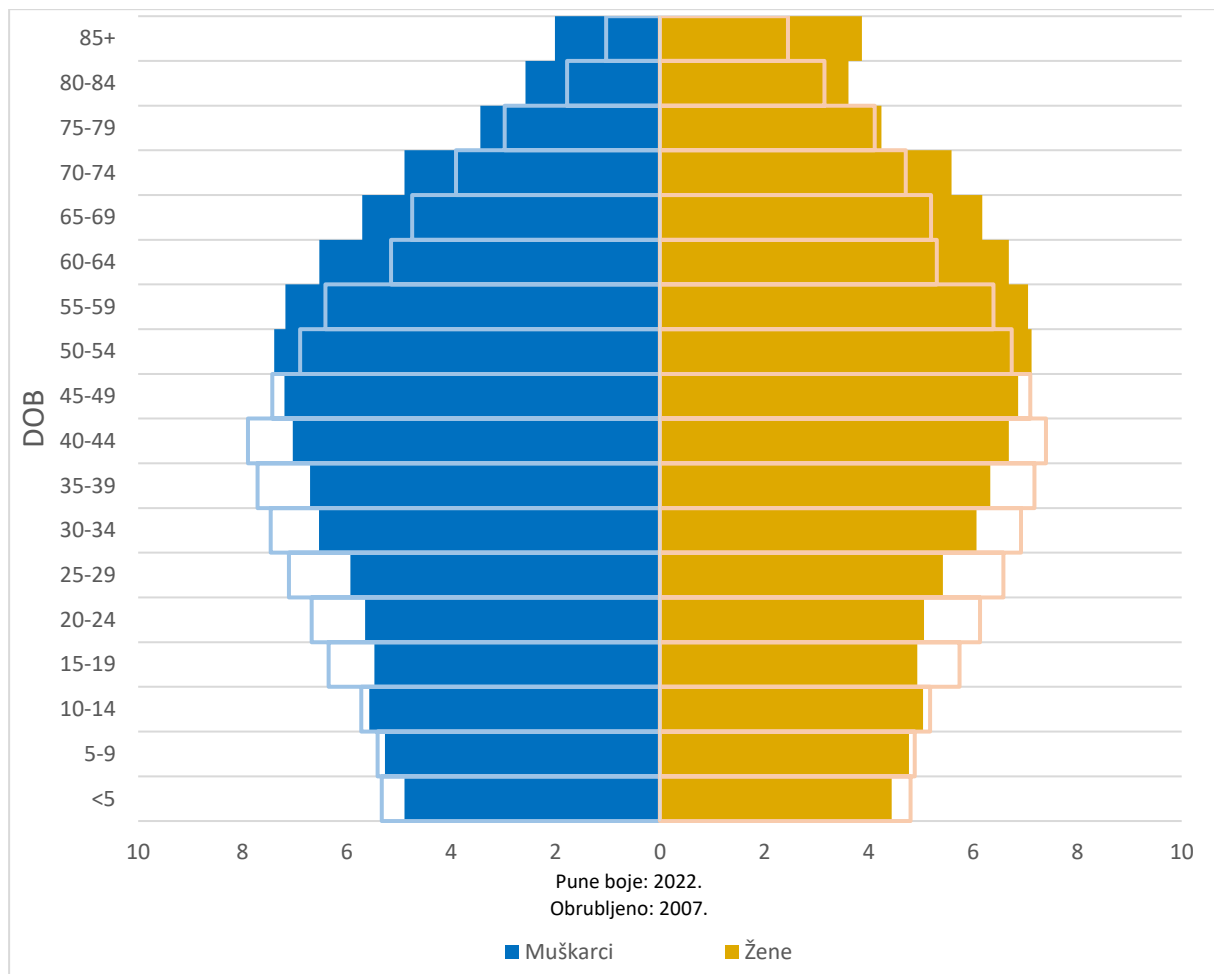


Izvor: Eurostat (2023.a)

Na grafikonu 1 prikazani su porasti u udjelu stanovništva u dobi 65 godina i više u europskim zemljama. Udio stanovništva u dobi 65 godina i više raste u svakoj državi članici EU-a, EFTA-e i u zemljama kandidatima. U razdoblju od 2012. do 2022. godine za EU u cjelini vidljiv je porast udjela stanovništva u dobi 65 i više godina od 3,1 postotnih bodova (Eurostat, 2023.a). Europska unija doživjela je značajno povećanje medijalne dobi svojeg stanovništva tijekom desetljeća. Naime, između 2012. i 2022. medijalna dob unutar EU porasla je u prosjeku za 2,5 godine (Eurostat, 2023.a). Ovo povećanje može se dalje raščlaniti na godišnji prosjek od 0,25 godina. U 2012. medijalna dob iznosila je 41,9 godina, a zatim se popela na 44,1 godinu 2021. Konačno, do 2022. medijalna dob dosegla je 44,4 godine. Ovaj uzlazni trend medijalne dobi naglašava značajan demografski pomak unutar EU-a u ovom desetogodišnjem razdoblju. Medijalna dob unutar Europske unije bilježi značajan porast u većini njezinih država članica. Točnije, zemlje poput Španjolske, Portugala, Grčke, Italije i Slovačke doživjele su značajan porast medijalne dobi od četiri ili više godina. Međutim, vrijedi napomenuti da je Švedska iznimka u ovom trendu, budući da se medijalna dob zapravo lagano smanjila tijekom godina. Godine 2012. medijalna dob u Švedskoj iznosila je 40,8 godina, a zatim se do 2022. smanjila na 40,7 godina. Albanija je prošla kroz značajnu transformaciju u smislu svoje medijalne dobi tijekom prošlog desetljeća. Konkretno, došlo je do značajnog povećanja medijalne dobi, s porastom od 5 godina uočenim od 2012. do 2022. Tijekom razdoblja od 2021. do 2022. pojavio

se trend vrijedan pažnje u medijalnoj dobi u različitim europskim nacijama. Točnije, ova je metrika doživjela uzlaznu putanju u 24 države članice, tri zemlje Europske udruge za slobodnu trgovinu (EFTA) i sve zemlje kandidatkinje za koje su podaci bili dostupni (Eurostat, 2023.a). Međutim, vrijedno je napomenuti da je Njemačka svjedočila smanjenju medijalne dobi, dok su Nizozemska, Austrija i Island zadržale dosljednu medijalnu dob tijekom cijelog vremenskog okvira. Tijekom razdoblja od 2020. do 2022. pojavio se značajan trend u medijalnoj dobi u različitim europskim nacijama. Konkretno, ova dobna metrika doživjela je uzlaznu putanju u 26 država članica, obuhvaćajući sve zemlje unutar Europskog udruženja slobodne trgovine, kao i zemlje kandidatkinje za članstvo u Europskoj uniji, za koje su podaci bili dostupni. Međutim, vrijedno je napomenuti da se Njemačka isticala kao iznimka, budući da je medijalna dob stanovništva pokazala pad tijekom tog vremenskog okvira. Analizirajući demografske trendove unutar Europske unije (EU), postaje očito da je nekoliko država članica doživjelo značajan porast medijalne dobi između 2020. i 2022. Posebno Hrvatska, Portugal, Grčka, Španjolska, Češka i Italija – sve su svjedočile značajnom porastu od više od 0,5 godine u tom pogledu.

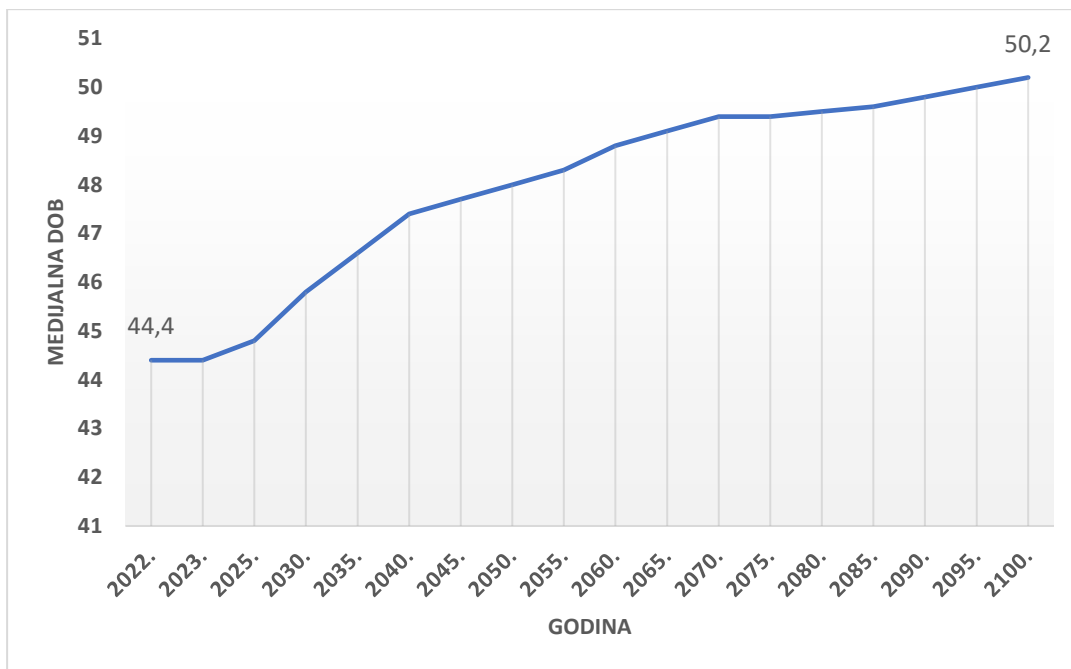
Grafikon 2: Piramida stanovništva 2007. godine u odnosu na 2022. godinu na području EU



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.g)

Na grafikonu 2 možemo vidjeti dobno spolnu strukturu stanovništva 2007. godine u odnosu na 2022. godinu na području EU. Obrubljeni dio piramide pokazuje nam 2007. godinu, a pune boje 2022. godinu. Jasno je vidljivo da u 2007. godini udio mlađeg stanovništva je veći i piramida je dolje šireg oblika. U 2022. godini mlađe stanovništvo se smanjilo, a starije povećalo zbog *baby-boomera* koji se sada nalaze u dobi za umirovljenje i piramida postaje pri dnu uža, a pri vrhu šira (Eurostat, 2023.a). Dakle, promjenjivi odnos između starih i mladih populacija daje jasan uvid u demografske promjene koje dolaze sa starenjem stanovništva. Takve promjene mogu dovesti i do opadanja broja stanovnika općenito.

Grafikon 3: Predviđena promjena medijalne dobi 2022. – 2100.



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.c)

Predviđeno je da će demografski krajolik Europske unije (EU) proći kroz značajnu transformaciju do 2100. godine. Konkretno, predviđa se da će stanovništvo svih država članica EU doživjeti trend starenja, iako po različitim stopama. Očekuje se da će ovaj demografski pomak imati dalekosežne implikacije na društveno, gospodarsko i političko tkivo regije. Stoga je imperativ da kreatori politika i dionici poduzmu proaktivne mjere za rješavanje izazova i prilika koje donosi ova demografska tranzicija. Varijacije između različitih skupina očituju se u promjenama očekivane medijalne dobi i omjera dobne ovisnosti. Fenomen starenja stanovništva trenutačno se primjećuje u nekoliko država članica Europske unije (EU) i očekuje se da će trajati i, u određenim slučajevima, ubrzati proces starenja stanovništva. Ovaj trend karakterizira sve veći broj pojedinaca koji se zbog svoje starije dobi oslanjaju na radno sposobno stanovništvo. Očekuje se da će fenomen starenja stanovništva imati značajan utjecaj na financijske izdatke javnog sektora. Konkretno, posljedice ove demografske promjene vjerojatno će se očitovati u obliku povećanih troškova povezanih s mirovinama, zdravstvenom skrbi i dugotrajnom skrbi.

Podaci prikazani na grafikonu 3 pokazuju da se očekuje da će od 2022. do 2100. medijalna dob stanovništva Europske unije doživjeti značajno povećanje od 5,8 godina, što će u konačnici kulminirati u medijalnoj dobi od 50,2 godine do 2100. godine. Očekuje se da će ova demografska promjena utjecati na sve zemlje, bez obzira na njihovu razinu razvoja ili zemljopisni položaj. Razlozi za ovaj trend višestruki su i složeni, ali uglavnom su ukorijenjeni

u čimbenicima kao što su pad nataliteta, poboljšanje zdravstvene zaštite i životnog standarda te starenje generacije *baby-boomera* (Eurostat, 2023.c).

2.1. Demografske odrednice starenja stanovništva

Pojam starenja stanovništva odnosi se na proces kroz koji se udio starijih osoba u populaciji postupno povećava tijekom vremena. Na dobnu distribuciju stanovništva utječu različiti demografski čimbenici. Smanjenje broja rođenih po ženi jedan je od ključnih čimbenika starenja stanovništva. Kada žene u prosjeku rađaju manje djece, manja je skupina mladih ljudi koji se dodaju populaciji u isto vrijeme kao i veći udio starijih ljudi. Ovaj fenomen često je povezan s promjenama u društvenim područjima kao što su zdravstvo, obrazovanje i pristup metodama planiranja obitelji. Prosječni životni vijek ljudi u cijelom svijetu značajno se povećao kao posljedica unapredovale tehnologije liječenja, prehrane i cjelokupnog poboljšanja životnih okolnosti. Zbog toga broj starijih osoba u stanovništvu prirodno će se povećavati zbog duljeg životnog vijeka, što će doprinijeti starenju stanovništva. Također, migracija ima potencijal promijeniti dobnu distribuciju stanovništva. U određenim okolnostima useljavanje može pomoći u suzbijanju učinaka starenja stanovništva dodavanjem mlađih ljudi ukupnoj populaciji. S druge strane, migracije mogu ubrzati proces starenja ako područja najviše privlače ljude u poznim godinama ili ako iseljava mlađe stanovništvo. Ukupni učinak ovisi o posebnim migracijskim obrascima nacije ili područja koje se razmatra. Na starenje stanovništva mogu utjecati i ekonomski razlozi. Promjene u stopama nataliteta i obiteljskim aranžmanima obično su rezultat socioekonomskih promjena kao što su industrijalizacija, urbanizacija i prelazak s poljoprivrednih na industrijske ekonomije. Smanjenje nataliteta i produljenje životnog vijeka koji često prate ekonomski napredak dva su od primarnih čimbenika koji pridonose sazrijevanju stanovništva zemlje. Neophodno je da kreatori politike i društva dobro razumiju ove demografske pokretače kako bi uspješno predvidjeli i nosili se s posljedicama starenja stanovništva.

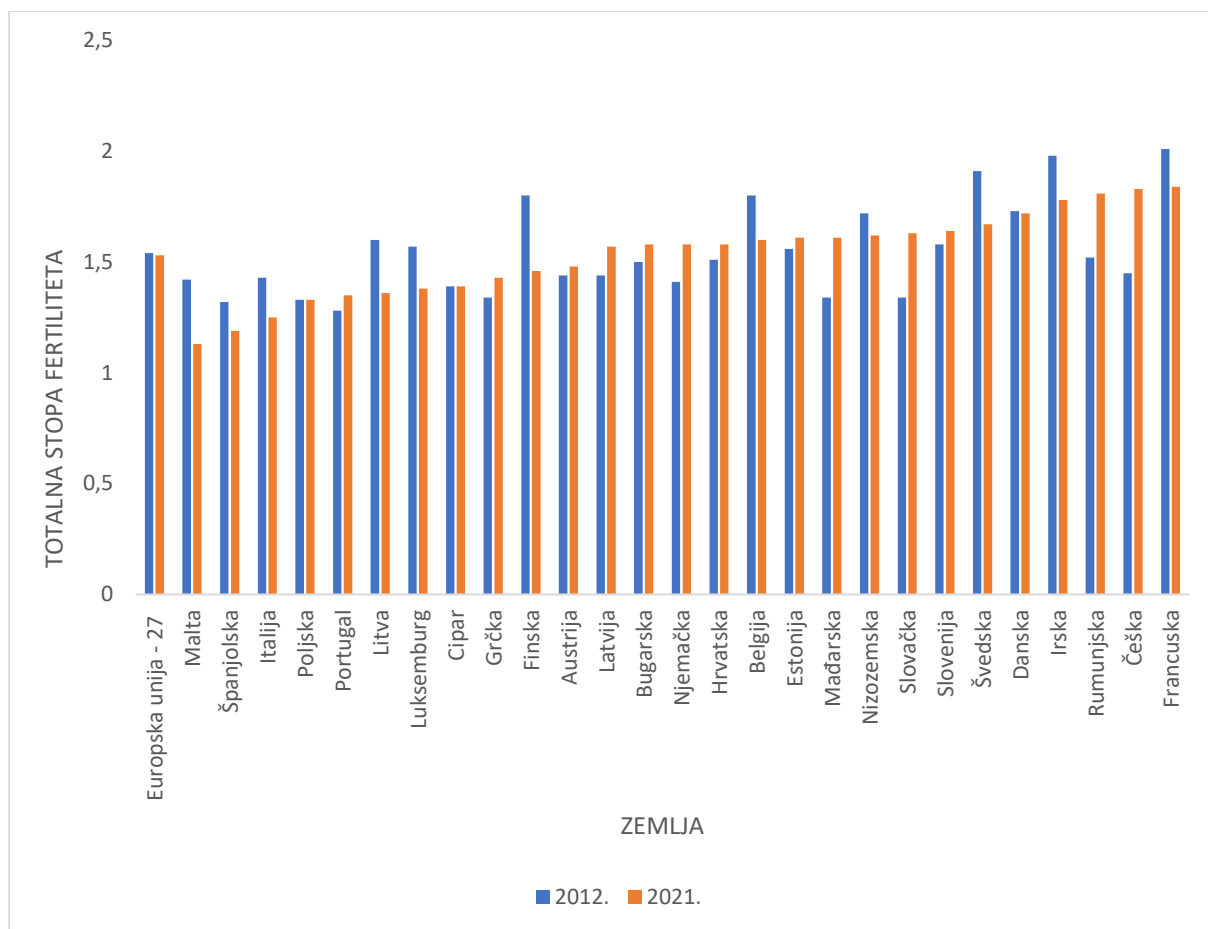
Sve promjene ili poremećaji u demografskim obrascima, kao što su kretanje stanovništva, prirodne fluktuacije, distribucija stanovništva, migracije i demografski sastavi, imat će utjecaj na putanju i brzinu društveno-ekonomskog napretka. Istovremeno, promjene u veličini i konfiguraciji gospodarskog napretka pretežno će diktirati buduće obrasce u razvoju stanovništva, posebice u napretku njegovih okvira (Živić, 2003.). Važno je priznati da je gospodarski napredak jedne nacije tijesno povezan s njezinom demografskom strukturom, koja je dobro definirana i lako uočljiva (Živić, 2003.).

Okvir demografskog razvoja čine četiri temeljne komponente, i to (Živić, 2003.):

1. opći trend stanovništva, koji se odnosi na varijacije u broju stanovnika;
2. prirodni trend stanovništva, koji obuhvaća natalitet/fertilitet, mortalitet i prirodni prirast;
3. mehanički trend stanovništva, koji se odnosi na iseljavanje/useljavanje;
4. demografske strukture, koje obuhvaćaju biološke, ekonomske, društvene i obrazovne čimbenike.

Ukupna migracija stanovništva posljedica je međudjelovanja prirodnih i mehaničkih migracijskih obrazaca, kao i trendova u evoluciji demografskih struktura, koji se mogu nazvati endogenim čimbenicima demografskog napretka. Na rast stanovništva utječu različiti vanjski čimbenici, uključujući ekonomske, političke i psihološke čimbenike (Živić, 2003.). Prethodne činjenice služe kao podsjetnik na zamršenu dinamiku koja je svojstvena migraciji stanovništva i njezinu međudjelovanju s demografskim promjenama. Ti čimbenici utječu na kretanje pojedinaca ili skupina, pri čemu prirodni čimbenici obuhvaćaju okolišne ili ekološke aspekte, dok mehanički čimbenici obuhvaćaju ekonomske ili društvene aspekte. Na kretanje pojedinaca ili grupa ljudi s jednog mjesta na drugo mogu utjecati različiti čimbenici.

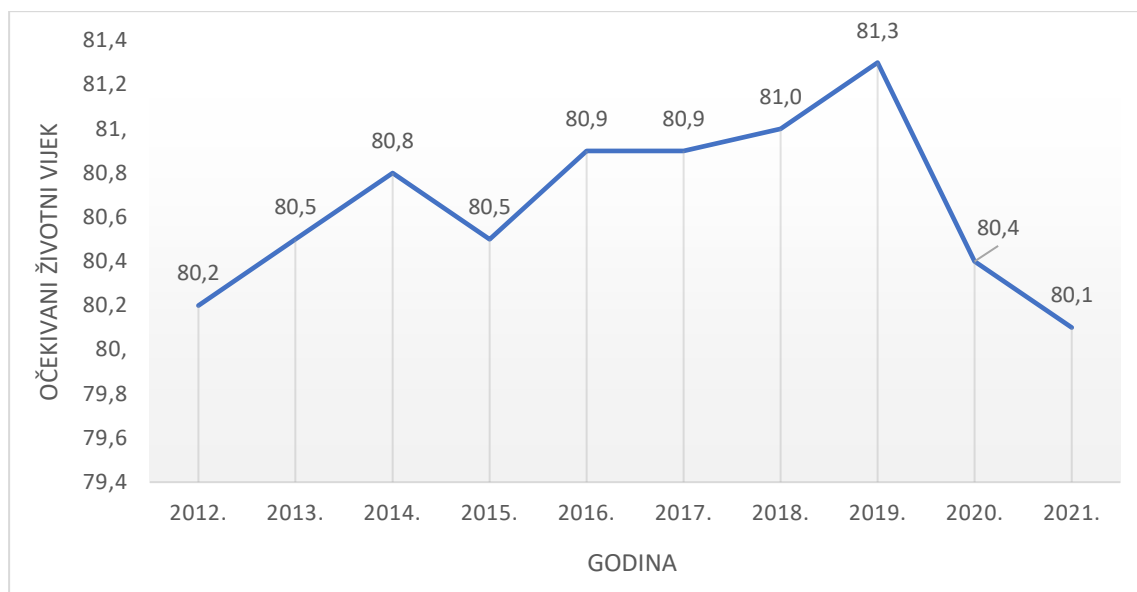
Grafikon 4: Totalna stopa fertiliteta 2012. u odnosu na 2021. godinu na području EU zemalja



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.h)

Na grafikonu 4 prikazana je totalna stopa fertiliteta 2021. godine u odnosu na 2012. godinu. Totalna stopa fertiliteta prosječni je broj djece koju će žena roditi ako preživi svoje reproduktivne godine (15 godina do 49 godina) i ako se razina rađanja po dobi ne mijenja tijekom vremena (Živić, 2006., str. 313). Vidljivo je da se totalna stopa fertiliteta kod većine zemalja smanjila ili ostala na razini 2012. godine. Fertilitet u europskim zemljama, kako se vidi s grafikona 4, nalazi se ispod zamjenske razine (ispod 2,1 djeteta po ženi), što doprinosi procesu demografskog starenja.

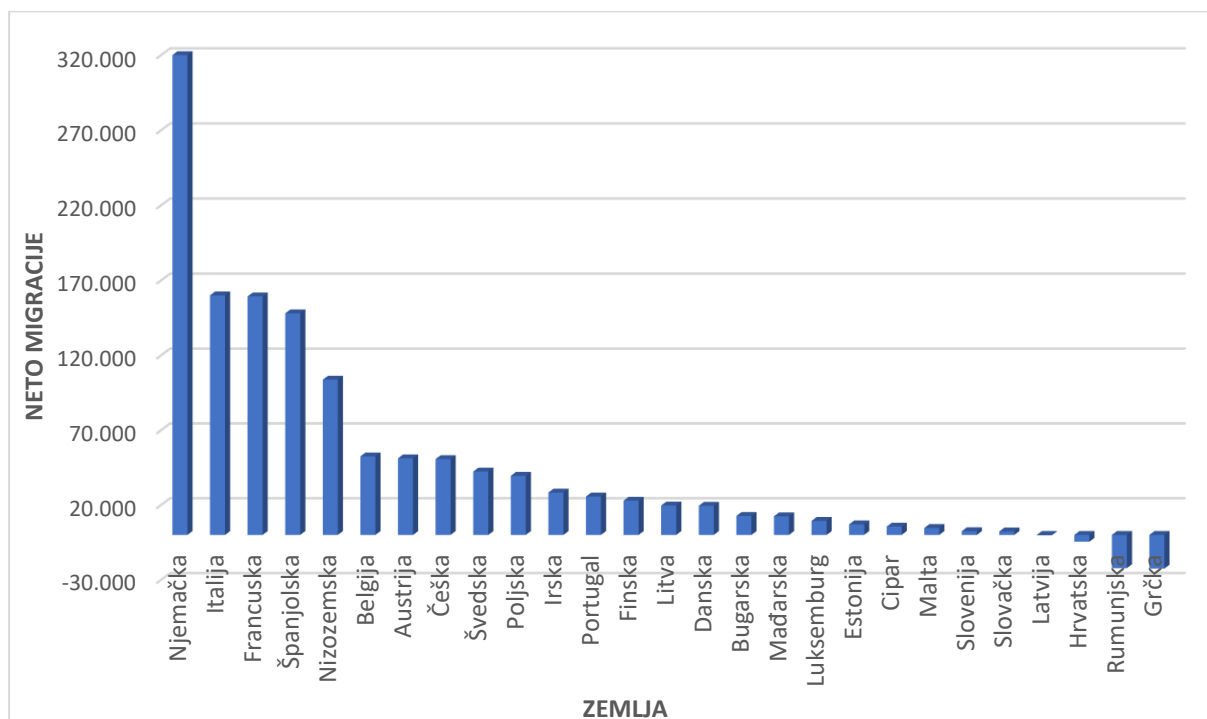
Grafikon 5: Očekivani životni vijek na području EU od 2012. do 2021. godine



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.g)

Na grafikonu 5 prikazan je očekivani životni vijek koji je rastao od 2012. sve do 2019. godine na području EU. Nakon 2019. godine dogodio se pad na 80 godina uzrokovan pandemijom COVID-19 koja je zadesila svijet. EU ima dosta visoko očekivano trajanje života, što u kombinaciji s niskim fertilitetom, koji je prikazan ranije, doprinosi demografskom starenju.

Grafikon 6: Neto migracije na području EU 2021. godine



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.i)

Na grafikonu 6 dostupan je prikaz neto migracije izračunan kao razlika imigracija i emigracija po pojedinim zemljama 2021. godine. Vidljivo je da najviše ljudi imigrira u Njemačku, Francusku, Italiju i Španjolsku. Hrvatska ima negativne neto migracije i više ljudi iseljava nego što useljava. Neto migracije mijenjaju ukupan broj stanovnika u nekoj zemlji, a samim time i strukturu populacije. Ukoliko doseljava mlado stanovništvo doći će do povećanja radne snage i pozitivnog domino efekta koji će olakšati opterećenost zdravstvenog i mirovinskog sustava zbog bolje dobne ovisnosti starijih osoba naspram mladih.

Demografske determinante starenja stanovništva igraju ključnu ulogu u porastu udjela starijih osoba u populaciji. Odrednice koje se razmatraju obuhvaćaju niz čimbenika za koje je uočeno da utječu na demografske trendove. Ti čimbenici uključuju, ali nisu ograničeni na, smanjenje stope plodnosti, povećanje očekivanog životnog vijeka, promjene u obrascima migracije i smanjenje stope smrtnosti među starijim osobama. U suvremenom društvu uočen je značajan demografski pomak koji karakterizira pad nataliteta i produljenje očekivanog životnog vijeka. Ova pojava dovela je do posljedičnog porasta prosječne starosti stanovništva, posljedično dovodeći do većeg udjela pojedinaca u starijoj dobnoj skupini. Migracije, kao višestruki fenomen, imaju potencijal utjecati na starenje stanovništva. Taj se utjecaj očituje kroz međugru dvaju različitih, ali međusobno povezanih procesa: iseljavanja i useljavanja mlađih pojedinaca. Ti procesi, na svoje jedinstvene načine, doprinose zamršenoj dinamici starenja stanovništva. Implikacije ovih demografskih promjena protežu se na različite aspekte društva, uključujući zdravstvo, mirovinske sustave i tržišta rada. Razumijevanje ovih odrednica ima veliku važnost u formuliranju učinkovitih politika usmjerenih na rješavanje različitih izazova i prilika koje proizlaze iz starenja stanovništva. Trajno nizak fertilitet, rastuće očekivano trajanje života i iseljavanje mladog stanovništva utječu na dobnu strukturu na način da se povećava broj osoba u starijoj dobi, radno sposobno stanovništvo opada i dolazi do opterećenosti sustava socijalne sigurnosti.

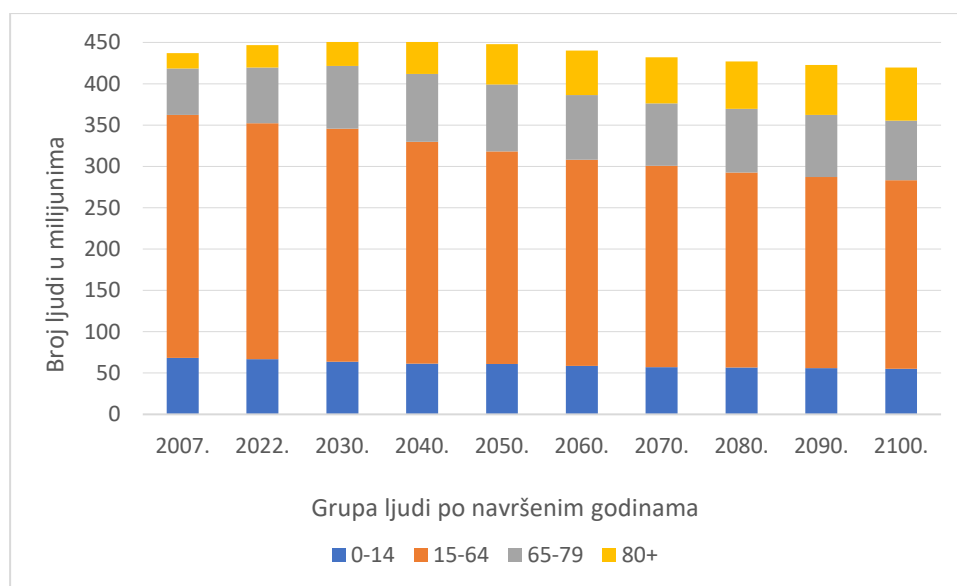
2.2. Starenje stanovništva u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama – pregled trendova

Europsko stanovništvo doživljava ispodzamjenske razine fertiliteta i povećanje očekivanog životnog vijeka te posljedične promjene u dobnoj strukturi. Fenomen demografskog starenja u EU obilježen je smanjenjem udjela radno sposobnih pojedinaca i povećanjem broja starijih pojedinaca (Eurostat, 2023.a). Očekuje se da će se ovaj trend zadržati u nadolazećim desetljećima kako poslijeratna *baby-boom* generacija dostiže dob za umirovljenje (Eurostat, 2023.a). Ova će kretanja imati značajne implikacije za pojedince, vlade, poduzeća i civilno

društvo jer će utjecati na sustave zdravstvene i socijalne skrbi, tržišta rada, javne financije i mirovinska prava (Eurostat, 2023.a). Starenje stanovništva je globalni fenomen, ali se njegov napredak razlikuje od regije do regije. Stanovništvo stari brže u mnogim zemljama u razvoju u usporedbi s povijesnim trendovima uočnim u razvijenim gospodarstvima; EU je primjer značajnog demografskog starenja, odmah iza Japana (Eurostat, 2023.a). Statistički podaci prikazani na grafikonu 7 pružaju uvid u dobnu distribuciju zemalja članica EU-a gdje je vidljivo da broj osoba u starijim dobnim skupinama (65 i više godina) prema projekcijama raste. Takvo stanje naglašava potrebu za daljnjim istraživanjem čimbenika koji doprinose ovim demografskim trendovima.

Medijalnu dob stanovništva ispod 40 godina imaju samo Luksemburg, Cipar i Irska. Točnije, Luksemburg ima medijalnu dob od 39,5 godina, dok Cipar i Irska imaju medijalnu dob od 37,7 godina (Eurostat, 2023.b). Usporedna analiza medijalne dobi stanovništva u različitim zemljama otkriva da Njemačka s medijalnom dobi od 46,0 godina i Italija, koja je zabilježila najvišu medijalnu dob od 46,7 godina (2019.), imaju relativno starije stanovništvo u usporedbi s drugim nacijama.

Grafikon 7: Osobe po dobnim skupinama od 2007. do 2100. na području EU



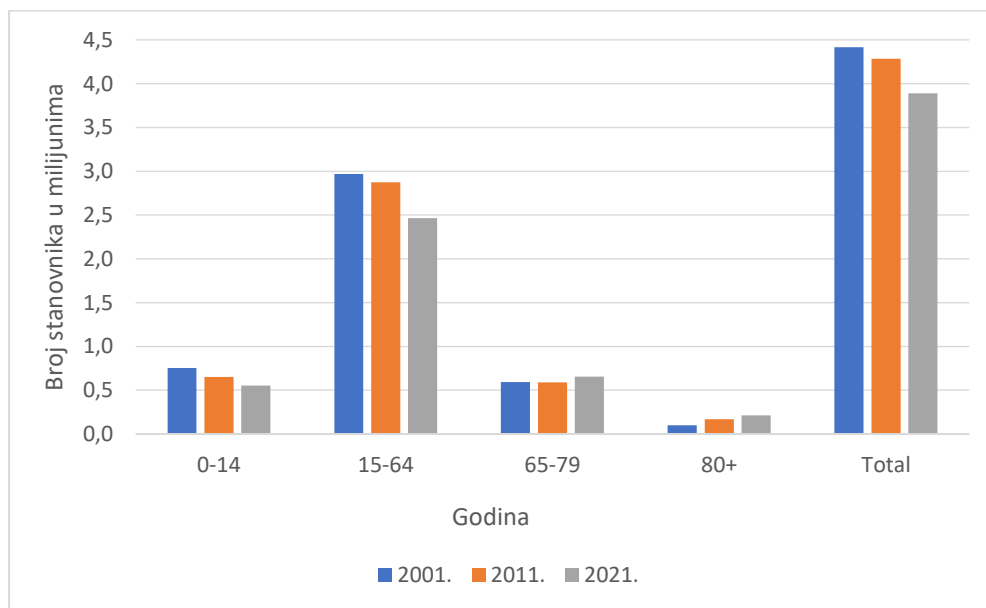
Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.a)

Demografske promjene i starenje stanovništva u Europskoj uniji značajan su problem koji se ne može zanemariti, a zorno ga prikazuje projekcija strukture stanovništva prema dobi do 2100. godine prikazana na grafikonu 7. Prema nedavnim statistikama, predviđa se da će do 2050. godine 40,6 posto građana EU-27 imati 55 ili više godina. Projekcija za Ujedinjeno Kraljevstvo u 2050. godini nedostaje, zato nije uključena u grafički prikaz.

Koliko je ovaj fenomen sveobuhvatan govore i drugi trendovi opaženi u Eurostatovim podacima. Primjerice, Između 2019. i 2050. godine predviđa se porast medijalne dobi od 4,5 godina, što će rezultirati time da će medijalna dob u regiji EU-27 dosegnuti 48,2 godine (Eurostat, 2023.a).

Što se Hrvatske tiče, još sredinom 80-ih godina 20. stoljeća postavljena je hipoteza da će stanovništvo Hrvatske, u odnosu na opći društveno-ekonomski razvoj, prebrzo starjeti te da će zbog negativnih implikacija toga procesa buduća razdoblja karakterizirati ujednačena nepovoljnija dinamika razvoja dobne slike stanovništva (Friganović, 1985.).

Grafikon 8: Osobe po dobnim skupinama na području Hrvatske prema popisima stanovništva



Izvor: Rad autorice prema Državni zavod za statistiku (2023.a, 2023.b i 2023.c)

Na grafikonu 8 prikazuje se stanovništvo na području Hrvatske prema dobnim skupinama. Stanovništvo u totalu od 2011. godine do 2021. godine smanjilo se za 9,64%. U mlađim dobnim skupinama imamo pad broja stanovnika dok u starijim dobnim skupinama imamo rast broja stanovnika.

Gelo, Akrap i Čipin (2005.) pišu o osnovnim značajkama demografskog razvoja Hrvatske. Suvremeni demografski razvoj Hrvatske obilježavaju nepovoljni procesi i strukturna obilježja: opća depopulacija, depopulacija većine administrativno-teritorijalnih jedinica, (bio)reproduktivna depopulacija, ruralno-urbana podijeljenost, ubrzano starenje i vrlo visok stupanj starosti. Broj stanovnika se mijenja iz godine u godinu pod utjecajem različitih čimbenika. Promjene mogu biti brojčane, ako se broj stanovnika povećava ili smanjuje, a može doći i do promjena u samoj strukturi. Ove dvije promjene najčešće su međusobno ovisne.

Današnja slika demografskog kretanja stanovništva Hrvatske nepovoljna je dijelom zbog depopulacije pojedinih područja, kao i sve intenzivnijeg dobrovoljnog iseljavanja u razvijene zemlje u potrazi za boljim životom (Gelo i sur., 2005.). Navedeno se ogleda u slabljenju biološke strukture stanovništva u Hrvatskoj, što nepovoljno utječe na razvoj pojedinih područja (Gelo i sur., 2005.).

2.3. Ekonomske i društvene implikacije starenja stanovništva

Fenomen demografskog starenja, koji se odnosi na povećanje udjela starijih osoba u populaciji, ima značajne implikacije na različite aspekte društva. Konkretno, jedinstvene potrebe i izazovi s kojima se suočava stanovništvo koje stari imaju dalekosežne ekonomske i društvene posljedice. Starenje stanovništva ima značajne ekonomske implikacije koje se odražavaju na različite aspekte javne potrošnje. Naime, primjetan je rast rashoda koji se odnose na zdravstvo, socijalnu skrb i mirovine (Obadić i Smolić, 2008.). Suvremene demografske promjene predstavljaju značajne izazove za javne institucije. Kako bi se osigurala njihova kontinuirana učinkovitost, imperativ je da se provedu odgovarajuće reforme kako bi se uskladile s promjenjivom dobnom strukturom stanovništva, zaključuju Obadić i Smolić (2008.).

Utjecaj novih demografskih trendova na radnu snagu i smanjenje radne snage tema je koja izaziva veliku zabrinutost. Dugoročni učinci takvih trendova doveli su do povećanja broja umirovljenika i rastuće potražnje za uslugama socijalne skrbi (Obadić i Smolić, 2008.). Uočeno je da ovaj fenomen ima dalekosežne implikacije na gospodarstvo i društvo u cjelini. Kako stanovništvo stari, potražnja za zdravstvenim uslugama raste, što opterećuje zdravstveni sustav (Obadić i Smolić, 2008.). Studija Europske komisije (European Commission, 2021., str. 123) otkriva da bi, ako je demografsko starenje jedini čimbenik koji se uzme u obzir, izdaci za zdravstvo u EU mogli porasti na 7,7% BDP-a do 2070. Međutim, u alternativnim scenarijima povećanje bi moglo biti čak i veće (European Commission, 2021., str. 123). Ovaj izazov dodatno jača činjenica da starije odrasle osobe obično imaju složenije zdravstvene potrebe, koje zahtijevaju posebnu njegu i pažnju.

Također, demografski pomak prema manjem udjelu radno sposobnog stanovništva kritično je pitanje koje ima značajne implikacije za sustav socijalne zaštite. Naime, sustav mirovinskog osiguranja, koji funkcionira na principu generacijske solidarnosti (*pay-as-you-go*), te zdravstveni sustav time će biti još više opterećeni (Obadić i Smolić, 2008., str. 91). Današnja radna snaga ima ključnu ulogu u održavanju fondova mirovinskog i zdravstvenog osiguranja koji su prijeko potrebni za starije stanovništvo. To se postiže njihovim doprinosima iz tekuće

zarade, koji su ključni u osiguravanju nesmetanog funkcioniranja ovih fondova. Očekuje se da će demografski pomak prema sve starijem stanovništvu i smanjenju radno sposobnog stanovništva imati značajan učinak na potencijalni gospodarski rast zemlje. Taj će pomak vjerojatno rezultirati smanjenjem potrošnje, investicija i štednje, što su ključni pokretači gospodarskog rasta (Obadić i Smolić, 2008.).

Od stjecanja neovisnosti, Republika Hrvatska provela je dvije reforme mirovinskog sustava – manju 1998. i značajnu 1999. Štoviše, novije naznake upućuju na to da bi treća reforma mogla biti neizbježna u bliskoj budućnosti (Radović, 2022., str. 10). Kao što je rečeno, demografski fenomen starenja stanovništva predstavlja značajan izazov za održivost mirovinskog sustava, prvenstveno zbog produljenog životnog vijeka pojedinaca. To implicira da će produženje života rezultirati produljenim trajanjem isplata mirovina, čime će se sustav dodatno opteretiti. Kao posljedica promjene demografskih obrazaca, postoji primjetan pad udjela pojedinaca unutar radno sposobnog stanovništva koji su u stanju financijski uzdržavati sve veći broj umirovljenika koji se oslanjaju na mirovine (Radović, 2022., str. 41). Ova pojava rezultira nesrazmjerom između količine uplatitelja doprinosa i količine pojedinaca koji primaju mirovine, zbog čega se sve veći dio isplata mirovina mora financirati iz proračunskih izdvajanja (Radović, 2022., str. 42). Unatoč provedbi reformi, poput uvođenja drugog i trećeg mirovinskog stupa, hrvatski mirovinski sustav i dalje je oslonjen na proračunska sredstva (Radović, 2022., str. 42). To implicira da dosadašnje političke odluke nisu dorasle ekonomskim poteškoćama s kojima se hrvatski sustav suočava. Štoviše, rastuće opterećenje pogoršava pritisak na državne financije (Radović, 2022., str. 42).

No, čak i dobro osmišljeni zakoni i regulative ne mogu predvidjeti sve izazove koji se mogu pojaviti u stvarnom svijetu. Pandemija COVID-19 nedvojbeno je izvršila dodatni pritisak na mirovinski sustav, čime je naglasila imperativ provođenja reformi (Radović, 2022., str. 42). Gospodarski poremećaji uzrokovani pandemijom značajno su utjecali na financijsku stabilnost mirovinskih fondova, što se očitovalo gubitkom radnih mjesta i smanjenim doprinosima (Radović, 2022., str. 42). Štoviše, vlade su bile prisiljene izdvojiti znatna sredstva za pružanje pomoći nezaposlenim pojedincima i poduzećima, čime su dodatno opteretile javne proračune koji su već opterećeni odgovornošću održavanja isplata mirovina. Pandemija je dodatno iznijela na vidjelo osjetljivost svojstvenu prevladavajućim mirovinskim sustavima. Potreba za prilagodljivošću i fleksibilnošću mirovinskih struktura postala je očita, s obzirom na to da konvencionalni modeli mogu naići na poteškoće u upravljanju naglim i dubokim ekonomskim poremećajima.

Gledajući unaprijed, kreatorima politike je imperativ da pažljivo razmotre uvide stečene pandemijom kako bi proveli potrebne izmjene i povećali održivost mirovinskih sustava. To podrazumijeva potrebu za preispitivanjem mehanizama financiranja, proširenjem investicijskih portfelja, proučavanjem novih alternativa mirovinske štednje i poticanjem financijske pismenosti kako bi se potaknula individualna odgovornost u planiranju mirovine.

Ovo su zabrinjavajući trendovi i zalaženje u dubinu materije, obuhvaćajući ekonomske i društvene čimbenike, dalo bi sveobuhvatnije razumijevanje postojeće situacije. Kako bi se steklo razumijevanje situacije koja je u pitanju, neophodno je proniknuti u temeljne uzroke, koji obuhvaćaju niz čimbenika. Istražujući te čimbenike, možemo steći dragocjene uvide u zamršenu dinamiku koja pridonosi trenutnom negativnom stanju stvari. Kako bi se sveobuhvatno pozabavilo problemom hrvatskoga starenja, neophodno je provesti temeljitu kritičku analizu koja obuhvaća niz potencijalnih rješenja. Prvo, promjene politika igraju ključnu ulogu u rješavanju demografskih izazova. Hrvatska bi vlada trebala razmotriti provedbu politika koje potiču planiranje obitelji i rast stanovništva. To bi se moglo postići pružanjem financijskih poticaja, poput poreznih olakšica ili subvencija, obiteljima koje odluče imati više djece. Osim toga, vlada bi trebala dati prioritet poboljšanju zdravstvenih usluga, posebno u ruralnim područjima, kako bi se osigurala dobrobit i majki i dojenčadi. Provođenjem ovih promjena politike Hrvatska može stvoriti okruženje koje potiče rast stanovništva i ublažava negativne posljedice demografskih izazova. Nadalje, socijalne intervencije ključne su u rješavanju demografskih problema s kojima se Hrvatska suočava. Imperativ je promicati društvenu promjenu stavova prema planiranju obitelji.

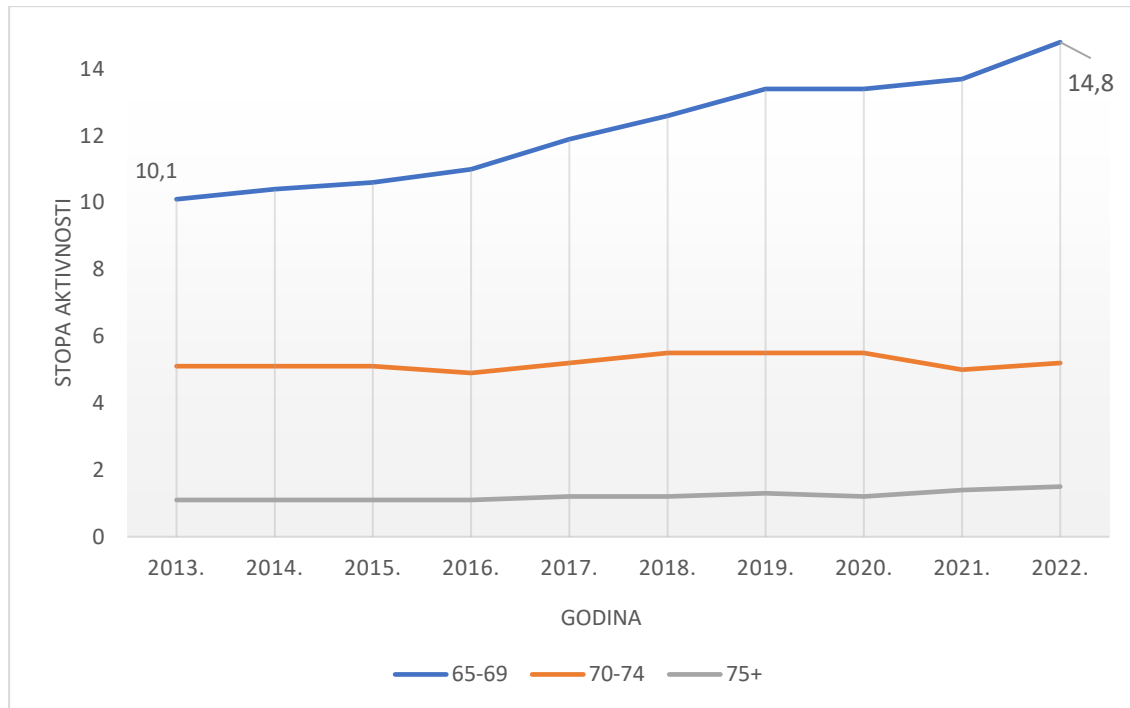
3. EKONOMSKA AKTIVNOST STARIJEG STANOVNIŠTVA U HRVATSKOJ I EUROPI

U suvremenoj Hrvatskoj, kao i u brojnim drugim europskim zemljama, u posljednje je vrijeme u porastu gospodarska aktivnost starije demografije (Eurostat, 2023.b). Promatrani fenomen može se pripisati mnoštvu čimbenika, uključujući, ali ne ograničavajući se na napredak u zdravstvenom sektoru, izmjene propisa o umirovljenju i povećanje prosječnog životnog vijeka pojedinaca. Međutim, mali postotak starijih osoba u Hrvatskoj odlučuje raditi ili sudjelovati u drugim oblicima zaposlenja nakon što dosegnu dob za umirovljenje (Državni zavod za statistiku, 2023.d). No, zbog održivosti ekonomskog i društvenog sustava u kojem živi Hrvatska i Europa, nužno je održati što veći broj starijeg stanovništva u radnog snazi.

3.1. Participacija starijeg stanovništva na tržištu rada u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama

Udio osoba u dobi 55 ili više godina u ukupnom broju zaposlenih osoba u EU-27 porastao je s 12% na 20% između 2004. i 2019. godine (Eurostat, 2023.b). Kao jednu od mogućnosti ublažavanja opterećenosti mirovinskih sustava nositelji politike mogli bi razmatrati povećanje udjela starijeg stanovništva na tržištu rada. Na grafikonu 9 vidljivo je kretanje stope aktivnosti od 2013. godine do 2022. godine za osobe od 65 i više godina, prema dobnim grupama. Stopa aktivnosti je postotak aktivnih osoba u odnosu na ukupnu populaciju (Eurostat, 2023.d). Stanovništvo u dobi od 65 do 69 godina ima uzlazni trend stope aktivnosti u tom periodu sve do 2019. godine dok nije došla pandemija COVID-19. Od 2020. do 2022. nastavlja se trend porasta stope aktivnosti sve do 14,8%. Za dobne razrede 70 do 74 godina i 75 i više godina imamo isti trend, ali na nižim razinama stope aktivnosti.

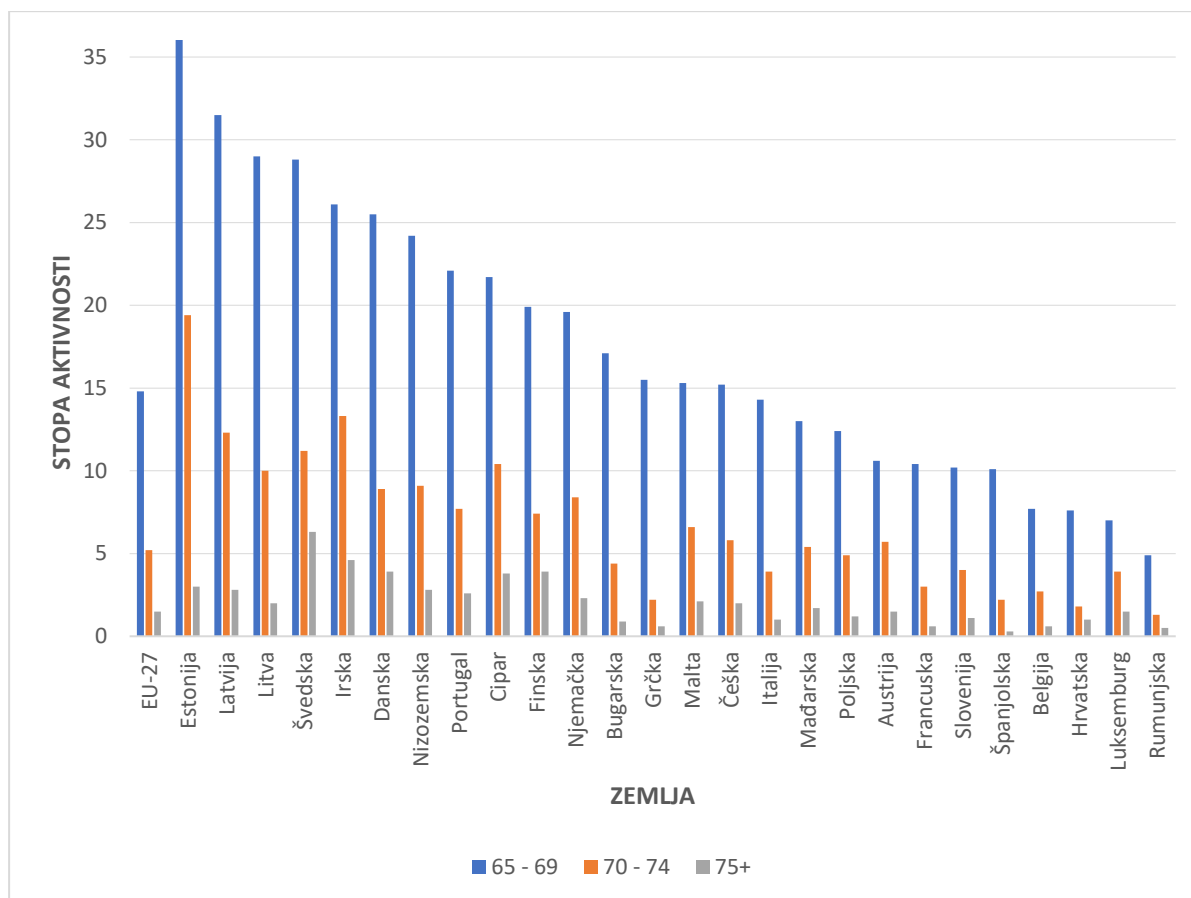
Grafikon 9: Stopa aktivnosti starijeg stanovništva na području EU od 2013. do 2022. godine



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.d)

Na grafikonu 10 stope aktivnosti su prikazane po određenim zemljama članicama EU (izuzev Slovačke jer nedostaje podatak za starije od 75 i više godina) u 2022. godini. Stanovništvo u dobi od 65 do 69 godina najviše stope aktivnosti ima u baltičkim državama. Stanovništvo u dobi od 70 do 74 godine najviše stope aktivnosti ima u Estoniji, Irskoj i Latviji. U najstarijem dijelu stanovništva, među onima koji imaju 75 i više godina, po najvišim stopama aktivnosti ističu se Švedska, Irska i Danska. Hrvatska u odnosu na ostale zemlje EU-a ima niže stope aktivnosti u odnosu na prosjek EU-27 i ima dosta prostora za povećanje tog udjela u budućnosti.

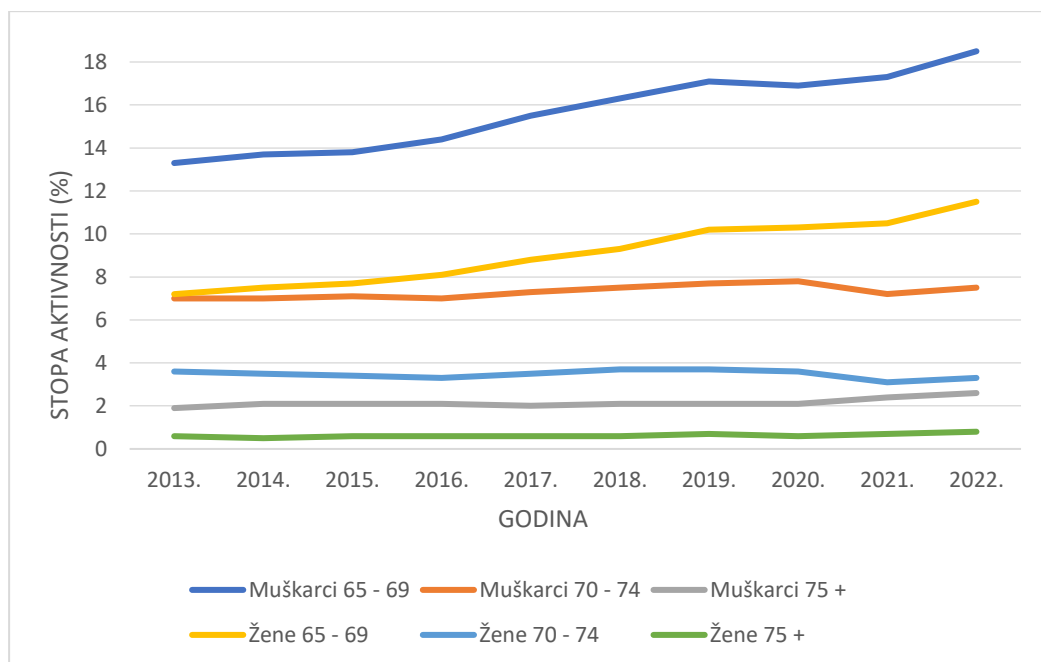
Grafikon 10: Stopa aktivnosti starijeg stanovništva u zemljama članicama EU u 2022. godine



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.d)

Na grafikonu 11 prikazana je stopa aktivnosti starijeg stanovništva po spolu na području EU od 2013. do 2022. godine. Stope aktivnosti muškaraca za sve dobne razrede se nalaze na višim razinama u odnosu na stope aktivnosti žena. Najviša stopa aktivnosti za muškarce i za žene je u dobi od 65 do 69 godina. Stope aktivnosti starijih muškaraca i žena kontinuirano rastu u periodu od 2013. do 2022. godine. Skupina muškaraca i žena u dobi od 70 do 74 godine 2021. godine doživljava blagi pad u stopi aktivnosti uzrokovan pandemijom COVID-19.

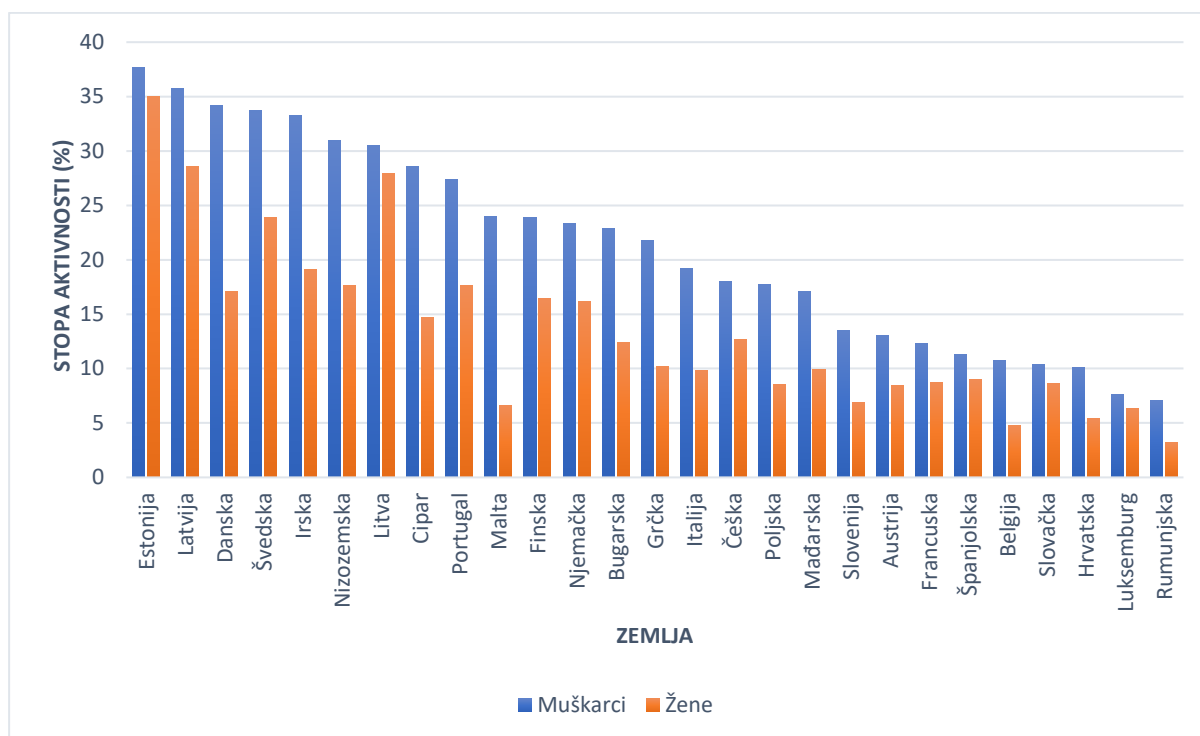
Grafikon 11: Stopa aktivnosti starijeg stanovništva po spolu na području EU od 2013. do 2022. godine



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.d)

Na grafikonu 12 možemo vidjeti stope aktivnosti žena i muškaraca u dobi od 65 do 69 godina u zemljama članicama EU u 2022. godini. Izabran je dobni razred od 65 do 69 godina jer su za sve zemlje članice EU dostupni podaci. U svim zemljama stopa aktivnosti muškaraca je veća u odnosu na stopu aktivnosti žena. Najveću stopu aktivnosti i za muškarce i za žene ima Estonija. Visoke stope aktivnosti također imaju Latvija, Danska, Švedska, Nizozemska, Litva i Cipar. Po stopi aktivnosti žena i muškaraca Hrvatska se nalazi pri samom dnu, samo Luksemburg i Rumunjska imaju niže stope aktivnosti za muškarce i Rumunjska i Belgija za žene.

Grafikon 12: Stopa aktivnosti stanovništva u dobi od 65 do 69 godina po spolu u zemljama članicama EU u 2022. godini



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.d)

U svjetlu brzog napretka tehnologije, starija demografija suočava se s rastućim preprekama u području zahtjeva tržišta rada i potrage za isplativim poslom (Vehovec, 2008.). Navedena izjava posebno je važna za osobe koje su navršile dob za mirovinu ili su ostale bez zaposlenja. Pitanje nezaposlenosti starijih radnika u Hrvatskoj postalo je sve problematičnije s pojavom globalne financijske krize koja je započela 2009. Dodatno, situacija je pogoršana provedbom strožih uvjeta za prijevremeno umirovljenje i posljedičnim porastom službene dobi umirovljenja. Povećanje službene dobi umirovljenja je doneseno kao jedna od mjera mirovinske reforme 1999. (Vehovec, 2008., str. 63). Nadalje, došlo je do značajnog pomaka u potražnji za radnom snagom prema mlađoj demografiji, dodatno usložnjavajući izazove s kojima se suočavaju stariji pojedinci koji traže prilike za zaposlenje (Vehovec, 2008., str. 63).

Hrvatska vlada ima raznovrsne politike za uključivanje starijeg stanovništva i skidanja stigme prema starijim radnicima, no ti programi nisu urodili plodom, kaže Goić (2017.). Premda su demografski podaci Hrvatske slični ostalim srednjoeuropskim zemljama, poput Njemačke i Poljske, Hrvatska ima nisku stopu aktivnosti stanovništva, osobito u dobnoj skupini od 55 do 65 godina, te visok udio neaktivnih osoba u dobi od 20 do 65 godina (Goić, 2017.). Hrvatska poduzeća suočavaju se s izazovima u zapošljavanju i zadržavanju potrebne radne snage. Stoga je imperativ osmisliti nove strategije za rješavanje potreba pojedinaca u dobi od 50 i više godina

u Hrvatskoj, zaključuje Goić (2017.). Iako imati starije pojedince u radnoj snazi može biti korisno, oni su i dalje podložni nezgodama na radnom mjestu. Sve veći udio starijih pojedinaca u radnoj snazi Europske unije, može predstavljati nove zdravstvene i sigurnosne opasnosti za određene poslodavce (Eurostat, 2023.b). Međutim, važno je prepoznati da stariji pojedinci također mogu donijeti vrijedne vještine i doprinose gospodarstvu. Kako bi se u potpunosti iskoristio potencijal starijih radnika, važno je osigurati da postoje odgovarajući sustavi podrške kako bi se zadovoljile njihove potrebe i sklonosti. To može uključivati prilagodbe za tjelesne nedostatke, fleksibilne radne aranžmane i programe obuke koji pomažu starijim radnicima da se prilagode novim tehnologijama i radnom okruženju. Nadalje, važno je prepoznati da stariji pojedinci mogu imati jedinstvene preferencije i prioritete kada je u pitanju njihov posao i mirovina. Na primjer, neki bi možda radije radili sa skraćenim radnim vremenom ili u svojstvu drugačijem od svoje prethodne karijere, dok bi drugi mogli dati prednost aktivnostima u slobodno vrijeme i društvenim vezama. Razumijevanjem ovih preferencija i prilagođavanjem, možemo pomoći osigurati da stariji pojedinci mogu nastaviti pridonositi gospodarstvu na smislene načine, istovremeno održavajući kvalitetu pri obavljanju posla.

Proučavanjem podataka uočava se da osobe u dobi od 65 do 80 godina pokazuju veću sklonost preuzimanju uloge poslodavca ili samozapošljavanju (Wahrendorf i sur., 2017., str. 280). Nadalje, ova je demografska skupina sklonija obavljanju zanimanja u menadžerskim ili profesionalnim svojstvima. Osim toga, važno je napomenuti da pojedinci unutar ove dobne skupine imaju povoljnije psihosocijalne radne uvjete (Wahrendorf i sur., 2017., str. 280). Potencijalni nedostatak značajne mirovine među samozaposlenim pojedincima može izazvati pojačan poticaj, kao i prisilu, da produže svoj radni vijek (Wahrendorf i sur., 2017., str. 280). U suvremenom društvu nije neuobičajeno da visokokvalificirani radnici ustraju u svojim profesionalnim nastojanjima, vođeni ne samo financijskim poticajima, već i istinskom strašću prema pozivu koji su odabrali. Taj se fenomen primjećuje čak i među pojedincima koji razumno očekuju značajnu mirovinu nakon umirovljenja. To otkriva i drugi glavni rezultat, koji pokazuje da su psihosocijalni uvjeti obično bolji za ljude koji rade nakon dobi prikladne umirovljenje (Wahrendorf i sur., 2017., str. 280). Treće, kada je riječ o zdravlju, otkrivamo da ljudi koji rade obično imaju bolje fizičko i mentalno zdravlje od onih koji su u mirovini (Wahrendorf i sur., 2017., str. 280). Konkretno, utvrđeno je da muškarci lošeg općeg zdravlja imaju tendenciju odlaska u mirovinu godinu do dvije godine ranije (Dwyer i Mitchell, 1999.). Štoviše, vrijedi napomenuti da muškarci u Walesu i Sjevernoj Irskoj imaju više stope ekonomske neaktivnosti kao rezultat bolesti ili invaliditeta (Dini, 2009., str. 19). Umirovljenici koji su napustili tržište

rada ranije nego što su namjeravali mogli bi se potencijalno smatrati osobama s neiskorištenim radnim potencijalom (Brugiavini i sur., 2005.). Prema Brugiavini i suradnicima (2005.) uočeno je da velikodušnost mirovinskog sustava može dovesti do prijevremenog umirovljenja pojedinaca koji su još uvijek sposobni za rad. No važno je uzeti u obzir vezu između zdravlja starijih osoba i njihovog sudjelovanja na tržištu rada kada se planiraju reforme mirovinskog sustava, tržišta rada ili zdravstvenog sustava.

Za odluku o radu u starijoj životnoj dobi ključno je zdravlje, ali i samoprocjena zdravlja. Samoprocjena zdravlja često se mjeri pomoću pitanja ili ljestvice na kojoj pojedinci ocjenjuju svoje cjelokupno zdravlje, obično u rasponu od izvrsnog do lošeg. Cai i Kalb (2006.) proveli su studiju koja ima za cilj pozabaviti se potencijalnim problemom endogenosti u varijablama samoprocjene zdravlja unutar jednadžbe sudjelovanja radne snage. Kako bi se to postiglo, studija istovremeno procjenjuje i jednadžbu zdravlja i jednadžbu sudjelovanja u radnoj snazi. Nalazi pokazuju da postoji pozitivan odnos između zdravlja i sudjelovanja u radnoj snazi u sve četiri skupine: muškarci u dobi 50-64, muškarci u dobi 15-49, žene u dobi 50-64 i žene u dobi 15-49 (Cai i Kalb, 2006., str. 257). Nadalje, utjecaj zdravlja na sudjelovanje u radnoj snazi značajniji je za starije osobe u usporedbi s mlađima (Cai i Kalb, 2006., str. 257). To implicira da loše zdravlje može značajno smanjiti produktivnost, osobito među starijim osobama i ženama. Rezultati ne potvrđuju racionalizaciju endogenosti zdravstvenog statusa za sudjelovanje u radnoj snazi, budući da varijabla sudjelovanja u radnoj snazi nije značajna za starije muškarce i mlađe žene. Rezultati dobiveni metodom dvostupanjske procjene i metodom FIML (*Full Information Maximum Likelihood*) razlikuju se, što naglašava važnost uzimanja u obzir metode procjene pri analizi korelacije između zdravlja i participacije radne snage, tako da to trebamo imati na umu istražujući ovu temu (Cai i Kalb, 2006.).

Kroz podatke iz SHARE ankete, Smolić i suradnici (2020.) istražuju kako je samoprocjena zdravlja, kao mjera općeg zdravlja, povezana sa zaposlenjem tijekom kasnijeg radnog vijeka u Hrvatskoj. U istraživanju je primijećeno da značaj samoocjenjivanja zdravlja opada nakon uključivanja dodatnih objektivnih zdravstvenih mjera (Smolić i sur., 2020., str. 111). To ukazuje da u kontekstu Hrvatske samoocjenjivanje zdravlja i objektivni zdravstveni pokazatelji djeluju kao zamjena jedno za drugo (Smolić i sur., 2020., str. 111). Posljedično, može se zaključiti da samoocjenjivanje zdravlja može poslužiti kao pouzdan samostalni pokazatelj zdravlja u analizama sudjelovanja na tržištu rada u Hrvatskoj (Smolić i sur., 2020., str. 111). Alternativno, neki bi mogli odabrati kombinaciju objektivnih zdravstvenih pokazatelja (Smolić i sur., 2020., str. 111). U kontekstu Hrvatske, primijećeno je da pojedinci koji imaju loše

zdravlje, bilo subjektivno procijenjeno kroz samoocjenu zdravlja ili objektivno kroz različite pokazatelje, suočavaju se s izazovima u pronalaženju zaposlenja tijekom kasnijih radnih godina (Smolić i sur., 2020., str. 112).

Faktori koji utječu na participaciju stanovništva na tržištu rada su raznoliki. Ciccarelli i Van Soest (2018.) pokazuju da svakodnevna njega starijih osoba ima primjetan i nepovoljan utjecaj i na status zaposlenja i na radno vrijeme onih koji starijim osobama pružaju neformalnu i neplaćenu brigu. Utjecaj ovog čimbenika posebno je izražen kod žena, kažu Ciccarelli i Van Soest (2018.). To je u skladu s društvenim očekivanjima koja primarno stavljaju ženu u ulogu neplaćenog pružatelja brige. Takva realnost, ne samo da perpetuira negativne rodne stereotipe nego i sputava žensku ekonomsku neovisnost. Na primjer, veći udio ekonomski neaktivnih žena u dobi između 50 godina i dobi za državnu mirovinu u Sjevernoj Irskoj navodi brigu o obitelji kao primarni razlog (Dini, 2009., str. 19). Međutim, za razliku od svakodnevnog pružanja skrbi starijim članovima obitelji i zajednice, pružanje skrbi na tjednoj bazi ili rjeđe nema značajan utjecaj na primarni posao onih koji se neplaćeno brinu za starije (Ciccarelli i Van Soest, 2018.). Ovo otkriće pokazuje da bi pojedincima moglo biti lakše uskladiti svoj status zaposlenja i radne obveze kada imaju povremene aranžmane za skrb. To naglašava važnost postojanja fleksibilnih aranžmana skrbi i potencijalne prednosti sustava podrške koji pružaju alternative svakodnevnoj skrbi. Također, isto istraživanje kaže da nema dokaza koji bi sugerirali da skrb ima različite učinke na plaćeni rad u različitim regijama Europe (Ciccarelli i Van Soest, 2018.). Dakle, pojedinci od kojih se očekuje pružanje neplaćene brige za starije skloniji su ranijem odlasku u mirovinu i prekidanju radnog odnosa.

Nadalje, uloga baka i djedova u brizi za unuke uobičajena je pojava i može imati implikacije na ponudu rada, pokazuju Backhaus i Barslund (2021.). Autori su proveli istraživanje kako bi utvrdili utjecaj brige o unucima na ponudu rada radno sposobnih baka i djedova u deset europskih zemalja. Primijenili su strategiju instrumentalne varijable i podatke iz Istraživanja o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi (SHARE). Studija otkriva da postoji značajan negativan učinak imanja unuka na stopu zaposlenosti žena u dobi između 55 i 64 godine. To implicira da je manje vjerojatno da će žene u ovoj dobnoj skupini biti zaposlene nakon što postanu bake, tvrde Backhaus i Barslund (2021.). Vrijedno je napomenuti da je ovaj učinak posebno uočljiv u zemljama u kojima su formalne mogućnosti skrbi o djeci ograničene, napominju Backhaus i Barslund (2021.). Nedostatak dostupnih formalnih mogućnosti skrbi o djeci može dovesti do veće ovisnosti o bakama i djedovima u pogledu odgovornosti za skrb, što zauzvrat može utjecati na njihovu sposobnost sudjelovanja u formalnom zapošljavanju.

Dakle, odgovornosti povezane s bivanjem bakom značajno utječu na mogućnosti zapošljavanja žena u ovoj određenoj dobnoj skupini. Međutim, studija ne uočava značajnu promjenu u ponudi muške radne snage kada su u pitanju muškarci koji su postali djedovi. To implicira da na ponudu rada žena značajnije utječu obveze skrbi koje dolaze s imanjem unučadi u usporedbi s muškarcima. Ove činjenice igraju ključnu ulogu u objašnjavanju značajnog dijela rodnog jaza u zapošljavanju u kasnijoj radnoj dobi. Nadalje, studija otkriva zanimljiv obrazac u vezi s prijenosom darova. Bake su sklonije darivati svoju djecu u odnosu na žene koje nisu bake. Ovo otkriće implicira da bake mogu odlučiti uskladiti svoje vrijeme između brige i financijske potpore, odlučujući se ponuditi pomoć u obliku darova umjesto izravne skrbi (Backhaus i Barslund, 2021.). Općenito, ovi nalazi pružaju vrijedan uvid u to kako biti baka odnosno djed utječe na sudjelovanje u zapošljavanju baka i djedova u radnoj dobi, s posebnim naglaskom na žene. Studija naglašava važnost uzimanja u obzir dostupnosti formalne skrbi o djeci kada se ispituje povezanost između statusa bake i djeda i nečijih ishoda na tržištu rada (Backhaus i Barslund, 2021.).

Brojni su čimbenici koji utječu na stope zaposlenosti među starijim osobama, a koji u konačnici određuju njihovu sposobnost da nastave raditi i biti ekonomski aktivni u kasnijim godinama, od osobnih preko socioekonomskih čimbenika, bogatstva, do osobnih i obiteljskih odluka.

No, bez obzira na osobne faktore – poput spomenutih pružanja brige ili imanja unučadi – kako bi se potaknuo veći angažman starije populacije u Hrvatskoj na tržištu rada, mora se učinkovito primijeniti niz inicijativa i strategija. Implementacija fleksibilnih radnih aranžmana je imperativ kako bi se odgovorilo na potrebe i sklonosti starijih radnika (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Opcije kao što su skraćeno radno vrijeme mogu učinkovito zadovoljiti jedinstvene okolnosti i želje ove demografske skupine (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Ovaj pristup ne samo da priznaje raznolik raspon odgovornosti i obaveza koje stariji radnici mogu imati izvan svog profesionalnog života, već također prepoznaje vrijednost njihovog iskustva i stručnosti. Posljedično, uvođenje fleksibilnih radnih aranžmana služi kao sredstvo za zadržavanje i angažiranje starijih radnika, potičući inkluzivnije radno okruženje koje pruža veću podršku. Osim toga, vrijedno je napomenuti da implementacija programa postupnog umirovljenja ima značajan potencijal (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Ovi programi nude održivo rješenje za starije zaposlenike koji traže lakši prijelaz s punog radnog vremena na rad s nepunim radnim vremenom ili manje fizički zahtjevne uloge (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Dopuštajući pojedincima da postupno skraćuju radno vrijeme ili se prebace na manje naporna radna mjesta, programi postupnog umirovljenja učinkovito se bave potrebama i preferencijama starijih

radnika. Ovaj pristup ne samo da promiče uravnoteženiju i održiviju integraciju poslovnog i privatnog života, već osigurava i zadržavanje vrijednih vještina i iskustva unutar radne snage (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Posljedično, uspostava takvih programa može doprinijeti sveukupnoj dobrobiti i produktivnosti kako zaposlenika tako i organizacija. Na današnjem tržištu rada koje se brzo razvija, važno je da pojedinci svih dobi imaju pristup mogućnostima cjeloživotnog učenja (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). To uključuje starije radnike, koji se često suočavaju s jedinstvenim izazovima kada je u pitanju ostanak u zapošljivosti i prilagođavanje promjenjivim zahtjevima posla. Za rješavanje ovog problema ključno je da organizacije i institucije ponude sveobuhvatne programe obuke i usavršavanja posebno prilagođene potrebama starijih osoba. Na taj način ovi programi mogu učinkovito povećati zapošljivost starijih radnika i opremiti ih potrebnim vještinama za napredovanje u profesionalnom okruženju koje se stalno mijenja.

Kako se pojedinci približavaju dobi za umirovljenje, različiti čimbenici dolaze u obzir kada razmišljaju o tome hoće li nastaviti raditi. Jedan ključni aspekt koji je identificiran kao potencijalni motivator za starije radnike je prisutnost financijskih poticaja (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Ti poticaji, koji mogu biti u obliku poreznih olakšica ili mirovinskih bonusa, mogu utjecati na proces donošenja odluka i potaknuti pojedince da produže svoju karijeru. Prvo, poslodavci ne bi smjeli zanemariti važnost zapošljavanja i zadržavanja starijih radnika (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Ključno je da budu dobro informirani o prednostima zapošljavanja pojedinaca iz ove demografske skupine (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Nadalje, ključno je na radnom mjestu uspostaviti politike prilagođene starenju kako bi se potaknulo pozitivno i uključivo okruženje koje zadovoljava potrebe zaposlenika u svim dobnim skupinama. U suvremenom društvu koncept ranog umirovljenja duboko je ukorijenjen u naše kulturne norme (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Međutim, važno je da kampanje podizanja javne svijesti preuzmu odgovornost preispitivanja ovih prevladavajućih uvjerenja i rasvijetle brojne prednosti povezane s produženim radnim vijekom (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Čineći to, možemo poticati bolje informirano i nijansirano razumijevanje umirovljenja, što u konačnici dovodi do produktivnijeg i ispunjenijeg društva. Prije svega, ključno je prepoznati da prijevremeno umirovljenje nije bez nedostataka. Iako se u početku može činiti privlačnim prerano napustiti radnu snagu, postoji nekoliko negativnih posljedica koje se često zanemaruju. Financijska nestabilnost predstavlja značajnu zabrinutost za one koji odlaze u ranu mirovinu.

Jedna od ključnih reformi politike koja može pridonijeti povoljnijem okruženju za starije radnike je revizija propisa o dobi za odlazak u mirovinu (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.).

Trenutačno se propisi o dobi za odlazak u mirovinu često pridržavaju fiksnog standarda, koji možda ne uzima u obzir različite potrebe i sposobnosti starijih osoba. Pregledom i potencijalnom revizijom ovih propisa kreatori politika mogu osigurati da se dob za odlazak u mirovinu određuje na individualiziranoj osnovi, uzimajući u obzir čimbenike kao što su zdravlje, financijska stabilnost i osobne sklonosti (Ostrovidov Jakšić i Jakšić, 2019.). Ovaj bi pristup omogućio starijim sposobnim radnicima da nastave raditi. No za ovako nešto, važnost suradnje među različitim subjektima, uključujući vladine agencije, poslodavce, sindikate i druge dionike, ne može se precijeniti. Nadalje, ključno je poduzeti sveobuhvatne istraživačke napore usmjerene na dublje razumijevanje višestrukih čimbenika koji utječu na sudjelovanje starijih osoba na tržištu rada u Hrvatskoj. Redovita procjena i prilagodba ovih strategija, u svjetlu povratnih informacija i ishoda, imat će ključnu ulogu u određivanju njihovog konačnog uspjeha.

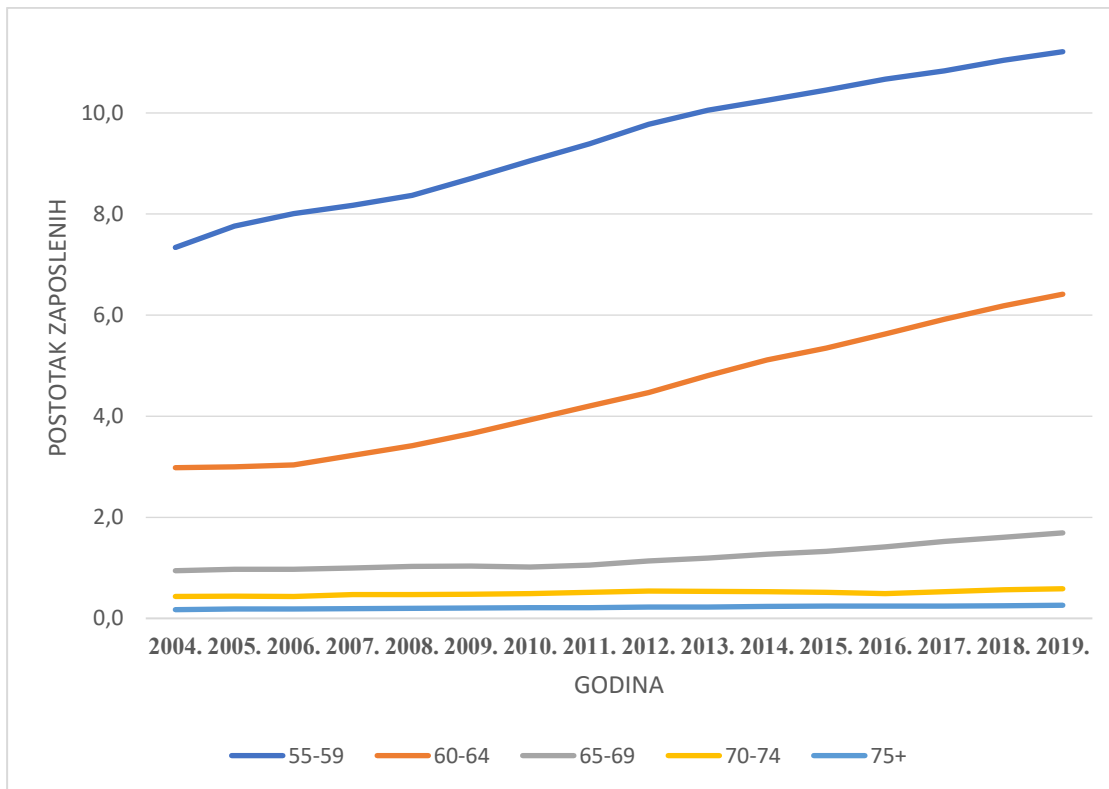
Sva ova zapažanja naglašavaju značajan odnos između posla i blagostanja. Sa stajališta fizičkog zdravlja, biti zaposlen obično uključuje redovitu tjelesnu aktivnost i kretanje, što može poboljšati ukupnu razinu kondicije. Štoviše, uspostavljanje dnevne rutine i strukture kroz posao može doprinijeti zdravijem načinu života, što uključuje poboljšane prehrambene navike i spavanje. Međutim, fizički zahtjevni poslovi i stresna okruženja mogu oštetiti zdravlje starijih radnika. Ipak, odlazak u mirovinu može rezultirati manje aktivnim načinom života, što potencijalno može utjecati na fizičko zdravlje. Kada je riječ o mentalnom zdravlju, aktivna uključenost u posao može ponuditi osjećaj svrhe, ispunjenosti i društvene interakcije, a sve to pozitivno pridonosi nečijem mentalnom blagostanju. Rad pruža šanse za osobni rast, poboljšanje vještina i osjećaj postignuća. Također, odlazak u mirovinu može dovesti do smanjenja društvenih veza i smanjenja mentalne stimulacije, što može rezultirati osjećajem izoliranosti ili dosade. Međutim, važno je priznati da se individualna iskustva mogu razlikovati i da mogu postojati iznimke od ovog općeg opažanja. Različiti čimbenici, uključujući prirodu posla, radno okruženje, stres povezan s poslom i osobne okolnosti, mogu igrati ulogu u određivanju toga kako zaposlenje utječe na nečije cjelokupno zdravlje. Imperativ produljenja profesionalne karijere može imati i dobre i nepovoljne posljedice. Jedna od značajnih dobrobiti koja se može izvući iz bavljenja određenim aktivnostima je stvaranje osjećaja svrhe, društvene interakcije i održive financijske stabilnosti. Sposobnost održavanja određenog životnog standarda i ostvarivanja osobnih ciljeva ili težnji potencijalna je dobrobit koja može proizaći iz ove okolnosti. Nasuprot tome, gore spomenuti fenomen ima potencijal izazvati smanjenu ravnotežu između profesionalne i osobne sfere i vjerojatne zdravstvene komplikacije koje

proizlaze iz produljenog angažmana u aktivnostima povezanim s poslom. Upuštajući se u diskurs o ovoj temi, nužno je uzeti u obzir širi društveni okvir. Kako se tradicionalno okruženje zapošljavanja nastavlja razvijati, od velike je važnosti istražiti političke inicijative koje mogu učinkovito riješiti ovu zabrinutost. Provedbom mjera koje podupiru mogućnosti mirovinske štednje i potiču financijsko planiranje, potencijalni teret duljeg rada može se ublažiti. U suvremenom društvu ne može se precijeniti važnost njegovanja kulture koja pridaje važnost postizanju skladne ravnoteže između poslovnog i privatnog života i promicanju financijske pismenosti. Čineći to, pojedinci su opremljeni potrebnim alatima za donošenje dobro informiranih izbora u vezi s planiranjem svoje mirovine.

3.2. Zaposlenost i nezaposlenost starijeg stanovništva u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama

Udio pojedinaca u dobi od 55 godina ili starijih u ukupnom zaposlenom stanovništvu u EU-27 kontinuirano je rastao, s 11,9% na 20,2% između 2004. i 2019., kao što je prikazano na grafikonu 13. Broj zaposlenih u dobi od 60 do 64 godine doživio je najznačajniji rast, uz više od dvostruko povećanje (139%) ukupnog broja zaposlenih u ovoj dobnoj skupini (Eurostat, 2023.b). Slično tome, zaposlenost za pojedince u dobi od 65-69 godina i 55-59 godina također je brzo porasla, s povećanjem od 99% odnosno 70%. Uočena uzlazna putanja u rasponu od 11,9% do 20,2% tijekom razdoblja od 2004. do 2019., kako je vizualno prikazano na grafikonu 13, naglašava značajnu transformaciju u strukturi tržišta rada. Istaknuto zapažanje odnosi se na značajan porast udjela zaposlenosti unutar demografske skupine pojedinaca u dobi od 60 do 64 godine, pokazujući primjetan dvostruki porast (139%) u ukupnom broju zaposlenih. Zaposlena populacija stari jer među zaposlenima rastu udjeli osoba u starijim dobnim skupinama.

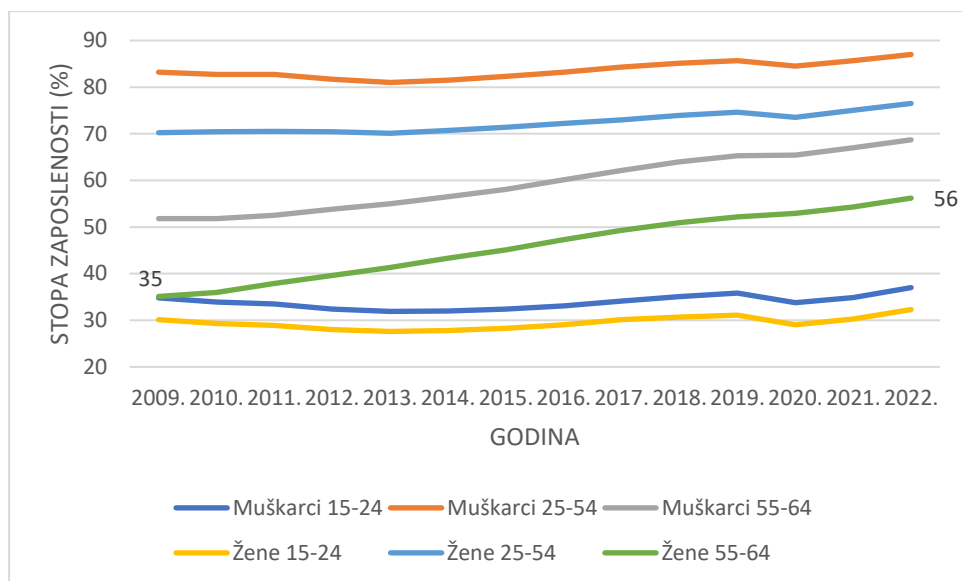
Grafikon 13: Zaposlene starije osobe prema dobnim skupinama u EU-27, 2004. – 2019. (postotak ukupne zaposlenosti)



Izvor : Rad autorice prema Eurostat (2023.b)

Na grafikonu 14 prikazana je stopa zaposlenosti po dobnim skupinama po spolu od 2009. do 2022. godine. Tijekom 13 godina između 2009. i 2022. dobná struktura zaposlenosti u EU-u doživjela je značajnu promjenu, s rastućim udjelom zaposlenih osoba u dobi od 55 do 64 godine i smanjenjem udjela osoba u dobi od 15 do 24 godine (Eurostat, 2023.e). Na grafikonu 14 vidljivo je da je najviše porasla stopa zaposlenosti žena u dobi 55 do 64 godine, sa 35% na 56%.

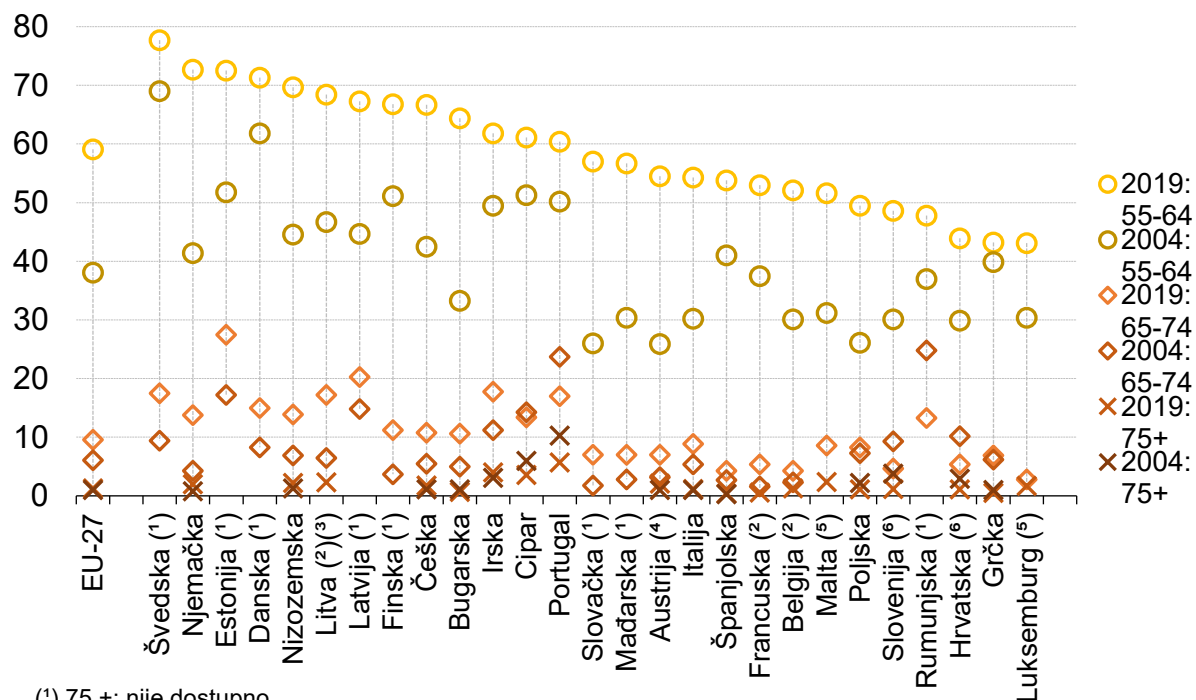
Grafikon 14: Stopa zaposlenosti po dobi i spolu od 2009. do 2022. godine



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.e)

Uočeni obrasci imaju značajne posljedice za funkcioniranje tržišta rada i zahtijevaju pažljivo razmatranje u formuliranju politika. Produljenje angažmana radne snage među starijim osobama može poslužiti kao potencijalni lijek za suzbijanje posljedica demografskih promjena, uključujući starenje stanovništva i teret nametnut mirovinskim sustavima.

Grafikon 15: Stopa zaposlenosti (%) po dobi 2004. i 2019. godine u državama članicama EU



- (1) 75 +: nije dostupno.
- (2) 75 + za 2004: nije dostupno.
- (3) 65-74 za 2004: nije dostupno.
- (4) 75+ za 2004: nije pouzdano.
- (5) 65-74 i 75+ za 2004: nije dostupno. 75+ za 2019: nije pouzdano.
- (6) 75 +: nije pouzdano.

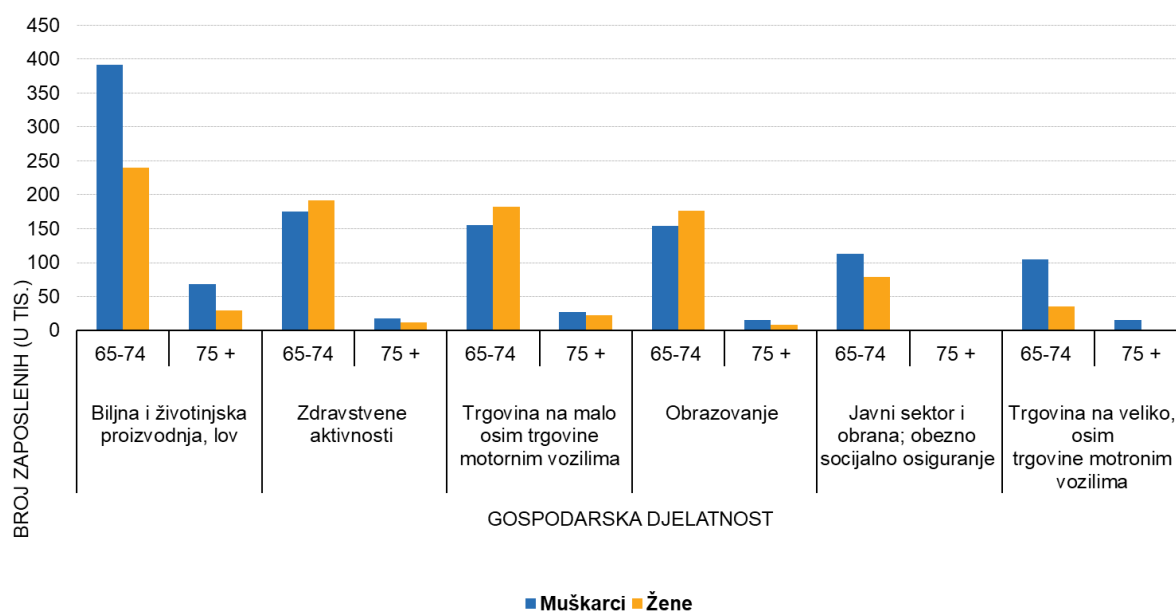
Izvor: Eurostat (2023.b)

Grafikon 15 prikazuje stope zaposlenosti po dobi 2004. godine i 2019. godine u državama članicama EU. Vidljivo je da su stope zaposlenosti u dobi od 55 do 64 godine porasle u 2019. godini u odnosu na 2004. godinu. U 2019. stope zaposlenosti za osobe u dobi od 55 do 64 godine varirale su među državama članicama EU-a. Švedska, Njemačka, Estonija i Danska imale su stope veće od 70,0%, dok su Poljska, Slovenija, Rumunjska, Hrvatska, Grčka i Luksemburg imale stope ispod 50,0% (Eurostat, 2023.b). Porast postotka zaposlenih pojedinaca u dobi od 55 godina ili starijih u EU-27 ukazuje na povoljan trend prema povećanom angažmanu radne snage među starijim osobama, što upućuje na potencijalne prednosti i za gospodarstvo i za društvo. No, valja uzeti u obzir i kvalitetu radne snage, izgleda za unapređenje vještina i stabilnost posla za te pojedince. Rješavanje izazova s kojima se suočavaju stariji radnici, poput dobne diskriminacije i ograničenog napredovanja u karijeri, nužno je kako bi se osiguralo da su mogućnosti zapošljavanja jednako dostupne svim dobnim skupinama. Zanimljivo je primijetiti kako je između 2009. i 2019. broj stranih državljana dobnе skupine od

55 do 64 koji su bili zaposleni u EU-27 porastao za impresivnih 83,3% (Eurostat, 2023.b). Za usporedbu, broj domaćih državljana iste dobi koji su bili zaposleni porastao je za 48,9% (Eurostat, 2023.b). Ovi podaci naglašavaju značajan trend na tržištu rada u EU, gdje strani državljani sve više doprinose radnoj snazi i igraju ključnu ulogu u gospodarskom rastu regije (Eurostat, 2023.b). Stope promjene zaposlenosti među osobama u dobi od 65 ili više godina su bile značajno veće. Naime, broj zaposlenih stranih državljana starijih od 65 se više nego udvostručio, bilježeći porast od 188,0% (Eurostat, 2023.b). Isto tako, broj zaposlenih domaćih državljana istih godina porastao je za 52,5% (Eurostat, 2023.b). Ovi nalazi sugeriraju da radna snaga postaje sve raznolikija i da stariji pojedinci pridonose ovom trendu.

Kako mirovinski fondovi i stambeno bogatstvo doživljavaju pad povrata, pojedinci mogu sve više osjećati potrebu za produljenjem radnog vijeka. Međutim, utjecaj na zapošljavanje među starijim osobama još je neizvjestan (Dini, 2009., str. 19). Iako su stope zaposlenosti općenito porasle, još uvijek postoje značajne razlike među zemljama (Dini, 2009., str. 19). Na izbor produljenja radnog vijeka starijih osoba utječu različiti zamršeni čimbenici. Ti čimbenici uključuju zdravlje, mirovine, akumulirano bogatstvo, kao i ranije životne događaje poput dobi u kojoj su ušli na tržište rada, njihovu radnu povijest i njihove obiteljske odgovornosti.

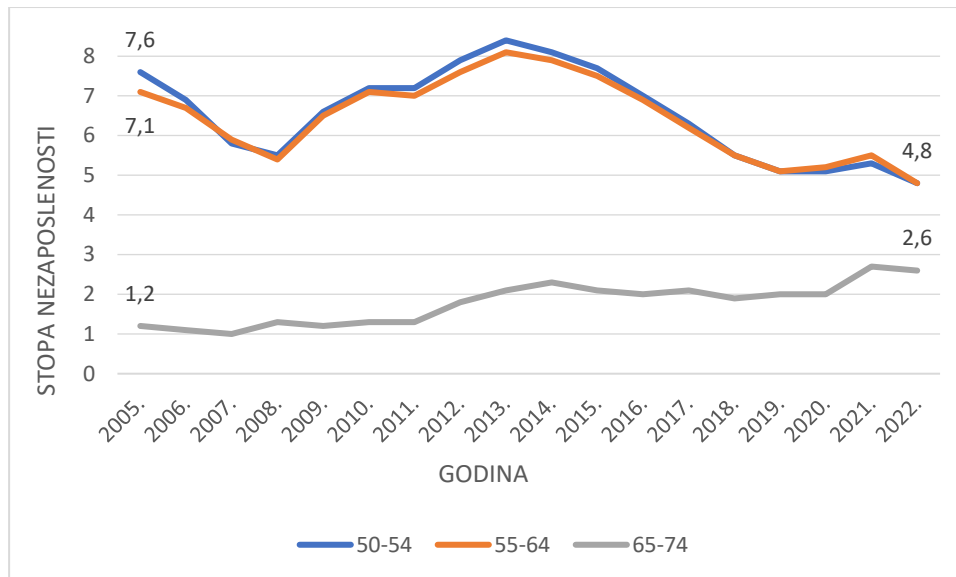
Grafikon 16: Broj zaposlenih osoba u dobi 65 i više godina po ekonomskim aktivnostima unutar EU-27 u 2019. godini



Izvor: Eurostat (2023.b)

Na grafikonu 16 prikazani su sektori gospodarskih djelatnosti u kojima se nalaze zaposlene osobe u dobi 65+ na području EU-27 u 2019. godini. Najveći broj zaposlenih u dobi 65 i više godina se nalazi u biljnoj i životinjskoj proizvodnji, dok najmanji broj je u javnom sektoru i trgovini na veliko. Više je zaposlenih u dobi od 65 do 74, a manje u dobi od 75 i više godina.

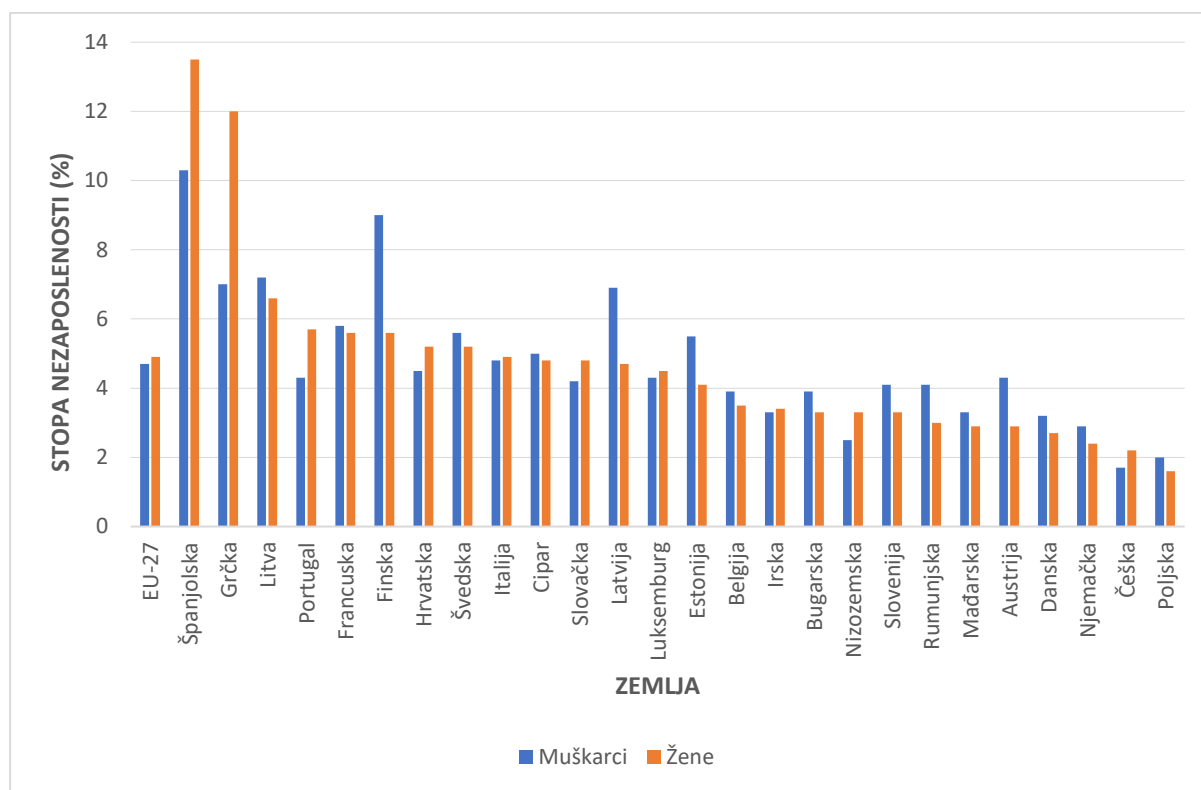
Grafikon 17: Stopa nezaposlenosti osoba u dobi od 50 do 74 godine na području EU u razdoblju od 2005. do 2022. godine



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.f)

Na grafikonu 17 prikazano je kretanje stope nezaposlenosti starijih osoba na području EU. Vidljiv je vrlo sličan trend u mlađim dobnim razredima koji su prikazani na grafikonu 17. Stopa nezaposlenosti starijih osoba počela je rasti nakon recesije 2008. godine pa sve do 2013. godine kada su se zemlje počele oporavljati i stopa nezaposlenosti padati. Stopa nezaposlenosti je nastavila padati sve do 2020. godine kada je pandemija COVID-19 zaustavila taj trend, ali već 2021. godine kreće ponovno lagani pad stope nezaposlenosti i ona je na razini 4,8% za osobe od 50 do 64 godine, a za osobe od 65 do 74 godine 2,6%.

Grafikon 18: Stopa nezaposlenosti osoba u dobi od 55 do 64 godine u državama članicama EU u 2022. godini



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.f)

Na grafikonu 18 možemo vidjeti stopu nezaposlenosti osoba od 55 do 64 godine u državama članicama EU u 2022. godini (nedostaje Malta). Najvišu stopu nezaposlenosti za muškarce (10,3%) i žene (13,5%) u dobi od 55 do 64 godine ima Španjolska. Najnižu stopu nezaposlenosti u dobi od 55 do 64 godina za žene ima Poljska, a za muškarce Češka. Stopa nezaposlenosti u dobi od 55 do 64 godine za žene u Hrvatskoj iznosi 5,2% što je iznad prosjeka EU, a za muškarce iznosi 4,5% što je ispod prosjeka EU.

Kako bismo stekli sveobuhvatno razumijevanje čimbenika koji pokreću zapošljavanje u starijoj dobi, važno je uzeti u obzir različite međusobno povezane elemente koji utječu na odluke pojedinaca da nastave raditi (vidjeti poglavlje 3.1.).

Prema Eurostatu (2023.b), stopa zaposlenosti za odrasle u dobi od 55 do 64 godine u stalnom je porastu od 2004. i porasla je u svakoj državi članici EU-a između 2004. i 2019. Stopa zaposlenosti za odrasle u dobi od 55 do 64 godine više se nego učetverostručila tijekom promatranog razdoblja u Slovačkoj i Austriji. Švedska, Njemačka, Estonija i Danska imale su stope zaposlenosti od preko 70 posto za ljude u dobi od 55 do 64 godine u 2019., dok je šest država članica EU-a (Poljska, Slovenija, Rumunjska, Hrvatska, Grčka i Luksemburg) imalo stope manje od 50 posto (Eurostat, 2023.b).

Dulji rad jedna je od strategija za povećanje mirovinske štednje. Oni stariji od 65 godina koji odgađaju odlazak u mirovinu imaju veće šanse za povećanje prihoda, povećanje mirovine i odlaganje dijela zarade za mirovinu. Postotak stanovnika EU-27 u dobi od 65 do 74 godine koji su još uvijek aktivno zaposleni bio je nizak, ali raste, prema Eurostatu (2023.b). U 2019. gotovo četvrtina ljudi u ovoj dobnoj skupini radila je u Estoniji, dok je ista brojka bila najmanje 17,0% u Latviji, Irskoj, Švedskoj, Litvi i Portugalu (Eurostat, 2023.b).

U 2019. godini stopa zaposlenosti odraslih muškaraca starijih od 15 godina u EU iznosila je 59,9% (Eurostat, 2023.b). S druge strane, stopa zaposlenosti žena unutar iste dobne skupine iznosila je 47,7% (Eurostat, 2023.b). Važno je naglasiti da ovaj dobni raspon obuhvaća značajan udio pojedinaca koji još uvijek studiraju i još nisu ušli u radnu snagu, kao i znatan broj umirovljenika koji su završili radni staž. Važno je naglasiti da prikazane dobne skupine obuhvaćaju i aktivne studente i umirovljenike. Važnost ovog konteksta ne može se podcijeniti jer ima izravan utjecaj na analizu pokazatelja tržišta rada za ovu demografiju. Uključivanje pojedinaca u različite faze njihovog sudjelovanja u radu, uključujući i one koji će tek započeti svoj profesionalni put i one koji su ga već završili, može utjecati na ukupnu stopu zaposlenosti i potencijalno zamagliti stvarni scenarij zapošljavanja za one aktivno tražeći prilike za posao. U 2019. godini uočeno je da su stope zaposlenosti među osobama u dobi od 55 do 64 godine bile relativno više u usporedbi s prosječnim stopama za sve odrasle osobe (Eurostat, 2023.b). Naime, muškarci u ovoj dobnoj skupini imali su stopu zaposlenosti od 66,0%, dok su žene imale nešto nižu stopu od 52,6% (Eurostat, 2023.b). Istaknuto obilježje grafikona 13 je značajno ubrzanje stopa zaposlenosti za pojedince u dobi od 55 do 64 godine tijekom razdoblja od 2004. do 2019., s minimalnim ili zanemarivim utjecajem globalne financijske i gospodarske krize (Eurostat, 2023.b). Ovaj trend je posebno značajan kada se uzme u obzir istovremeni porast udjela žena koje sudjeluju u radnoj snazi.

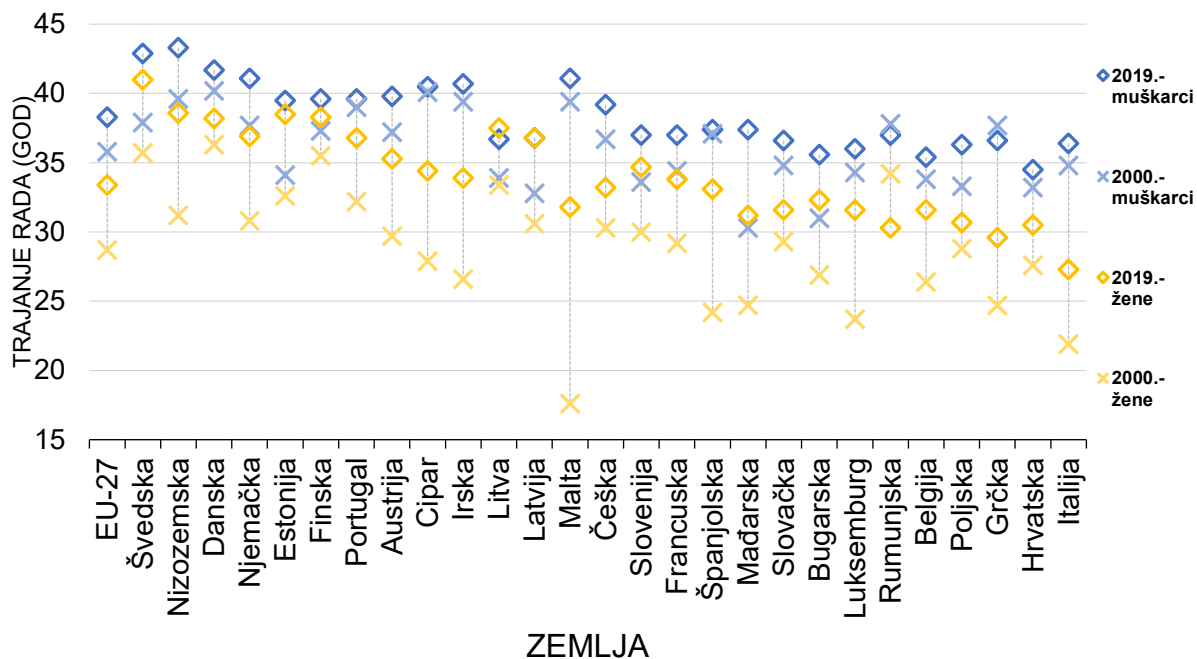
Grafikon 14 nam nudi zanimljive uvide, ne samo o zaposlenosti u starijoj dobi, nego i o rodnom razlikama. Uočena razlika u stopama zaposlenosti između spolova, pri čemu muškarci pokazuju višu stopu u usporedbi sa ženama, označava postojanje rodno specifičnih prepreka na tržištu rada koje zahtijevaju pozornost i razrješavanje. Stope zaposlenosti pojedinaca u dobnoj skupini od 55 do 64 godine, koje u recentnijim godinama premašuju prosječne stope za sve odrasle muškarce i žene, ukazuju na povoljnu putanju pojačanog angažmana radne snage među starijim stanovništvom. Ovo ima poseban značaj kada se promatra razdoblje od 2004. do 2019. godine, koje obuhvaća globalnu financijsku i gospodarsku krizu. Kontinuirani rast stopa zaposlenosti unutar ove demografske skupine usred krize upućuje na moguću stabilnost i otpornost tržišta

rada za pojedince u starijoj dobi. Dok je utvrđeno da mirovinske reforme povećavaju ostvarenu dob za umirovljenje, kriza iz 2008. nema značajniji učinak na dob za odlazak u mirovinu (Komp, 2017.). Nevjerojatan porast sudjelovanja u radnoj snazi među ženama u dobnoj skupini od 55 do 64 godine posebno je značajan s ekonomskog stajališta. Sve veći udio žena u radnoj snazi označava pozitivnu putanju u nastojanju da se ublaže rodne razlike u području zapošljavanja.

3.3. Dob umirovljenja i trajanje radnog vijeka u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama

Trajanje radnog vijeka predstavlja mjeru prosječnog broja godina za koje se očekuje da će ljudi u dobi od 15 godina biti aktivni na tržištu rada tijekom svog života (Eurostat, 2023.b). Na grafikonu 19 prikazano je trajanje radnog vijeka po spolu usporedno između 2000. i 2019. godine. Trajanje radnog vijeka za žene se povećalo u svim zemljama članicama EU u 2019. godini u odnosu na 2000. Dok trajanje radnog vijeka za muškarce se povećalo u svim zemljama članicama u 2019. godini u odnosu na 2000. godinu, osim u Grčkoj i Rumunjskoj. Trend povećanja radnog vijeka ukazuje na dulji ostanak žena i muškaraca na tržištu rada i kasnije umirovljenje. Muškarci u Nizozemskoj, Švedskoj i na Malti mogu očekivati da će ostati najdulje na tržištu rada dok žene u Nizozemskoj, Švedskoj i Estoniji očekuju najdulji ostanak na tržištu rada. Hrvatska se nalazi po trajanju radnog vijeka ispod prosjeka u 2019. godini pa tako muškarci u Hrvatskoj imaju najkraći radni vijek u odnosu na sve ostale države članice EU. Žene u Hrvatskoj se nalaze također pri samom dnu EU zemalja po trajanju radnog vijeka, samo je Italija, Grčka i Rumunjska na nižoj razini trajanja radnog vijeka za žene u Italiji od Hrvatske.

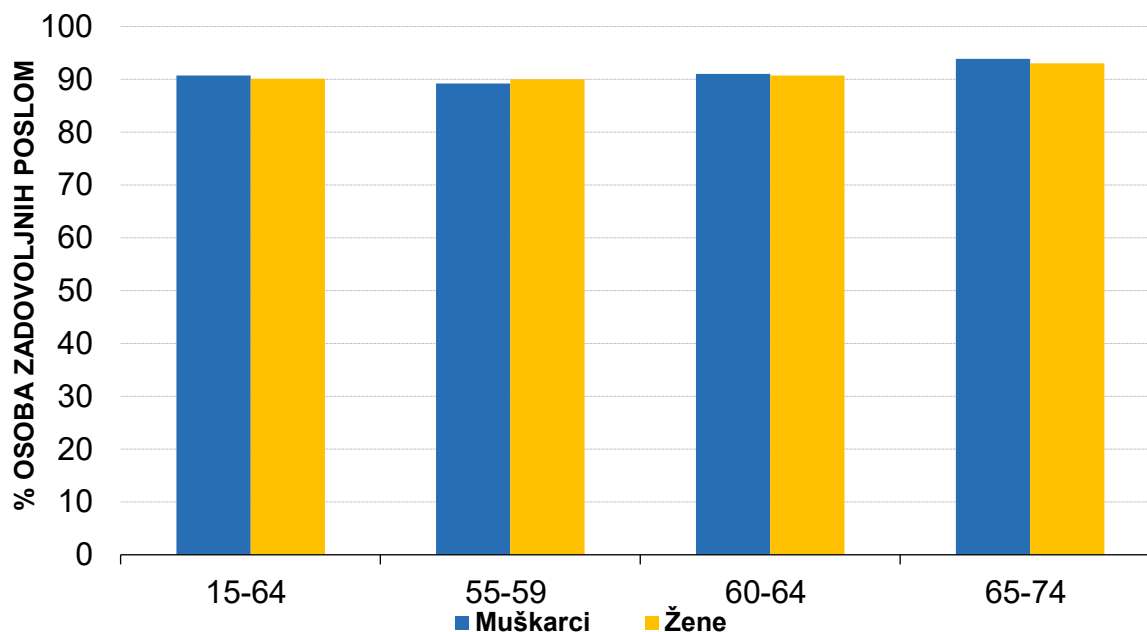
Grafikon 19: Trajanje radnog vijeka po spolu na području EU u 2000. i 2019. godini



Izvor: Eurostat (2023.b)

Na ostanak na tržištu rada utječu mnogobrojni faktori, o kojima je riječi bilo i ranije, a među njima su i zadovoljstvo poslom, radni uvjeti (plaća), sigurnost posla, potpore, priznanja i učenje (Eurostat, 2023.b). Na grafikonu 20 prikazano je zadovoljstvo poslom po spolu i dobnim skupinama. Zadovoljstvo poslom je na visokim razinama i za muškarce i za žene po svim dobnim skupinama, a najveći postotak osoba zadovoljnih poslom je u dobi od 65 do 74 godine. Ovakav prikaz pokazuje da pojedinci zadovoljniji svojim poslom ostaju dulje na tržištu rada.

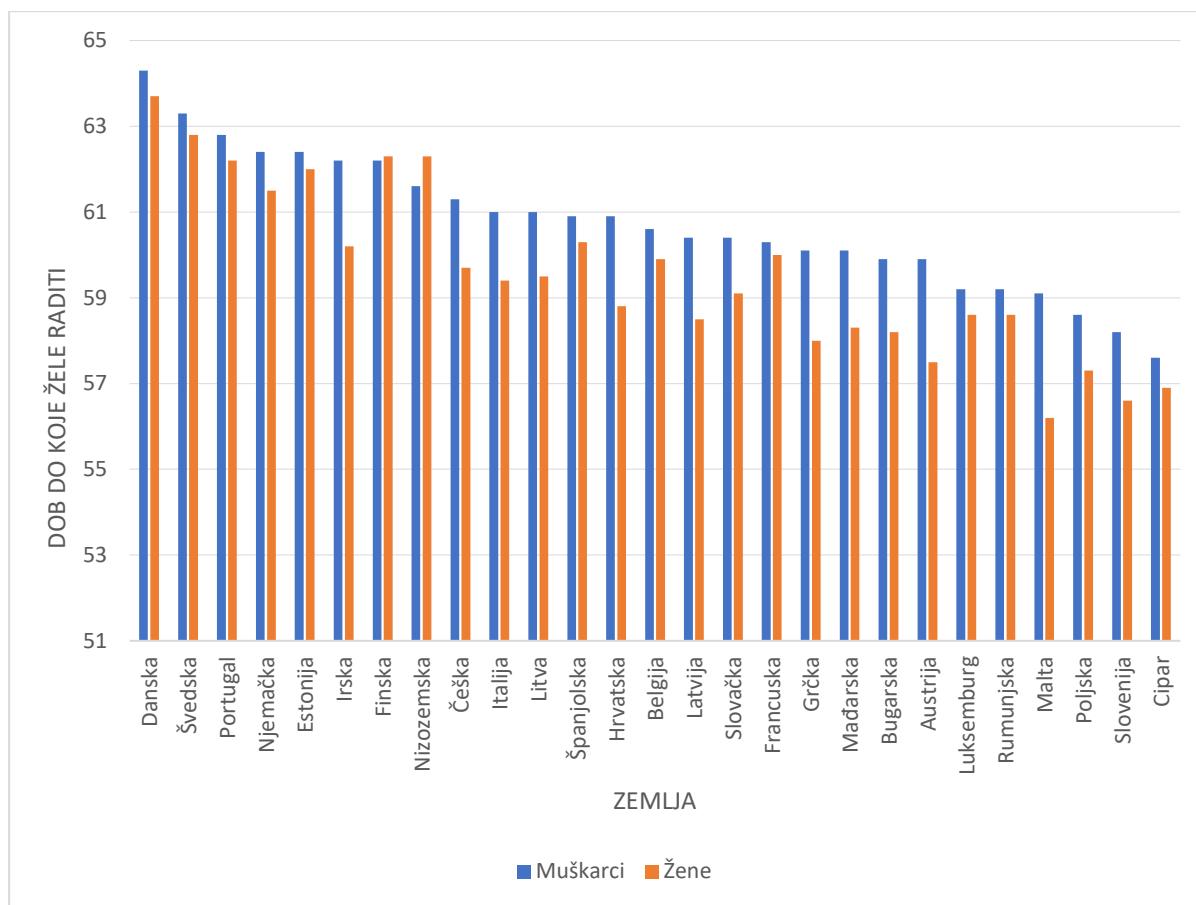
Grafikon 20: Zadovoljstvo poslom po spolu i godinama na području EU u 2019. godini



Izvor: Eurostat (2023.b)

Na grafikonu 21 prikazane su dobi do kojih zaposleni žele raditi u zemljama članicama EU. Najduže žele ostati raditi žene i muškarci zaposleni u Danskoj i Švedskoj. Najkraće na tržištu rada žele ostati muškarci na Cipru i žene na Malti. U Hrvatskoj muškarci žele ostati raditi do navršenih 61 godina, a žene do 59 godina.

Grafikon 21: Dob do koje žele raditi zaposlenici po spolu u državama članicama EU u 2017. godini



Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.b)

U tablici 1 prikazane su službene dobi umirovljenja u zemljama članicama EU u 2020. godini. Najvišu službenu dob za žene i muškarce za odlazak u mirovinu imaju Italija i Grčka. Većina zemalja ima istu službenu dob za odlazak u mirovinu za muškarce i žene, ali kod nekih dolazi do razlika između dobi za žene i muškarce, npr. u Austriji, Rumunjskoj i Hrvatskoj. Važno je napomenuti da uz službenu dob umirovljenja za starosnu mirovinu je potrebno imati i određene minimalne godine staža ovisno od zemlje do zemlje. Službena dob za odlazak u mirovinu za žene u Hrvatskoj 2020. godine iznosila je 62 godine i 6 mjeseci dok za muškarce je viša i iznosi 65 godina. Za ostvarenje starosne mirovine u Hrvatskoj uz navršenu službenu dob potrebno je minimalno 15 godina radnog staža. Kreatori politika prilikom postavljanja službene dobi za odlazak u mirovinu često puta nailaze na negodovanje od strane naroda, a uvidom u podatke o očekivanom životnom vijeku vidljivo je da ljudi dulje žive i ako se granica službene dobi pomakne na više zapravo ne dolazi do promjene vremena provedenog u mirovini.

Tablica 1: Službena dob umirovljenja u zemljama članicama EU u 2020. godini

Zemlja	Muškarci	Žene
Belgija	65 godina	65 godina
Bugarska	66 godina 6 mjeseci	66 godina 6 mjeseci
Češka	63 godine 8 mjeseci	63 godine 8 mjeseci
Danska	66 godina	66 godina
Njemačka	65 godina 8 mjeseci	65 godina 8 mjeseci
Estonija	63 godine 6 mjeseci	63 godine 6 mjeseci
Irska	66 godina	66 godina
Grčka	67 godina	67 godina
Španjolska	65 godina 10 mjeseci	65 godina 10 mjeseci
Francuska	66 godina 7 mjeseci	66 godina 7 mjeseci
Hrvatska	65 godina	62 godina 6 mjeseci
Italija	67 godina	67 godina
Cipar	65 godina	65 godina
Latvija	63 godina 9 mjeseci	63 godina 9 mjeseci
Litva	64 godina	63 godina
Luksemburg	65 godina	65 godina
Mađarska	64 godina 6 mjeseci	64 godina 6 mjeseci
Malta	63 godina	63 godina
Nizozemska	66 godina 4 mjeseci	66 godina 4 mjeseci
Austrija	65 godina	60 godina
Poljska	65 godina	60 godina
Portugal	66 godina 5 mjeseci	66 godina 5 mjeseci
Rumunjska	65 godina	61 godina 3-5 mjeseci
Slovenija	65 godina	65 godina
Slovačka	62 godina 6-8 mjeseci	62 godina 6-8 mjeseci
Finska	65 godina	65 godina
Švedska	65 godina	65 godina

Izvor: Rad autorice prema Eurostat (2023.b)

Uspoređujući podatke s grafikona 21 gdje se vidi dob do koje radnici žele raditi i tablicu 1 može se zaključiti da u većini zemalja zaposlenici planiraju otići u mirovinu prije službene dobi umirovljenja. U 2019. godini 31,6 % radne snage EU-27 u dobi od 55 do 64 godine koja nije bila zaposlena napustila je svoj posljednji posao kako bi otišla u normalnu mirovinu, dok je daljnjih 15,9 % to učinilo kako bi otišlo u prijevremenu mirovinu (Eurostat, 2023.b). Najčešći razlozi za napuštanje posla među osobama u starijoj dobi (55 do 74 godine) su: bolest, invaliditet ili otpuštanje od strane poslodavaca (Eurostat, 2023.b). U svojoj studiji Dwyer i Mitchell (1999.) pokazali su da zdravstveni problemi dosljedno imaju značajan utjecaj na promicanje prijevremenog umirovljenja.

4. PREGLED LITERATURE O ODREDNICAMA EKONOMSKE AKTIVNOSTI STARIJEG STANOVNIŠTVA

Cilj ovog poglavlja je pružiti pregled literature koja se bavi čimbenicima povezanim s ekonomskom aktivnošću starijeg stanovništva. Poglavlje će obuhvatiti literaturu o radu u starijoj dobi, umirovljenju i namjerama o umirovljenju te s time povezane čimbenike. To obuhvaća čimbenike koji se odnose na zdravstveno stanje, socioekonomske varijable (npr. obrazovanje) i demografske varijable (npr. spol, imanje djece i unuka). U sljedećem poglavlju ovog diplomskog rada temeljem studije SHARE istraženo je kako su odabrani čimbenici povezani sa statusom ekonomske aktivnosti, namjerama o umirovljenju i dobi umirovljenja.

Odrednice ekonomske aktivnosti starijeg stanovništva plodna su tema među ekonomistima i drugim istraživačima. Ovo je osobito važno jer problem stanovništva koje stari postaje sve izraženiji. Dostupnost i kvaliteta zdravstvenih usluga ključni su čimbenici koji značajno utječu na ekonomsku aktivnost starijeg stanovništva. Dostupnost pristupačne zdravstvene skrbi može značajno poboljšati dobrobit i produktivnost pojedinaca, omogućujući im da ostanu ekonomski aktivni tijekom duljeg vremenskog razdoblja. Osiguravanje dostatne zdravstvene skrbi može pomoći u smanjenju učinaka zdravstvenih šokova, omogućujući starijim osobama da se oporave i ostanu uključeni u tržište rada ili druge gospodarske aktivnosti. Blundell i sur. (2017.) proveli su studiju kako bi ispitali odnos između zdravstvenog stanja i statusa zaposlenosti. Nalazi studije pokazuju da procjene smanjenja zaposlenosti pripisane pogoršanju zdravlja ostaju dosljedne kada se uzmu u obzir različite zdravstvene varijable. Nije bilo značajne razlike u procjenama, bez obzira na to jesu li korištene jedna subjektivna mjera, više subjektivnih mjera, više objektivnih mjera ili subjektivne mjere instrumentirane objektivnim mjerama. Studija je otkrila da iako postoji korelacija između kognicije i zaposlenja, uključivanje kognicije kao dodatne zdravstvene mjere nije značajno utjecalo na procjene. Nalazi su bili dosljedni i u Sjedinjenim Državama i u Engleskoj. Studija je identificirala četiri odluke vezane uz modeliranje koje su utjecale na procjene. Nakon uzimanja u obzir početnih uvjeta kao što su zdravstveni i radni status, procjene su smanjene, što ukazuje da presječne procjene povezanosti između zdravlja i zaposlenja mogu biti podložne pristranosti. Nadalje, korištenje ograničenog skupa objektivnih mjera dalo je manje procjene, što ukazuje na prisutnost potencijalne pristranosti izostavljene varijable u tim procjenama. Nadalje, uočeno je da je utjecaj zdravlja na zaposlenost izraženiji kod osoba koje nemaju završenu srednju školu, a taj odnos slabi kako se obrazovna postignuća povećavaju. Studija je pokazala da su procjene u Sjedinjenim Državama dosljedno više od onih u Engleskoj. Primarni čimbenik koji je pridonio ovoj

nejednakosti bio je utjecaj zdravlja na zaposlenost, a ne varijacije u zaposlenosti ili pogoršanje zdravlja. Studija pokazuje da je institucionalni kontekst značajan čimbenik koji utječe na odnos između zdravlja i ishoda zapošljavanja. Zaključno, studija koju su proveli Blundell i sur. (2017.) utvrđuje da odabir zdravstvenih varijabli nema značajan utjecaj na procjene smanjenja zaposlenosti koje se pripisuje pogoršanju zdravlja. Na procjene utječu čimbenici kao što su kontroliranje za početne uvjete, broj korištenih objektivnih mjera, razina obrazovanja i institucionalno okruženje. Stjecanje razumijevanja ovih čimbenika može povećati točnost procjene korelacije između zdravlja i zaposlenja. Ovo znanje može ponuditi dragocjene uvide kreatorima politike i istraživačima kada se bave pitanjima zapošljavanja povezanim sa zdravljem.

Dwyer i Mitchell (1999.) upotrijebili su Studiju zdravlja i umirovljenja (engl. *Health and Retirement Study*, HRS) kako bi istražili utjecaj zdravstvenih problema na namjere umirovljenja muškaraca. Bez obzira na korištenu specifičnu zdravstvenu mjeru, zdravstveni problemi dosljedno su imali značajan utjecaj na promicanje prijevremenog umirovljenja. Pojedinci koji su sami prijavili loše zdravstveno stanje ili funkcionalna ograničenja namjeravaju otići u mirovinu otprilike jednu do dvije godine ranije od prosječne dobi za umirovljenje. Studija je ispitala korelaciju između pokazatelja samoprocjene zdravlja i sudjelovanja u radu, ali nije pronašla nikakve dokaze koji bi poduprli hipotezu o opravdanosti. Nije bilo dokaza koji bi sugerirali da je samoprocjena zdravlja određena čimbenicima pod kontrolom pojedinca, kao što je ponuda radne snage. Osim toga, samoprocjena zdravlja nije pokazala nikakav značajan odnos s varijablama koje se odnose na naknade u jednadžbama umirovljenja. To implicira da mjere zdravlja pojedinaca koje sami procjenjuju nisu pod utjecajem njihove želje da opravdaju svoj izbor umirovljenja. Nadalje, studija je također procijenila objektivne zdravstvene mjere i otkrila minimalne indikacije pogreške mjerenja u tim mjerama. Utvrđeno je da su funkcionalna ograničenja pouzdan pokazatelj općeg zdravlja u modelima umirovljenja, a ograničenja rada koja su sami prijavili dala su slične rezultate. Studija je ispitala utjecaj različitih zdravstvenih stanja na odlazak u mirovinu. Utvrđeno je da određena kronična stanja, poput funkcionalnih ograničenja i poremećaja cirkulacije, dovode do ranijeg odlaska u mirovinu. No, živčani poremećaji i ozljede nisu bitno utjecali na odlazak u mirovinu. Utjecaj zdravlja na ekonomske posljedice umirovljenja ostao je statistički značajan, čak i kada se uzmu u obzir zdravstveni problemi. Istraživači su utvrdili utjecaj mentalnih i fizičkih sposobnosti na odluke o umirovljenju među starijim muškarcima analizirajući različite pokazatelje zdravstvenog stanja, zaključivši da oni koji imaju slabo samoprocijenjeno zdravlje u prosjeku rade kraće jednu do

dvije godine od svojih kolega. Studija naglašava veći utjecaj zdravstvenih problema, a ne ekonomskih čimbenika, na mirovinske planove. Dwyer i Mitchell (1999.) naglašavaju važnost uključivanja specifičnih zdravstvenih stanja u istraživanje o umirovljenju.

Cai i Kalb (2006.) upotrijebili su australsko istraživanje o Kućanstvu, dohotku i dinamici rada (engl. *Household, Income and Labour Dynamics in Australia*, HILDA) kako bi istražili korelaciju između zdravlja i participacije na tržištu rada. Istraživači su uzeli u obzir potencijalnu endogenost samoprocijenjenih zdravstvenih varijabli u jednadžbi sudjelovanja u radnoj snazi provođenjem istovremenih procjena i jednadžbe zdravlja i jednadžbe sudjelovanja u radnoj snazi. Procjena je provedena za različite dobne i spolne kategorije, uključujući muškarce u dobi od 50 do 64 i od 15 do 49, kao i žene u dobi od 50 do 60 i od 15 do 49. Studija je potvrdila dosljedan pozitivan odnos između zdravlja i sudjelovanja u radnoj snazi, čak i nakon razmatranja potencijalnog utjecaja zdravlja na druge čimbenike. Taj je učinak primijećen u sve četiri skupine. Nadalje, studija je potvrdila da je utjecaj zdravlja na sudjelovanje u radnoj snazi izraženiji među starijim pojedincima u usporedbi s mlađim pojedincima, što je u skladu s očekivanim ishodima. Loše zdravlje negativno utječe na produktivnost, osobito među starijim osobama i ženama. Međutim, studija nije pronašla dokaze koji bi poduprli ideju da zdravstveno stanje izravno utječe na sudjelovanje u radnoj snazi. Varijabla sudjelovanja u radnoj snazi nije pokazala značajnost u jednadžbi zdravlja za starije muškarce i mlađe žene, ali je utvrđeno da je značajna za mlađe muškarce i starije žene. Zajednički rezultati ispitivanja pokazali su da je egzogenost odbačena za sve četiri skupine, ukazujući na postojanje dodatnih izvora endogenosti koji bi potencijalno mogli utjecati na procijenjeni utjecaj zdravlja na sudjelovanje u radnoj snazi. Osim toga, studija je provela usporedbu između metode procjene u dvije faze i metode FIML (*full information maximum likelihood*), otkrivajući potencijalna odstupanja u njihovim rezultatima. Autori su pokazali da zaključci mogu ovisiti o odabranoj analitičkoj metodi. Zaključno, studija otkriva da loše zdravlje nepovoljno utječe na sudjelovanje u radnoj snazi, osobito među starijim osobama i ženama. Rezultati nisu poduprli ideju da postoji racionalizacija endogenosti samoprocjene zdravlja. Osim toga, mogu postojati i drugi izvori endogenosti koji bi mogli utjecati na procijenjeni utjecaj zdravlja na sudjelovanje u radnoj snazi. Odabrana metoda procjene može utjecati na rezultate, pri čemu je FIML učinkovitiji i nudi različito gledište u usporedbi s pristupom u dvije faze, zaključuju Cai i Kalb (2006.).

Studija koju su proveli Wahrendorf i sur. (2017.) zaključuje da na produženi radni vijek utječu specifične okolnosti zaposlenja i psihosocijalne okolnosti. Studija je otkrila empirijske dokaze koji pokazuju da je produženi radni vijek češći u specifičnim situacijama zapošljavanja, kao što

je samozapošljavanje ili držanje povoljnih radnih mjesta. Utvrđeno je da starije osobe koje nastavljaju raditi nakon 65. godine života doživljavaju pozitivna psihosocijalna stanja, poput osjećaja kontrole i uravnoteženog odnosa između njihovih napora i nagrada koje dobivaju. Osim toga, pojedinci koji su nastavili raditi nakon što su navršili 65 godina pokazali su značajne razine mentalnog i fizičkog blagostanja. Nalazi pokazuju da produženje dobi za državnu mirovinu iznad 65 godina može neproporcionalno utjecati na određene skupine pojedinaca, bez obzira na spol, što sugerira da neće svi imati produljeni radni vijek. Analize su dale tri značajna nalaza. Otprilike jedna trećina pojedinaca u dobi od 65 do 80 godina bili su ili samozaposleni ili su imali visoke profesionalne položaje kao menadžeri ili stručnjaci. U usporedbi s umirovljenim osobama, vjerojatnije je da će oni s produženim radnim vijekom biti samozaposleni ili angažirani u zanimanjima s višim kvalifikacijama, što pokazuju niži udjeli u prvoj skupini. Samozaposleni pojedinci mogu se suočiti s nepovoljnijim mirovinama, što dovodi do povećane motivacije i potrebe za produljenjem radnog staža. Štoviše, visokokvalificirani pojedinci mogu odlučiti ostati u radnoj snazi zbog intrinzičnog uživanja u svojoj profesiji, unatoč tome što očekuju značajan mirovinski paket. Osim toga, istraživanje je otkrilo da su pojedinci koji su nastavili raditi nakon dobi za državnu mirovinu općenito iskusili poboljšane psihosocijalne radne uvjete. Ovo sugerira da stariji pojedinci koji odluče nastaviti raditi nakon što dostignu dob za umirovljenje mogu imati povoljnije radne uvjete u smislu autonomije i naknade. Prema Wahrendorfu i sur. (2017.), pojedinci koji su nastavili raditi nakon dobi za umirovljenje imali su bolje fizičko i mentalno zdravlje u usporedbi s onima koji su otišli u mirovinu.

Prema studiji koju su proveli Backhaus i Barslund (2021.), otkriveno je da žene u dobi od 55 do 64 godine koje su bake imaju veću vjerojatnost da neće biti zaposlene za više od 30 postotnih bodova. To sugerira da status bake negativno utječe na stopu zaposlenosti žena u ovoj dobnoj skupini. No, to što ste djed nema značajan utjecaj na dob u kojoj se odlazi u mirovinu, kažu Backhaus i Barslund (2021.).

U studiji koju su proveli Ciccarelli i Van Soest (2018.) utvrđeno je da kod pojedinaca koji pružaju neformalnu i neplaćenu skrb za starije osobe postoje negativni učinci na radni status i radno vrijeme. Ovaj učinak posebno je primjetan među ženama, budući da se od njih često očekuje da preuzmu odgovornost za njegu. Međutim, nema značajnog utjecaja na primarni posao neplaćenih njegovatelja kada se skrb pruža na tjednoj bazi ili rjeđe. Studija je također otkrila da nema dokaza koji bi ukazivali na regionalne varijacije u utjecaju skrbi na plaćeni rad diljem Europe, zaključuju Ciccarelli i Van Soest (2018.).

U studiji koju je provela Dini (2009.) naglašeno je da na radni status starijih radnika utječu različiti složeni čimbenici. Ti čimbenici uključuju zdravlje, mirovine, akumulirano bogatstvo, raniju radnu povijest i obiteljske obveze. Studija je istaknula važnost demografskih, socioekonomskih čimbenika, čimbenika koji se tiču kućanstva i skrbi za utjecaj na ekonomsku aktivnost starijih radnika. Nadalje, veći postotak žena koje su ekonomski neaktivne u Sjevernoj Irskoj naveo je da je njihov glavni razlog zašto nisu u radnoj snazi briga za obitelj, pokazuje Dini (2009.).

Prethodno spomenute studije zajedno rasvjetljavaju duboki utjecaj koji skrb, posebno za starije rođake, ima na sudjelovanje pojedinaca u radu i rezultate zapošljavanja. Prethodno navedena izjava naglašava inherentnu rodnu predrasudu u dužnostima njegovatelja i moguće prepreke na koje žene nailaze kada pokušavaju uravnotežiti svoje profesionalne obveze sa svojim odgovornostima njegovatelja koje društvo zajednica od njih očekuju.

Na ekonomsku aktivnost starijih osoba značajno utječu politike umirovljenja i sustavi socijalne sigurnosti. Ovi čimbenici igraju ključnu ulogu u oblikovanju financijskih okolnosti i izbora dostupnih starijim osobama. Ispitivanjem utjecaja politika umirovljenja i sustava socijalne sigurnosti na ekonomsko ponašanje starijih osoba, možemo dobiti dragocjene uvide u složeni međuođnos između javne politike i financijskog blagostanja pojedinca u kasnijem životu. Prethodno navedene politike igraju ključnu ulogu u utjecanju na motivaciju i izgled pojedinaca da održe svoj ekonomski angažman ili prijeđu u mirovinu. Proces donošenja odluka starijih osoba o njihovom sudjelovanju u radnoj snazi podložen je raznim čimbenicima koji imaju značajan utjecaj. U svojoj studiji, Brugiavini i sur. (2005.) istaknuli su utjecaj koji velikodušnost mirovinskih sustava može imati na prijevremeno umirovljenje. Također su naglasili važnost uzimanja u obzir veze između zdravlja starijih osoba i njihovog sudjelovanja na tržištu rada pri razvoju reformi za mirovinski sustav, tržište rada ili zdravstveni sustav. U svojoj studiji, Hess i sur. (2021.) ispitali su trend povećanja planirane dobi za umirovljenje u europskim zemljama i istražili potencijalne implikacije na društvene nejednakosti u prijelazima u mirovinu. Naglasili su važnost toga da se kreatori politika i istraživači pozabave nejednakostima i poduzmu mjere kako bi spriječili pogoršanje trenutne situacija. U studiji koju je provela Komp (2017.) ispituju se promjene stvarne dobi za odlazak u mirovinu i različiti čimbenici koji na nju utječu. Otkriveno je da je stvarna dob za umirovljenje porasla, dok su se razlike u dobi za umirovljenje smanjile između zemalja. Studija je bila usmjerena na ispitivanje učinaka mirovinskih reformi i ekonomske krize na izbore pojedinaca za umirovljenje.

Na ekonomsko ponašanje starijih osoba utječu i socioekonomski čimbenici, poput obrazovanja i razine prihoda. Osim toga, stabilnost prihoda i financijska sigurnost važni su čimbenici koji utječu na odluku starijih osoba da nastave raditi ili odu u mirovinu. Imati dovoljno uštedevine, ulaganja i pristup financijskim uslugama može pojedincima ponuditi osjećaj ekonomske sigurnosti. Ova sigurnost im omogućuje da donose odluke na temelju svojih osobnih preferencija, umjesto da ih motiviraju isključivo financijske obveze. Scharn i sur. (2018.) naveli su nalaze iz svoje studije koji sugeriraju da je vrijeme umirovljenja u modernim industrijaliziranim zemljama pod utjecajem različitih determinanti, koje se mogu razlikovati u različitim zemljama. Kako bi stekli temeljito razumijevanje vremena odlaska u mirovinu, istraživače se potiče da uključe faktore iz različitih područja, uzimajući u obzir jedinstvene okolnosti svake zemlje. Buduće studije o vremenu odlaska u mirovinu trebale bi uzeti u obzir promjenjiv sastav tržišta rada, osiguravajući da su uključeni i muškarci i žene. Ovo je ključno kako bi se dobilo sveobuhvatno razumijevanje obrazaca umirovljenja. Proučavanje determinanti umirovljenja pojedinačno za svaki spol može dati uvid u različite čimbenike koji utječu na izbore umirovljenja za muškarce i žene. Istraživači koji proučavaju vrijeme umirovljenja trebaju pristup sveobuhvatnim podacima koji obuhvaćaju determinante iz svih relevantnih domena. Dostupnost takvih skupova podataka olakšala bi analizu više domena u isto vrijeme, što bi dovelo do sveobuhvatnijeg razumijevanja donošenja odluka o umirovljenju. Osim toga, potrebno je provesti dodatna istraživanja kako bi se ispitali učinci tekućih promjena na tržištu rada, poput sve veće zastupljenosti samozapošljavanja. Ključno je razumjeti kako te promjene utječu na vrijeme odlaska u mirovinu kako bismo u potpunosti shvatili stalno razvijajuću prirodu izbora umirovljenja u modernim društvima. Buduća bi istraživanja mogla istražiti ulogu privatnih mirovina u određivanju vremena umirovljenja, što je intrigantno područje za istraživanje. Kako privatne mirovine postaju sve važnije za dohodak nakon umirovljenja u mnogim zemljama, ključno je ispitati kako one mogu utjecati na odluke o tome kada otići u mirovinu. Nadalje, bitno je ispitati interakcije koje se javljaju između različitih domena determinanti. Scharn i sur. (2018.) u studiji razmatraju determinante odlaska u mirovinu kroz sljedećih osam domena: demografski faktori, zdravlje, društveni faktori, društvena participacija, uvjeti rada, financijski faktori, preferencije za umirovljenje i makro faktori. Tablica 2 prikazuje pregled literature koji su izradili Scharn i sur. (2018.) o odrednicama odlaska u mirovinu prema navedenim domenama. U tablici 2 vidljivo je da studije koje su proveli De Preter i sur. (2013.) i Schils (2008.) uključuju četiri domene u svojem istraživanju (što je najviše uključenih domena unutar jedne studije) (Scharn i sur., 2018., str. 8). De Preter i sur. (2013.) istražuju odrednice unutar domena zdravlje, društvena participacija, uvjeti rada i

financijski faktori dok Schils (2008.) istražuje demografske faktore, zdravlje, društvene faktore i uvjete rada.

Tablica 2: Domene, uključujući broj odrednica, studije i reference

DOMENA	BROJ ODREDNICA	BROJ STUDIJA	REFERENCE
Demografski faktori	2	3	Schils (2008.), Gesthuizen i Wolbers (2011.), Rubb (2009.)
Zdravlje	12	12	Van Solinge i Henkens (2010.), De Preter i sur. (2013.), Schils (2008.), Christensen i Kallestrup-Lamb (2012.), Gortz (2012.), Herquelot i sur. (2011.), Heyma (2004.), Kerkhofs i sur. (1999.), Olsen i sur. (2012.), Roberts i sur. (2009.), Robroek i sur. (2013.), Schuring i sur. (2013.)
Društveni faktori	1	1	Schils (2008.)
Društvena participacija	5	1	De Preter i sur. (2013.)
Uvjeti rada	21	8	De Preter i sur. (2013.), Schils (2008.) Gesthuizen i Wolbers (2011.), Gortz (2012.), Heyma (2004.), Robroek i sur. (2013.), Montizaan i sur. (2013.), Van Solinge i Henkens (2011.)
Financijski faktori	4	5	De Preter i sur. (2013.), Kerkhofs i sur. (1999.), Schuring i sur. (2013.), Coile i Gruber (2010.), Marton i Woodbury (2010.)
Preferencije za umirovljenje	1	1	Örestig i sur. (2013.)
Makro faktori	3	3	Song i Manchester (2009.), Gesthuizen i Wolbers (2011.), Kerkhofs i sur. (1999.)

Izvor: Rad autorice prema Scharn i sur. (2018., str. 8)

Različite domene ili determinante mogu imati različite utjecaje na vrijeme odlaska u mirovinu. Na primjer, Schils (2008.) u svojoj studiji obuhvaća četiri domene: demografske faktore,

zdravlje, društvene faktore i uvjete rada na području Ujedinjenog Kraljevstva, Njemačke i Nizozemske. Kroz domenu društvenih faktora pokazuje da viša razina obrazovanja povećava vjerojatnost prijevremenog umirovljenja za Ujedinjeno Kraljevstvo, ali ne i za Nizozemsku i Njemačku. Schils (2008.) u sklopu demografske domene utvrdila je da je manja vjerojatnost da žene idu u raniju mirovinu dok u Ujedinjenom Kraljevstvu veća je vjerojatnost da žene idu u raniju mirovinu. Za domenu zdravlja zaključeno je da je loše zdravlje utjecalo na ranije umirovljenje u Ujedinjenom Kraljevstvu i Njemačkoj, ali ne i u Nizozemskoj. I u domeni radnih uvjeta Schils (2008.) zaključila je da će pojedinci s fizički zahtjevnim poslom, niskim zadovoljstvom s poslom i velikim naporima na poslu vjerojatnije otići prije u mirovinu. U domeni društvene participacije De Preter i sur. (2013.) u svojoj studiji zaključuju da na području Europe oni muškarci koji su bili članovi kluba, pružali njegu ili bili zadovoljni svojim slobodnim vremenom su imali veću vjerojatnost kasnijeg odlaska u mirovinu.

Neke determinante mogu biti u međusobnoj interakciji, tj. ovisiti jedna o drugoj. Na primjer, financijski poticaji i loše zdravlje mogu imati interakcijske učinke. Ispitivanje ovih interakcija ponudit će sveobuhvatnije razumijevanje čimbenika koji utječu na donošenje odluka o umirovljenju. Osim toga, studija Scharn i sur. (2018.) naglašava važnost provođenja istraživanja o utjecaju politika, poput obveznog umirovljenja ili invalidskih mirovina, na vrijeme odlaska u mirovinu. Proučavanje učinaka političkih intervencija na odluke o umirovljenju može pružiti vrijedne uvide kreatorima politika i dionicima koji su uključeni u oblikovanje mirovinskih politika. Istraživači mogu dati vrijedan doprinos razvoju politike stjecanjem temeljitog razumijevanja čimbenika koji utječu na vrijeme umirovljenja i utjecaj mjera politike. Ovo znanje može pomoći u rješavanju raznih izazova i prilika koje se pojavljuju u vezi s odlaskom u mirovinu u današnjim društvima. Ukratko, studija naglašava važnost razmatranja različitih čimbenika pri ispitivanju vremena odlaska u mirovinu. Naglašava potrebu uzimanja u obzir konteksta specifične zemlje, analizu oba spola, korištenje sveobuhvatnih skupova podataka i istraživanje učinaka tekućih promjena i političkih mjera. Uzimanje ovih razmatranja u obzir poboljšat će naše razumijevanje donošenja odluka o umirovljenju i pomoći nam u stvaranju politika koje su u skladu s potrebama i ciljevima pojedinaca koji se približavaju kasnijim fazama svoje karijere, ističu Scharn i sur. (2018.).

U ovoj analizi predstavljene studije nude vrijedan uvid u višestruke odrednice koje oblikuju odluke o umirovljenju. Te odrednice obuhvaćaju širok raspon čimbenika, poput utjecaja reformi mirovinskog sustava, međudjelovanja između zdravlja i odlaska u mirovinu, utjecaja socioekonomskih varijabli i posljedica gospodarske krize. Ispitivanjem ovih različitih

dimenzija može se postići nijansiranije razumijevanje donošenja odluka o umirovljenju. Prethodno navedena izjava naglašava zamršenu prirodu dinamike umirovljenja i naglašava važnost uzimanja u obzir različitih elemenata, uključujući razinu velikodušnosti unutar mirovinskih sustava, zdravstveno stanje, obrazovnu pozadinu i socioekonomski status, u analizi ponašanja starijih radnika na tržištu rada, namjera o umirovljenju i dobi odlaska u mirovinu.

Značajan je i obim literature o ekonomskoj aktivnosti starijih Hrvata. Ispitivanje različitih čimbenika koji utječu na ekonomsku aktivnost starijih osoba u Hrvatskoj ima značaj u okviru demografskih promjena, produženja životnog vijeka i potrebe za financijski održivim mirovinskim sustavom. Provedeno je nekoliko studija kako bi se ispitali čimbenici koji utječu na sudjelovanje starijih osoba u radnoj snazi u Hrvatskoj i kako bi se istražile strategije za promicanje održivog sudjelovanja u radnoj snazi.

Smolić, Čipin i Međimurec (2020.) proveli su istraživanje u kojem su ispitali korelaciju između zaposlenosti i općeg zdravlja starije populacije Hrvatske. Studija je koristila podatke iz studije SHARE kako bi poboljšala trenutačno razumijevanje korelacije između zdravlja i ishoda na tržištu rada u zemlji. Ova studija ispitala je neovisne učinke samoocjene zdravlja (engl. *self reported health*, SRH) i objektivnih zdravstvenih pokazatelja na zaposlenje u kasnijoj životnoj dobi, kao i njihov potencijal da međusobno služe kao zamjena. Rezultati sugeriraju da se važnost samoprocjene zdravlja smanjuje kada se uzmu u obzir druge objektivne zdravstvene mjere. Objektivni zdravstveni pokazatelji zamijenili su subjektivnu samoocjenu zdravlja (SRH) kao odrednicu zaposlenja u kasnijoj životnoj dobi. To implicira da se u Hrvatskoj kombinacija objektivnih zdravstvenih pokazatelja može koristiti kao učinkovita mjera u jednadžbama koje procjenjuju sudjelovanje na tržištu rada. Studija je pokazala da loše zdravstveno stanje, bilo da se procjenjuje subjektivno ili objektivno, smanjuje vjerojatnost zaposlenja u Hrvatskoj u kasnijim fazama karijere. Imperativ zadržavanja starijih osoba u radnoj snazi najvažniji je u Hrvatskoj zbog nedostatka radne snage i starenja stanovništva. Nalazi pokazuju da zdravlje starijih osoba može spriječiti postizanje ovog cilja politike. Studija je istaknula važnost uključivanja veze između zdravlja i sudjelovanja na tržištu rada u planiranje reformi mirovinskog sustava, tržišta rada i zdravstvenog sustava. Velikodušnost mirovinskog sustava može motivirati zdrave pojedince da napuste radnu snagu. Kreatori politike moraju identificirati učinkovite strategije za povećanje ekonomske produktivnosti kod starijih osoba, istovremeno osiguravajući dostatne zdravstvene intervencije za poboljšanje njihove radne sposobnosti, zaključuju Smolić, Čipin i Međimurec (2020.). Primarni cilj istaknute studije bio je analizirati korelaciju između zdravlja i sudjelovanja u radnoj snazi među starijim odraslim osobama ili

pojedincima koji se približavaju dobi za umirovljenje. Provedena studija pružila je dokaze koji upućuju na to da osobe s lošijim zdravstvenim stanjem, bez obzira na to jesu li ga sami procijenili ili je objektivno izmjereno, imaju manju vjerojatnost da će biti zaposlene. Autori su istaknuli važnost uzimanja u obzir utjecaja zdravlja na ishode tržišta rada pri formuliranju politika i intervencija koje se odnose na sustave zapošljavanja, mirovina i zdravstvene zaštite. Priznanje potrebe za longitudinalnim podacima i dodatnim istraživanjem naglašava važnost stjecanja dubljeg razumijevanja uzročno-posljedične veze između zdravlja i sudjelovanja aktivno na tržištu rada tijekom vremena.

Ostrovidov Jakšić i Jakšić (2019.) u svojoj su studiji ispitivali tržište rada za starije radnike u Hrvatskoj. Naglasili su mogućnost proširenja sudjelovanja starijih osoba na tržištu rada bez negativnog utjecaja na mogućnosti zapošljavanja mlađih generacija. Istraživači su otkrili da je veća vjerojatnost da će pojedinci koji su stekli višu razinu obrazovanja i uživali financijsku stabilnost imati dulja razdoblja angažmana na tržištu rada. S druge strane, oni s nižim stupnjem obrazovanja, nižim socioekonomskim statusom i lošijim zdravstvenim stanjem nailaze na poteškoće u produljenju radnog vijeka.

Istraživanje koje je proveo Goić (2017.) ističe sve veći značaj stanovništva od 50 i više godina na hrvatskom tržištu rada. Ovo naglašava važnost provedbe novih strategija i politika koje mogu pružiti podršku starijim zaposlenicima i učinkovito se uhvatiti u koštac s problemom visokih stopa nezaposlenosti unutar ove demografske skupine. Istraživanje pokazuje da hrvatsko iskustvo može ponuditi dragocjene uvide drugim europskim zemljama koje se susreću sa sličnim demografskim promjenama. Mečev i Vudrag (2012.) u svojoj studiji istražuju negativne učinke starenja stanovništva na demografski i gospodarski napredak Hrvatske. Naglašavaju važnost provođenja proaktivne populacijske politike i rješavanja problema nezaposlenosti mladih kao ključnih mjera za osiguranje dugoročne održivosti. Autori ističu neravnotežu koja postoji između umirovljenika i ekonomski aktivnog stanovništva. Ova neravnoteža rezultira većim javnim rashodima za mirovine, zdravstvo i socijalnu skrb. Obadić i Smolić (2008.) u svojoj studiji analiziraju ekonomske i socijalne implikacije starenja stanovništva u Hrvatskoj. Oni se posebno fokusiraju na učinke na socijalni i zdravstveni sustav zemlje, kao i izravan utjecaj na tržište rada. Studija pokazuje da kada udio starijih osoba u populaciji raste, dolazi do odgovarajućeg povećanja ukupnih troškova za socijalne i zdravstvene usluge. Provedena regresijska analiza potvrđuje da postoji pozitivan odnos između udjela starijih osoba (65+) i ukupnih rashoda u europskim zemljama. Živić (2003.) u svom radu ističe snažnu povezanost demografskog i socioekonomskog razvoja u Hrvatskoj. Autor ističe značaj demografskih

trendova i struktura u utjecaju na dinamiku i putanju društveno-ekonomskog razvoja. Ključno je razumjeti uzroke i posljedice demografskog starenja kako bi se ocijenili demografski potencijali i njihove implikacije na sadašnji i budući gospodarski razvoj Hrvatske.

Bađun i Smolić (2018.) proveli su istraživanje prediktora ranijeg odlaska u mirovinu u Hrvatskoj temeljem podatka iz studije SHARE. U svojoj studiji obuhvatili su sociodemografske, zdravstvene i financijske faktore. Bađun i Smolić (2018.) pomoću modela logističke regresije zaključili su da su skloniji ranijem odlasku u mirovinu zaposlenici sa sljedećim karakteristikama: rade u privatnom sektoru, imaju nisku kvalitetu života, slabije obrazovanje ili procjenjuju svoje zdravlje lošim.

Usporedbom nalaza iz navedenih istraživanja, postaje očito da postoji nekoliko zajedničkih tema koje se mogu identificirati. Postoje raznovrsni izazovi koje donosi starenje stanovništva. Ti izazovi uključuju starije osobe suočene s niskim stopama zaposlenosti, povećanu javnu potrošnju i potrebu za posebnim politikama za rješavanje promjenjive dinamike tržišta rada. Dodatno, naglašena je važnost provođenja učinkovite populacijske politike i razumijevanja zamršenog odnosa između demografskih i ekonomskih čimbenika. Ovdje predstavljena istraživanja zajedno nude uvid u izazove i implikacije povezane sa starenjem stanovništva u Hrvatskoj. Provedene analize daju važne uvide u različite aspekte kao što su dinamika tržišta rada, javni rashodi i nužnost ciljanih politika za osiguranje održivog socio-ekonomskog razvoja. Udubljujući se u ove teme, autori su rasvijetlili višestruku prirodu starenja stanovništva i njegove dalekosežne posljedice za zemlju. Osim toga, imperativ je za kreatore politike da pažljivo razmotre potencijalne ustupke i neželjene posljedice koje mogu proizaći iz političkih intervencija u ovaj problem. Promišljeno razmatranje ključno je kako bi se osiguralo da ove intervencije ne samo budu uspješne u zadovoljavanju različitih potreba različitih dobnih skupina, već i da pridonose postizanju održivog gospodarskog razvoja. Dodatna istraživanja u ovom području imaju potencijal dati značajna nova znanja i perspektive koje mogu doprinijeti razvoju održivih i uključivih mirovinskih, radnih i zdravstvenih sustava za stariju populaciju u Hrvatskoj.

5. ANALIZA EKONOMSKE AKTIVNOSTI STANOVNIŠTVA U DOBI 50+ U HRVATSKOJ TEMELJEM ISTRAŽIVANJA O ZDRAVLJU, STARENJU I UMIROVLJENJU U EUROPI

5.1. Uzorak i varijable iz Istraživanja o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi

U ovom istraživanju koriste se anketni podaci 6. vala iz Istraživanja o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi (engl. *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*, SHARE) (Börsch-Supan, 2019.) te se provodi analiza ekonomske aktivnosti stanovništva u dobi 50+ na području Hrvatske. SHARE je međunacionalna, multidisciplinarna panel studija osmišljena za prikupljanje detaljnih informacija o zdravlju, socioekonomskom statusu te obiteljskim i društvenim mrežama starijih Europljana u dobi 50 i više godina. U SHARE anketu uključeni su ispitanici koji imaju 50 i više godina i njihovi partneri, neovisno o dobi partnera. Podaci su prikupljeni intervjuima licem u lice na području 28 zemalja.

Za potrebe ovog istraživanja koriste se SHARE podaci iz vala 6 i filtriraju se samo podaci za Hrvatsku, koja je pristupila Istraživanju o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi u valu 6. Uzorkom je obuhvaćeno 2495 ispitanika. Iz uzorka su uklonjeni mlađi od 50 godina kako bi fokus bio na starijima, odnosno ispitanicima u dobi 50+. Također su uklonjeni slučajevi s nepoznatim vrijednostima za bilo koju od varijabli u analizi, uz neke iznimke: npr. zadržani su svi koji nisu odgovorili na pitanje o vremenu umirovljenja jer još rade i zadržani su svi koji nisu odgovarali na pitanje o namjerama o umirovljenju jer su već u mirovini. Broj ispitanika nakon uklanjanja nepoznatih slučajeva iznosi 2418 ispitanika.

Glavne varijable u ovoj analizi su:

- status zaposlenja s kategorijama umirovljen/a, zaposlen/a (uključuje samozaposlene), nezaposlen/a, trajno bolestan/na, bavi se obavezama u kućanstvu i ostalo, pri čemu se posebno razmatraju
 - status umirovljen/a – varijabla koja poprima vrijednost 1 ako je ispitanik u mirovini, 0 ako nije, te
 - status zaposlen/a – varijabla koja poprima vrijednost 1 ako ispitanik radi, 0 ako ne radi
- namjere o umirovljenju – varijabla izvedena iz pitanja postavljenog samo onim osobama koje rade i poprima oznaku 1 ako ispitanik želi otići u mirovinu što je prije moguće, 0 ako ne želi (te odgovor nedostaje za ispitanike koji ne rade)
- dob umirovljenja – samo one ispitanike koji su u mirovini pitalo se koje su godine otišli u mirovinu, iz tog podatka i o podatka o godini njihova rođenja izveden je podatak o dobi umirovljenja.

Dodatne varijable su sljedeće:

- Dob (numerička), koja se kreće od 50 godina naviše
- Dob (kategorijska), koja svrstava ispitanike u sljedeće razrede: 50-54, 55-59, 60-64, 65-69, 70-74, 75-79, 80+
- Spol – varijabla koja poprima vrijednost 1 za žene, 0 za muškarce
- Bračni status – varijabla koja poprima vrijednost 1 ako je ispitanik u braku (uključuje registrirano partnerstvo i ispitanike koji su u braku, ali ne žive sa supružnikom), 0 ako nije
- Maloljetna djeca – varijabla koja poprima vrijednost 1 ako ispitanik ima maloljetnu djecu, 0 ako nema
- Unuci – varijabla koja poprima vrijednost 1 ako ispitanik ima unuke, 0 ako nema
- Obrazovanje – razlikuju se tri razine: nisko, srednje ili visoko
- Slabo samoprocijenjeno zdravlje – varijabla koja poprima vrijednost 1 ako je ispitanik ocijenio svoje zdravlje lošim, zadovoljavajućim ili dobrim, 0 ako je ispitanik ocijenio svoje zdravlje vrlo dobrim ili odličnim
- Broj kroničnih bolesti (numerička)
- Pružanje pomoći – varijabla koja poprima vrijednost 1 ako je ispitanik u posljednjih 12 mjeseci pružio pomoć nekom izvan svojeg kućanstva (pomoć s 1. npr. odijevanjem,

kupanjem ili tuširanjem, hranjenjem, ustajanjem iz kreveta ili stavljanjem u krevet, korištenjem kupaonice ili 2. npr. popravcima u kući, radu u vrtu, prijevozom, kupovinom, sitnim kućanskim poslovima ili pomoć oko papirologije, npr. s popunjavanjem obrazaca, rješavanjem financijskih i pravnih pitanja), 0 ako nije.

5.2. Metode analize

U ovoj analizi koristit će se metode deskriptivne analize i procijenit će se nekoliko modela višestruke linearne regresije. Deskriptivnim metodama opisat će se uzorak. Prikazat će se distribucija ispitanika po statusu zaposlenja i prema namjeri umirovljenja (samo za ispitanike koji rade) te prosječna dob umirovljenja (za ispitanike koji su u mirovini). Također će se prikazati kako se udjeli po statusu zaposlenja i prema namjeri umirovljenja, te prosječna dob umirovljenja razlikuju prema odabranim varijablama (vidjeti prethodno potpoglavlje). Procijenit će se i modeli višestruke linearne regresije. Prvi model imat će za zavisnu varijablu status zaposlen/a i procijenit će se za ispitanike u dobi 50-64, kako bi se istražilo kako se oni koji rade u toj dobnoj skupini razlikuju od onih koji ne rade. Sljedeći model imat će za zavisnu varijablu status umirovljen/a, kako bi se istražilo kako se oni koji su umirovljeni u dobi 50-64 razlikuju od onih koji nisu. U oba ta modela nezavisne varijable bit će dob, spol, bračni status, imanje maloljetne djece, imanje unuka, obrazovanje, samoprocijenjeno zdravlje, broj kroničnih bolesti i pružanje pomoći. Za one ispitanike koji rade i za njih imamo podatak o namjeri umirovljenja procijenit će se model linearne regresije s namjerom umirovljenja kao zavisnom varijablom, a nezavisne varijable bit će dob, spol, bračni status, imanje maloljetne djece, imanje unuka, obrazovanje, samoprocijenjeno zdravlje, broj kroničnih bolesti i pružanje pomoći. Usporedit će se i prosječna dob umirovljenja među starijim ispitanicima u mirovini prema spolu i obrazovanju.

Cijela analiza provedena je u Excelu.

5.3. Rezultati analize

5.3.1. Ekonomska aktivnost u dobi 50+

U tablici 3 možemo vidjeti obuhvaćene ispitanike (njih 2418) iz ankete SHARE na području Hrvatske u dobi 50+ prema njihovom statusu zaposlenja. Vidljivo je da najveći broj ispitanika, njih 1399 spada u skupinu umirovljenika i zauzima 58% analiziranog uzorka. Ima 465 zaposlenih s udjelom od 19%. Osobe koje se bave obavezama u kućanstvu zauzimaju 9%. Nezaposlenih ima 203, tj. 8%, a trajno bolesnih i ostalih 6%.

Tablica 3: Broj i udio ispitanika prema statusu zaposlenja

Status zaposlenja	Broj	Udio
Zaposlen/a	465	19%
Umirovljen/a	1399	58%
Nezaposlen/a	203	8%
Trajno bolestan/na	39	2%
Bavi se obavezama u kućanstvu	222	9%
Ostalo	90	4%
Total	2418	100%

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

Ispitanici koji su još uvijek zaposleni (njih 465) u dobi 50+ su odgovarali na pitanje o namjeri umirovljenja, i iskazali žele li što prije otići u mirovinu ili ne žele otići u mirovinu. U tablici 4 vidimo da 63% ispitanika se izjasnilo da ne želi što prije otići u mirovinu, dok 37% želi otići u mirovinu što prije.

Tablica 4: Broj i udio ispitanika prema namjeri umirovljenja

Namjere o umirovljenju	Broj	Udio
Želi otići u mirovinu	172	37%
Ne želi otići u mirovinu	293	63%
Total	465	100%

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

U tablici 5 vidljiv je broj ispitanika za koje je dostupna dob umirovljenja i on iznosi 1399, što su i svi umirovljenici obuhvaćeni uzorkom. Prosječna dob umirovljenja je 56 godina. Prosječno odstupanje dobi umirovljenja od aritmetičke sredine je 7 godina. Najmanje godina kad je netko od ispitanika otišao u mirovinu je 21 godinu, a najviše sa 79 godina.

Tablica 5: Broj ispitanika za koje je dostupna dob umirovljenja, prosječna dob umirovljenja, standardna devijacija, minimum i maksimum

	Vrijednost
Broj ispitanika za koje je dostupna dob umirovljenja	1399
Prosječna dob umirovljenja	55,95
Standardna devijacija	7,30
Minimum	21
Maksimum	79

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

Tablica 6: Obilježja uzorka prema dobi, spolu, bračnom statusu, imanju maloljetne djece i unuka, obrazovanju, broju kroničnih bolesti i pružanju pomoći

VARIJABLA	BROJ ISPITANIKA	PROSJEK (STANDARDNA DEVIJACIJA) ili UDIO
DOB	2418	65 (9,21)
SPOL	2418	
Žene (%)	1082	45%
Muškarci (%)	1336	55%
BRAČNI STATUS	2418	
U braku (%)	1853	77%
Nije u braku (%)	565	23%
MALOLJETNA DJECA	2418	
Ima maloljetnu djecu (%)	83	3%
Nema maloljetnu djecu (%)	2335	97%
UNUCI	2418	
Ima unuke (%)	1661	69%
Nema unuke (%)	757	31%
OBRAZOVANJE	2418	
Nisko (%)	813	34%
Srednje (%)	1220	50%
Visoko (%)	385	16%
KRONIČNA BOLEST	2418	2 (1,56)
PRUŽANJE POMOĆI	2418	
Pružio pomoć (%)	765	32%
Nije pružio pomoć (%)	1653	68%
SAMOPROCijenJENO ZDRAVLJE	2418	
Loše, zadovoljavajuće, dobro (%)	1813	75%
Vrlo dobro, odlično (%)	605	25%

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

U tablici 6 možemo vidjeti obilježja korištenog uzorka za analizu prema dobi, spolu, bračnom statusu, imanju maloljetne djece i unuka, obrazovanju, broju kroničnih bolesti i pružanju pomoći. Ispitanici u uzorku su u prosjeku stari 65 godina, 45% uzorka sačinjavaju žene, a 55% muškarci. Većina ispitanika njih 77% se izjasnila da je u braku, dok 23% ispitanika nije u braku. Samo 83 ispitanika se izjasnilo da ima maloljetnu djecu, a njih 2335 nema, 1661 ispitanik (69%) ima unuke, a 757 ispitanika (31%) nema unuke. Najveći udio ispitanika ima srednju razinu obrazovanja (50% ispitanika), zatim slijede ispitanici s niskom razinom obrazovanja (34% ispitanika) i visokom razinom obrazovanja (16%). Velika većina je svoje zdravlje procijenila slabim, njih 75%. Ispitanici u uzorku imaju prosječno dvije kronične bolesti, što je u skladu i sa slabo procijenjenim zdravljem. Ispitanika koji su se izjasnili da su u posljednjih 12 mjeseci pružili pomoć nekom izvan svojeg kućanstva ima 32%.

Tablica 7: Status zaposlenja prema dobi i spolu

DOB	Status zaposlenja											
	Zaposlen/a		Umirovljen/a		Nezaposlen/a		Trajno bolestan/na		Obaveze u kućanstvu		Ostalo	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
50 – 54	100	64	12	29	36	19	3	5	36	1	4	3
55 – 59	87	109	96	50	51	36	6	2	43	0	3	5
60 – 64	31	58	167	128	10	37	2	4	37	0	5	2
65 – 69	1	13	154	199	4	2	2	1	30	0	5	2
70 – 74	0	2	122	134	2	4	1	3	22	0	11	1
75 – 79	0	0	85	96	0	1	6	1	26	1	17	0
80+	0	0	58	69	1	0	2	1	26	0	32	0
Total	219	246	694	705	104	99	22	17	220	2	77	13
GRAND TOTAL	465		1399		203		39		222		90	

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

U tablici 7 možemo vidjeti status zaposlenja ispitanika prema dobnim razredima i prema spolu. Vidljivo je da najveći broj zaposlenih je u dobi od 55 do 59 godina (42%) i više je muškaraca zaposlenih u odnosu na žene (56% muškaraca i 44% žene). Najveći broj umirovljenih je u dobi od 65 do 69 godina njih 25% (i također je broj muškaraca veći u odnosu na broj žena u tom razredu (56% muškaraca i 44% žena). Najveći broj nezaposlenih je u dobi od 55 do 59 godina njih 43% i više je nezaposlenih žena u tom razredu (59% žena i 41% muškaraca). Trajno bolesnih ima podjednako u svim dobima, najviše u dobi od 50 do 59 godina njih 41%. Ispitanici koji se bave obvezama u kućanstvu su najbrojniji u dobi od 55 do 59 godina (19%) i sve su žene. Možemo također vidjeti da u kategoriji ispitanika koje se bave obvezama u kućanstvu u svim dobnim razredima se nalazi samo dva muškarca, a sve ostalo su žene (99% žena). I pod kategorijom „ostali“ (oni koji se nisu mogli svrstati u preostalih pet kategorija) najviše se nalazi ispitanika u dobi od 80 pa nadalje godina (36%) i sve su žene. Pod kategorijama zaposleni, umirovljeni, nezaposleni, trajno bolesni imamo podjednak broj muškaraca i žena, dok za kategorije osoba koje se bave obavezama u kućanstvu i ostalim prevladavaju žene.

Tablica 8: Status zaposlenja prema dobi i obrazovanju

DOB	Status zaposlenja																	
	Zaposlen/a			Umirovljen/a			Nezaposlen/a			Traj. boles.			Obv. u kućanstvu			Ostalo		
OBRAZOVANJE	N	S	V	N	S	V	N	S	V	N	S	V	N	S	V	N	S	V
50 – 54	15	112	37	8	27	6	15	36	4	6	2	0	15	21	1	2	3	2
55 – 59	22	126	48	39	96	11	29	52	6	6	2	0	26	15	2	3	5	0
60 – 64	7	45	37	81	178	36	17	21	9	3	3	0	25	12	0	3	4	0
65 – 69	1	7	6	86	182	85	2	4	0	1	2	0	22	8	0	4	2	1
70 – 74	1	0	1	81	124	51	3	3	0	3	1	0	20	2	0	9	2	1
75 – 79	0	0	0	91	68	22	0	1	0	5	2	0	25	2	0	16	1	0
80+	0	0	0	66	42	19	1	0	0	2	1	0	23	3	0	29	3	0
Total	46	290	129	452	717	230	67	117	19	26	13	0	156	63	3	66	20	4
GRAND TOTAL	465			1399			203			39			222			90		

N- Niska razina obrazovanja

S- Srednja razina obrazovanja

V- Visoka razina obrazovanja

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

Tablica 8 prikazuje status zaposlenja prema dobnim razredima i prema obrazovanju. Najveći broj zaposlenih se nalazi u dobi od 50 do 64 godina gdje 63% ispitanika ima srednju razinu obrazovanja, potom 27% njih visoku i 10% nisku razinu obrazovanja. Od onih koji se bave obvezama u kućanstvu najveći udio imaju osobe koje imaju nisku razinu obrazovanja (70%), a nema nijedne osobe s visokom razinom obrazovanja. Među osobama koje su nezaposlene najveći udio ispitanika ima srednju razinu obrazovanja (58%), zatim nisku (33%) i najmanje je onih s visokom razinom obrazovanja (9%). U skupini od 65 do 69 godina se nalazi najveći broj ispitanika s visokim obrazovanjem (24%). Veći broj ispitanika s visokim obrazovanjem se nalazi u skupini zaposlenih (129 ispitanika) u odnosu na skupinu nezaposlenih (19 ispitanika). U skupini zaposlenih u dobi 50 i više godina najviše je ispitanika sa srednjom razinom obrazovanja (62%), zatim s visokom (28%) i najmanje onih s niskom razinom obrazovanjem (10%). U skupini trajno bolesnih i među osobama koje se bave obvezama u kućanstvu najveći udio imaju ispitanici s niskom razinom obrazovanja (70%), dok najmanji udio imaju visoko obrazovani (1%).

Tablica 9: Odrednice zaposlenosti u dobi 50-64 (procjene iz regresijskog modela)

<i>Regresijska statistika</i>						
Višestruki R		0,498				
R kvadrat		0,248				
Korigirani R kvadrat		0,242				
Standardna pogreška		0,416				
Opažanja		1281				

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F-test</i>
Regresija	10	72,229	7,22	41,811	0,000
Rezidual	1270	219,393	0,17		
Ukupno	1280	291,622			

	<i>Koefici- jent</i>	<i>Stan- dardna po- greška</i>	<i>t-test</i>	<i>P- vrijed- nost</i>	<i>Donjih 95%</i>	<i>Gornjih 95%</i>
Konstanta	2,159	0,193	11,2	0,000	1,781	2,538
Dob (X_{1i})	-0,029	0,003	-8,8	0,000	-0,036	-0,023
Spol (D_{1i})	-0,081	0,024	-3,3	0,001	-0,129	-0,033
Bračni status (D_{2i})	0,091	0,032	2,9	0,004	0,028	0,153
Maloljetna djeca (D_{3i})	0,014	0,050	0,3	0,783	-0,084	0,111
Unuci (D_{4i})	-0,082	0,026	-3,2	0,002	-0,133	-0,031
Nisko obrazovanje (D_{5i})	-0,136	0,029	-4,7	0,000	-0,193	-0,080
Visoko obrazovanje (D_{6i})	0,223	0,034	6,6	0,000	0,157	0,289
Slabo samoprocijenjeno zdravlje (D_{7i})	-0,063	0,028	-2,2	0,026	-0,118	-0,008
Pružanje pomoći (D_{8i})	0,028	0,024	1,2	0,247	-0,019	0,074
Broj kroničnih bolesti (X_{2i})	-0,056	0,009	-6,1	0,000	-0,074	-0,038

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

Rezultati regresijske analize povezanosti zaposlenosti među ispitanicima starima 50-64 godine s dobi, spolom, bračnim statusom, imanjem maloljetne djece, imanjem unuka, obrazovanjem, samoprocijenjenim zdravljem, pružanjem pomoći i brojem kroničnih bolesti prikazani su u tablici 9. Zavisna je varijabla status zaposlen/a, koja poprima vrijednost 1 ako je osoba zaposlena i 0 ako nije. Dvije su nezavisne varijable numeričke (dob i broj kroničnih bolesti) i osam je nezavisnih indikator-varijabli (spol, bračni status, maloljetna djeca, unuci, nisko obrazovanje, visoko obrazovanje, slabo procijenjeno zdravlje i pružanje pomoći). Indikator-varijable ili *dummy* varijable služe kako bismo kvalitativne varijable uključili u model (Šošić, 2006., str. 383). Procijenjeni model može se zapisati na sljedeći način:

$$Y_i = 2,16 - 0,03X_{1i} - 0,08D_{1i} + 0,09D_{2i} + 0,01D_{3i} - 0,08D_{4i} - 0,14D_{5i} + 0,22D_{6i} - 0,06D_{7i} + 0,03D_{8i} - 0,06X_{2i}$$

Model je statistički značajan uz razinu statističke signifikantnosti od 1% (P-vrijednost < 0,01). Pomoću P-vrijednosti možemo vidjeti da su uz razinu statističke značajnosti od 5% varijable

dob, spol, bračni status, imanje unuka, nisko obrazovanje, visoko obrazovanje, slabo samoprocijenjeno zdravlje i broj kroničnih bolesti statistički značajne u modelu. Konstantni član (2,16) predstavlja očekivanu vrijednost zavisne varijable (Y) kada su sve nezavisne varijable (X1, D1, D2, D3, D4, D5, D6, D7, D8 i X2) jednake nuli, pa je npr. za 50-godišnjaka, kad su ostale varijable (osim dobi) na nuli, vjerojatnost zaposlenja $2,159 - 0,029 * 50 = 0,709$. Koeficijent nezavisne varijable X1 (-0,03) možemo interpretirati na sljedeći način: s povećanjem dobi za jednu godinu, uz ostale varijable nepromijenjene, prosječna zaposlenost će se smanjiti za 0,03. Koeficijenti uz D1, D2, ..., D8 (-0,08, 0,09, ..., 0,03) predstavljaju očekivanu razliku u Y između referentne skupine (D1, D2, ..., D8 = 0) i odgovarajuće nerefereentne skupine (D1, D2, ..., D8 = 1), držeći sve ostale varijable konstantnima. Odabranim modelom je protumačeno ukupno 24,8% varijacija varijable zaposlenost. U modelu je vidljivo da je vjerojatnost da su ispitanici u dobi od 50 do 64 godine zaposleni signifikantno veća za mlađe osobe, za muškarce, za osobe u braku, za one koji nemaju unuke, za obrazovanije i za zdravije. Pri tome relativno velik učinak ima obrazovanje.

Tablica 10: Odrednice umirovljenja u dobi 50-64 (procjene iz regresijskog modela)

<i>Regresijska statistika</i>						
Višestruki R		0,484				
R kvadrat		0,234				
Korigirani R kvadrat		0,228				
Standardna pogreška		0,426				
Opažanja		1281				

ANOVA						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F-test</i>	
Regresija	10	70,311	7,03	38,769	0,000	
Rezidual	1270	230,328	0,18			
Ukupno	1280	300,639				

	<i>Koefi- jent</i>	<i>Stan- dardna po- greška</i>	<i>t-test</i>	<i>P- vrijed- nost</i>	<i>Donjih 95%</i>	<i>Gornjih 95%</i>
Konstanta	-2,606	0,198	-13,2	0,000	-2,994	-2,218
Dob (X_{1i})	0,051	0,003	15,0	0,000	0,044	0,057
Spol (D_{1i})	0,016	0,025	0,6	0,529	-0,033	0,065
Bračni status (D_{2i})	-0,045	0,033	-1,4	0,165	-0,109	0,019
Maloljetna djeca (D_{3i})	0,052	0,051	1,0	0,310	-0,048	0,152
Unuci (D_{4i})	0,021	0,027	0,8	0,426	-0,031	0,073
Nisko obrazovanje (D_{5i})	-0,088	0,030	-3,0	0,003	-0,146	-0,030
Visoko obrazovanje (D_{6i})	-0,126	0,035	-3,7	0,000	-0,194	-0,058
Slabo samoprocijenjeno zdravlje (D_{7i})	0,051	0,029	1,8	0,079	-0,006	0,107
Pružanje pomoći (D_{8i})	-0,027	0,024	-1,1	0,275	-0,074	0,021
Broj kroničnih bolesti (X_{2i})	0,055	0,009	5,9	0,000	0,037	0,073

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

Rezultati regresijske analize povezanosti umirovljenja za ispitanike stare 50-64 godine s dobi, spolom, bračnim statusom, imanjem maloljetne djece, imanjem unuka, obrazovanjem, samoprocijenjenim zdravljem, pružanjem pomoći i brojem kroničnih bolesti prikazani su u tablici 10. Zavisna je varijabla status umirovljen/a, koja poprima vrijednost 1 ako je osoba u mirovini i 0 ako nije. Dvije su nezavisne varijable numeričke (dob i broj kroničnih bolesti) i osam je nezavisnih indikator-varijabli (spol, bračni status, maloljetna djeca, unuci, nisko obrazovanje, visoko obrazovanje, slabo procijenjeno zdravlje i pružanje pomoći). Procijenjeni model može se zapisati na sljedeći način:

$$Y_i = -2,61 + 0,05X_{1i} + 0,02D_{1i} - 0,05D_{2i} + 0,05D_{3i} + 0,02D_{4i} - 0,09D_{5i} - 0,13D_{6i} + 0,05D_{7i} - 0,03D_{8i} + 0,06X_{2i}$$

Model je statistički značajan uz razinu statističke signifikantnosti od 1% (P-vrijednost < 0,01). Pomoću P-vrijednosti možemo vidjeti da su uz razinu statističke značajnosti od 5% varijable

dob, obrazovanje i broj kroničnih bolesti statistički značajne u modelu. Konstantni član (-2,61) predstavlja očekivanu vrijednost zavisne varijable (Y) kada su sve nezavisne varijable (X1, D1, D2, D3, D4, D5, D6, D7, D8 i X2) jednake nuli. Koeficijent nezavisne varijable X1 (0,05) možemo interpretirati na sljedeći način: s povećanjem dobi za jednu godinu, uz ostale varijable nepromijenjene, vjerojatnost umirovljenja će se povećati za 0,05. Koeficijenti uz D1, D2, ..., D8 (0,02, -0,05, ..., -0,03) predstavljaju očekivanu razliku u Y između referentne skupine (D1, D2, ..., D8 = 0) i odgovarajuće nerefereentne skupine (D1, D2, ..., D8 = 1), držeći sve ostale varijable konstantnima. Odabranim modelom je protumačeno ukupno 23,4% varijacija varijable umirovljenje. U modelu je vidljivo da je vjerojatnost da su ispitanici u dobi od 50 do 64 godine umirovljeni signifikantno veća za starije ljude s lošijim zdravljem, a signifikantno manja za nisko i visokoobrazovane u usporedbi sa srednje obrazovanim.

5.3.2. Namjere o umirovljenju među starijim radnicima

Zaposleni ispitanici iz SHARE ankete odgovarali su na pitanje žele li što prije otići u mirovinu ili ne. U ovom djelu prvo se prikazuje deskriptivna statistika za one koji žele što prije otići u mirovinu, a potom za one koji to ne žele. Podaci o namjerama o umirovljenju analizirat će se i regresijskim modelom gdje će zavisna varijabla biti namjera o umirovljenju. U tablici 4 vidjeli smo da od ukupnog broja ispitanika koji rade njih 37% želi što prije u mirovinu, a 63% ne želi što prije u mirovinu.

Tablica 11: Obilježja ispitanika koji su odgovorili na pitanje o namjeri umirovljenja

	Ispitanici koji žele otići u mirovinu	Ispitanici koji ne žele otići u mirovinu	Svi ispitanici koji su odgovorili na pitanje o namjeri umirovljenja
Dob	56,66 (4,28)	56,61 (3,66)	56,63 (3,95)
Spol			
Ž	44%	49%	47%
M	56%	51%	53%
Bračni status			
U braku	90%	87%	88%
Nije u braku	10%	13%	12%
Maloljetna djeca			
Ima maloljetnu djecu	12%	9%	10%
Nema maloljetnu djecu	88%	91%	90%
Unuci			
Ima unuke	48%	35%	40%
Nema unuke	52%	65%	60%
Obrazovanje			
Nisko	15%	7%	10%
Srednje	66%	60%	62%
Visoko	19%	33%	28%
Slabo procijenjeno zdravlje			
Lošije	60%	46%	51%
Bolje	40%	54%	49%
Prosječan broj kroničnih bolesti	0,93	0,82	0,86
Pružanje pomoći			
Pružio pomoć	47%	44%	45%
Nije pružio pomoć	53%	56%	55%

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

Obilježja ispitanika koji su odgovorili na pitanje o namjeri umirovljenja prema dobi, spolu, bračnom statusu, imanju maloljetne djece i unuka, obrazovanju i pružanju pomoći prikazani su u tablici 11.

Prosječna dob ispitanika koji su izrazili pozitivnu namjeru odlaska u mirovinu iznosi 57 godina, a prosječna dob ispitanika koji ne žele u mirovinu iznosi također 57 godina. Među ispitanicima koji žele u mirovinu udio žena iznosi 44%, a među ispitanicima koji ne žele u mirovinu udio žena iznosi 49%. Među ispitanicima koji žele u mirovinu udio muškaraca iznosi 56%, a među ispitanicima koji ne žele u mirovinu udio muškaraca iznosi 51%. Među onima koji žele otići u mirovinu nalazi se 90% ispitanika koji su se izjasnili da su u braku dok među onima koji ne žele otići u mirovinu 87% ispitanika je u braku. Među ispitanicima koji žele u mirovinu udio ispitanika koji imaju maloljetnu djecu iznosi 12%, a među ispitanicima koji ne žele u mirovinu

udio onih koji imaju maloljetnu djecu iznosi 9%. Po imanju unuka među ispitanicima koji žele otići u mirovinu 48% ispitanika su bake i djedovi, dok među onima koji ne žele otići u mirovinu 35% ispitanika su bake i djedovi, što je vidljivo niži udio. Među ispitanicima koji žele otići u mirovinu najveći udio je onih sa srednjim obrazovanjem (66%), zatim s visokim (19%) i potom s niskom razinom obrazovanja (15%). Među ispitanicima koji ne žele otići u mirovinu imamo isti slijed po razini obrazovanja kao i kod onih koji žele otići u mirovinu, najviše onih sa srednjom razinom obrazovanja (60%), zatim s visokom (33%) i na kraju oni s niskom razinom obrazovanja (7%), ali je vidljiva razlika po udjelima, koja sugerira da među onima koji ne žele u mirovinu ima bitno više visokoobrazovanih, a manje niskoobrazovanih. Među ispitanicima koji žele u mirovinu udio ispitanika koje je ocijenilo svoje zdravlje lošim, zadovoljavajućim ili dobrim iznosi 60%, a među ispitanicima koji ne žele u mirovinu udio ispitanika koje je ocijenilo svoje zdravlje lošim, zadovoljavajućim ili dobrim iznosi nižih 46%. Prosječan broj kroničnih bolesti za one koji žele otići u mirovinu je malo veći u odnosu na one koji ne žele otići što prije u mirovinu. I na posljetku promatrano obilježje pružanje pomoći u posljednjih 12 mjeseci nekom izvan svojeg kućanstva. Među onima ispitanicima koji žele otići u mirovinu 47% ispitanika je pružilo pomoć u posljednjih 12 mjeseci dok među ispitanicima koji ne žele otići u mirovinu 44% ispitanika je pružilo pomoć nekom izvan svojeg kućanstva.

Tablica 12: Odrednice namjera o umirovljenju među zaposlenim ispitanicima (procjene iz regresijskog modela)

<i>Regresijska statistika</i>						
Višestruki R		0,250				
R kvadrat		0,062				
Korigirani R kvadrat		0,042				
Standardna pogreška		0,473				
Opažanja		465				

ANOVA					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>F-test</i>
Regresija	10	6,771	0,68	3,025	0,001
Rezidual	454	101,608	0,22		
Ukupno	464	108,378			

	<i>Koefici- jent</i>	<i>Stan- dardna po- greška</i>	<i>t-test</i>	<i>P-vrijed- nost</i>	<i>Donjih 95%</i>	<i>Gornjih 95%</i>
Konstanta	0,328	0,361	0,91	0,364	-0,382	1,038
Dob (X_{1i})	-0,001	0,006	-0,15	0,880	-0,013	0,011
Spol (D_{1i})	-0,036	0,047	-0,76	0,450	-0,129	0,057
Bračni status (D_{2i})	0,007	0,069	0,10	0,917	-0,129	0,143
Maloljetna djeca (D_{3i})	0,137	0,078	1,75	0,080	-0,017	0,290
Unuci (D_{4i})	0,108	0,048	2,22	0,027	0,013	0,203
Nisko obrazovanje (D_{5i})	0,154	0,076	2,03	0,043	0,005	0,303
Visoko obrazovanje (D_{6i})	-0,099	0,053	-1,88	0,061	-0,202	0,004
Slabo samoprocijenjeno zdravlje (D_{7i})	0,109	0,049	2,22	0,027	0,012	0,206
Pružanje pomoći (D_{8i})	0,011	0,044	0,24	0,810	-0,077	0,098
Broj kroničnih bolesti (X_{2i})	0,000	0,024	0,01	0,994	-0,046	0,046

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

Rezultati regresijske analize povezanosti namjera o umirovljenju s dobi, spolom, bračnim statusom, imanjem maloljetne djece, imanjem unuka, obrazovanjem, samoprocijenjenim zdravljem, pružanjem pomoći i brojem kroničnih bolesti prikazani su u tablici 12. Zavisna je varijabla namjera o umirovljenju, koja poprima vrijednost 1 ako ispitanik želi otići u mirovinu što je prije moguće, 0 ako ne želi. Dvije su nezavisne varijable numeričke (dob i broj kroničnih bolesti) i osam je nezavisnih indikator-varijabli (spol, bračni status, maloljetna djeca, unuci, nisko obrazovanje, visoko obrazovanje, slabo procijenjeno zdravlje i pružanje pomoći). Procijenjeni model može se zapisati na sljedeći način:

$$Y_i = 0,33 - 0,00X_{1i} - 0,04D_{1i} + 0,01D_{2i} + 0,14D_{3i} + 0,11D_{4i} + 0,15D_{5i} - 0,10D_{6i} + 0,11D_{7i} + 0,01D_{8i} + 0,002X_{2i}$$

Model je statistički značajan uz razinu statističke signifikantnosti od 1% (P -vrijednost $< 0,01$).

Pomoću P -vrijednosti možemo vidjeti da su uz razinu statističke značajnosti od 5% varijable

imanje unuka, nisko obrazovanje i samoprocijenjeno zdravlje statistički značajne u modelu. Uz razinu signifikantnosti od 10% statistički značajne su varijable imanje maloljetne djece, visoko obrazovanje i pružanje pomoći. Konstantni član (0,33) predstavlja očekivanu vrijednost zavisne varijable (Y) kada su sve nezavisne varijable (X1, D1, D2, D3, D4, D5, D6, D7, D8 i X2) jednake nuli. Koeficijent nezavisne varijable X1 (-0,0009) možemo interpretirati na sljedeći način: s povećanjem dobi za jednu godinu, uz ostale varijable nepromijenjene, vjerojatnost pozitivne namjere o umirovljenju će se smanjiti za 0,0009 (no ovaj učinak nije signifikantan). Koeficijenti uz D1, D2, ..., D8 (-0,04, 0,01, ..., 0,01) predstavljaju očekivanu razliku u Y između referentne skupine (D1, D2, ..., D8 = 0) i odgovarajuće nerefereentne skupine (D1, D2, ..., D8 = 1), držeći sve ostale varijable konstantnima. Odabranim modelom je protumačeno ukupno 6,25% varijacija varijable namjera o umirovljenju. Dobiveni rezultati pokazuju da su pozitivne namjere o umirovljenju među zaposlenim ispitanicima češće za one koji imaju unuke, za niže obrazovane i za osobe koje svoje zdravlje procjenjuju relativno lošim.

5.3.3. Dob umirovljenja među umirovljenim ispitanicima

U sljedećem poglavlju analizirat će se dob umirovljenja među ispitanicima koji su u mirovini. Do izračuna dobi umirovljenja se došlo na način da se samo one ispitanike koji su u mirovini pitalo koje su godine otišli u mirovinu, a iz tog podatka i o podatka o godini njihova rođenja izveden je podatak o dobi umirovljenja. Prikazat će se tablično prosječna dob umirovljenja prema spolu i obrazovanju za sve ispitanike skupno, a potom i po dobnim razredima 50-64, 65-79, 80+.

Tablica 13: Prosječna dob umirovljenja po spolu i razini obrazovanja

SPOL	OBRAZOVANJE	Broj opservacija	Prosječna dob umirovljenja
Ž	Nisko	288	54,95
	Srednje	297	54,14
	Visoko	109	56,44
	Total	694	54,84
M	Nisko	164	56,65
	Srednje	420	56,24
	Visoko	121	60,36
	Total	705	57,04
Grand Total		1399	55,95

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

U tablici 13 možemo vidjeti da u dobi 50+ u uzorku ima 1399 umirovljenika koji su odgovarali na pitanje koje su godine otišli u mirovinu. Od toga su 694 žene i 705 muškaraca, odnosno 49% žena i 51% muškaraca. Prosječna dob umirovljenja za sve ispitanike je 56 godina. Prosječna dob umirovljenja samo za žene je 55 godina. Prosječna dob umirovljenja za žene varira prema

razini obrazovanja te je najveća za visoko obrazovane žene (one su najkasnije u prosjeku otišle u mirovinu). Prosječna dob umirovljenja samo za muškarce je 57 godina. Prosječna dob umirovljenja muškaraca također varira prema razini obrazovanja i najveća je za muškarce koji imaju visoku razinu obrazovanja. Muškarci odlaze u kasnijoj životnoj dobi u mirovinu u odnosu na žene općenito i po razinama obrazovanja. Dob umirovljenja je najveća za visoku razinu obrazovanja, a najniža za srednju razinu obrazovanja za žene i za muškarce.

Tablica 14: Prosječna dob umirovljenja za ispitanike u dobi od 50 i više godina prema spolu i razini obrazovanja

DOB	SPOL	OBRAZOVANJE	Broj opservacija	Prosječna dob umirovljenja
50-64	ž	Nisko	88	52,51
		Srednje	152	53,41
		Visoko	35	54,66
		Ukupno	275	53,28
	M	Nisko	40	51,10
		Srednje	149	51,83
		Visoko	18	53,67
		Ukupno	207	51,85
65-79	ž	Nisko	161	55,45
		Srednje	133	55,08
		Visoko	67	57,13
		Ukupno	361	55,63
	M	Nisko	97	58,37
		Srednje	241	58,55
		Visoko	91	61,53
		Ukupno	429	59,14
80+	ž	Nisko	39	58,36
		Srednje	12	52,83
		Visoko	7	58,71
		Ukupno	58	57,26
	M	Nisko	27	58,70
		Srednje	30	59,57
		Visoko	12	61,58
		Ukupno	69	59,58

Izvor: vlastiti izračun na temelju podataka iz studije SHARE (runda 6).

Udio ispitanika u dobi 50 do 64 godine u ukupnom broju umirovljenika je 35% te su u mirovinu otišli prije navršenih 65 godina. Također vidimo da među umirovljenim ispitanicima u dobi od 50 do 64 je 57% žena i 43% muškaraca. Kod onih koji su otišli u mirovinu prije navršenih 65 godina (dobna skupina 50-64) prosječne dobi umirovljenja su najniže za one s niskim obrazovanjem i za muškarce i za žene, što je vidljivo iz tablice 14. Kod onih koji su otišli u mirovinu u kasnijoj dobi vidimo da prosječna dob umirovljenja je najniža za one sa srednjom razinom obrazovanja, a najviša prosječna dob umirovljenja je dosljedno za osobe s visokim obrazovanjem. U uzorku gdje su ispitanici od 50 do 64 godine žene u kasnijoj dobi odlaze u mirovinu u odnosu na muškarce. S druge strane, u uzorku ispitanika starih 65 i više godina

sljedi se obrazac kao i kad uzmemo sve umirovljenike zajedno, odnosno muškarci odlaze u kasnijoj životnoj dobi u mirovinu u odnosu na žene općenito i po razinama obrazovanja.

5.4. Rasprava o rezultatima analize

U ovom poglavlju provedena je analiza ekonomske aktivnosti stanovništva u dobi 50 i više godina na području Hrvatske temeljem podataka iz Istraživanja o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi (Börsch-Supan, 2019.). Analiziran je status zaposlenosti prema sljedećim kategorijama: zaposleni, umirovljeni, nezaposleni, trajno bolesni, bave se obvezama u kućanstvu i ostali. Analizirane su namjere o umirovljenju među starijim zaposlenim ispitanicima i dob umirovljenja među umirovljenim ispitanicima.

Kad se radi o statusu zaposlenosti, ispitano je postoje li razlike u udjelima onih koji rade u dobi 50 – 64 prema sljedećim obilježjima: dobi, spolu, bračnom statusu, imanju maloljetne djece, imanju unuka, razini obrazovanja, broju kroničnih bolesti i pružanju pomoći unutar 12 mjeseci izvan kućanstva. Regresijska analiza pokazala je da je vjerojatnost za zaposlenost u dobi od 50 do 64 godine signifikantno veća za mlađe, za muškarce, za osobe u braku, za one koji nemaju unuke, za obrazovanije i za zdravije. Pri tome je relativno velik učinak imalo obrazovanje. Vjerojatnost da su ispitanici u dobi od 50 do 64 godine umirovljeni veća je za starije ljude s većim brojem kroničnih bolesti, a manja za nisko i visokoobrazovane nego za srednje obrazovane.

Regresijska analiza dalje je pokazala da su pozitivne namjere o umirovljenju među zaposlenim ispitanicima češće za one koji imaju unuke, za niže obrazovane i za osobe koje svoje zdravlje procjenjuju relativno lošim.

Nalaz da lošije zdravstveno stanje, bilo da se procjenjuje subjektivno (samoprocijenjeno zdravlje) ili objektivno (broj kroničnih bolesti), smanjuje vjerojatnost zaposlenja u Hrvatskoj u kasnijim fazama karijere, je u skladu sa studijom Smolić i sur. (2020.). Ispitanici u dobi od 50 do 64 godine koji su bili obrazovaniji imali su veću vjerojatnost da su zaposleni je u skladu s Ostrovidov i sur. (2019.). Dosljedno nalazima iz drugih istraživanja (Backhaus i Barslund, 2021.) i za Hrvatsku se potvrdilo da osobe u dobi od 50 do 64 godine imaju manju vjerojatnost zaposlenja ako su bake i djedovi. Bađun i Smolić (2018.) modelom logističke regresije zaključili su da su skloniji ranijem odlasku u mirovinu u Hrvatskoj oni zaposlenici koji su slabije obrazovaniji ili procjenjuju svoje zdravlje lošijim, što je i analiza linearnom regresijom u ovom radu potvrdila. Prema analizi, u Hrvatskoj osobe s višim razinama obrazovanja odlaze kasnije u mirovinu što je u skladu s očekivanjima prema studiji Schils (2008.) na području

Nizozemske i Njemačke. Analiza je pokazala da žene u prosjeku odlaze ranije u mirovinu, što je također u skladu sa studijom Schils (2008.) na području Ujedinjenog Kraljevstva.

Valja napomenuti da su u ovom radu modelima linearne regresije analizirane zavisne varijable koje su binarne i koje se stoga inače analiziraju kompliciranijim metodama. Korištenjem linearne regresije dobiveni su rezultati koji su jednostavni za interpretaciju, a pokazalo se da su nalazi smisleni i korisni. Naime, u kontekstu demografskog starenja u Hrvatskoj važno je dobro razumjeti odrednice ekonomske aktivnosti u starijoj dobi, namjere o umirovljenju među starijim radnicima i razlike u vremenu umirovljenja. Bolje razumijevanje navedenog pomaže u donošenju informiranih javnih politika koje će potom moći dati uspješnije rezultate dobre po cjelokupno gospodarstvo.

6. ZAKLJUČAK

U europskim zemljama odvija se proces demografskog starenja. Taj će proces zbog svojih implikacija biti iznimno važan u nadolazećim desetljećima. Niske stope fertiliteta i duže očekivano trajanje života mijenjaju dobnu strukturu europskog stanovništva, a jedna od najznačajnijih promjena je pomak prema mnogo starijoj dobnoj strukturi. Taj je pomak već jako vidljiv u Hrvatskoj, koja je uz nizak fertilitet, u posljednjim desetljećima bilježila i negativnu neto migraciju. Zbog opisanih demografskih trendova, udio ljudi u radnoj dobi u europskim zemljama pa tako i u Hrvatskoj je u padu, a sve je više umirovljenika. Udio starijeg stanovništva u ukupnom stanovništvu rast će i u budućnosti, i to značajno: predviđa se da će do 2050. godine 40,6 posto građana EU-27 imati 55 ili više godina. To je izazov za europska gospodarstva i za kreatora javnih politika jer raste teret za osobe u radnoj dobi kako bi se osigurala sredstva i zadovoljile potrebe za uslugama koje iziskuje sve starija populacija. Hrvatska u usporedbi s drugim zemljama bilježi relativno niske stope aktivnosti starijeg stanovništva. Zbog svega toga iznimno je važno dobro istražiti i bolje razumjeti ekonomski potencijal starijeg stanovništva i odrednice zaposlenosti u starijoj dobi, namjera o umirovljenju te dobi odlaska u mirovinu, što je na hrvatskom slučaju analizirano u ovom diplomskom radu.

O odrednicama ekonomske aktivnosti starijeg stanovništva postoji opsežna literatura. Te odrednice su raznovrsne, a jedan od najvažnijih čimbenika za ostanak u radnoj snazi je zdravlje u starijoj dobi. Literatura dosljedno pokazuje da zdravstveni problemi potiču prijevremeno umirovljenje i da postoji pozitivan odnos između zdravlja i sudjelovanja u radnoj snazi u starijoj životnoj dobi. Postoje i nalazi za Hrvatsku koji pokazuju da loše zdravstveno stanje smanjuje vjerojatnost zaposlenja u starijoj životnoj dobi. Demografske varijable, poput spola, ali i imanja unuka i pružanja neplaćene brige za starije (posebno za žene) također se u literaturi povezuju s vremenom umirovljenja, a utjecaj imaju i socioekonomske varijable poput obrazovanja. Pritom se učinci mogu razlikovati među zemljama.

Vlastita analiza ekonomske aktivnosti stanovništva u dobi 50+ u Hrvatskoj, provedena na temelju Istraživanja o zdravlju, starenju i umirovljenju u Europi (SHARE), dala je rezultate koji su velikim dijelom u skladu s dosadašnjom literaturom. U radu se pokazalo da je ekonomska aktivnost u dobi 50+ povezana s odabranim demografskim (dobi, spolom, imanjem unuka), socioekonomskim (obrazovanjem) i zdravstvenim (samoprocijenjeno zdravlje, broj kroničnih bolesti) varijablama. Vjerojatnost da su ispitanici u dobi 50-64 zaposleni značajno je veća za mlađe ljude unutar te dobne skupine, za muškarce, za osobe u braku, za one koji nemaju unuke, za obrazovanije i za zdravije, pri čemu najveći učinak ima obrazovanje. Među starijim

radnicima (dob 50+), većina (a konkretno gotovo dvije trećine) ne želi u mirovinu čim je prije moguće, a namjere o umirovljenju ovise o imanju unuka, obrazovanju i samoprocijenjenom zdravlju. Dob odlaska u mirovinu među umirovljenim ispitanicima je u prosjeku veća za muškarce nego za žene i za visokoobrazovane ispitanike. Prednost provedene analize je to što obuhvaća i radni status u starijoj dobi i namjere o umirovljenju među starijim radnicima i dob odlaska u mirovinu među umirovljenicima. Rezultati su relevantni jer upućuju na područja u kojima kreatori politike mogu djelovati kako bi se stariji radnici duže zadržali na tržištu rada. Analizu je moguće proširiti razmatranjem dodatnih čimbenika povezanih s glavnim varijablama (kao što su npr. obilježja posla) i usporedbom pronađenih poveznica u različitim zemljama, te primjenom naprednijih analitičkih metoda.

LITERATURA

1. Backhaus, A. i Barslund, M. (2021.), The effect of grandchildren on grandparental labor supply: Evidence from Europe, *European Economic Review*, 137, 103817.
2. Bađun, M. i Smolić, Š. (2018.), Predictors of Early Retirement Intentions in Croatia, *Društvena istraživanja*, 27(4), 671-690
3. Blundell, R., Britton, J., Costa Dias, M. i French, E. (2017.), The Impact of Health on Labor Supply Near Retirement (Working Paper No. 2017-364), *Michigan Retirement Research Center*, preuzeto s https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3103887.
4. Börsch-Supan, A. (2019.), *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE), Wave 6*. Release version: 7.0.0., Munich: SHARE-ERIC. Data set, preuzeto s https://doi.org/10.1007/978-981-287-080-3_243-1.
5. Brugiavini, A., Croda, E., Mariuzzo, F. (2005.), Labour Force Participation of the Elderly: Unused Capacity?, u: Brugiavini, A. (ur.), *Health, Ageing and Retirement in Europe* (str. 236-241.), Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Aging (MEA).
6. Cai, L. i Kalb, G. (2006.), Health status and labour force participation: evidence from Australia, *Health Economics*, 15(3), 241-261.
7. Christensen, B.J. i Kallestrup-Lamb, M. (2012.), The Impact of Health Changes on Labor Supply: Evidence from Merged Data on Individual Objective Medical Diagnosis Codes and Early Retirement Behavior, *Journal of Health Economics*, 21, 56-100.
8. Ciccarelli, N. i Van Soest, A. (2018.), Informal Caregiving, Employment Status and Work Hours of the 50+ Population in Europe, *De Economist*, 166(3), 363-396.
9. Coile, C. i Gruber, J. (2000.), Social security and retirement (Working Paper No. 2000-7830), National Bureau of Economic Research, preuzeto s <https://econpapers.repec.org/paper/nbrnberwo/7830.htm>.
10. De Preter, H., Van Looy, D., Mortelmans, D. i Denaeghel, K. (2013.), Retirement timing in Europe: The influence of individual work and life factors, *The Social Science Journal*, 50(2), 51-145
11. Dini, E. (2009.), Older workers in the UK: variations in economic activity status by sociodemographic characteristics, household and caring commitments, *Population Trends*, 137(1), 11-24.
12. Državni zavod za statistiku (2023.a), Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. – Stanovništvo po gradovima/općinama, [podatkovni dokument], preuzeto s <https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/Census2001/Popis/Hdefault.html>.

13. Državni zavod za statistiku (2023.b), Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. – Stanovništvo po gradovima/općinama, [podatkovni dokument], preuzeto s <https://web.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabsxls.htm>.
14. Državni zavod za statistiku (2023.c), Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Stanovništvo po gradovima/općinama, [podatkovni dokument], preuzeto s https://podaci.dzs.hr/media/td3jvrbu/popis_2021-stanovnistvo_po_gradovima_opcinama.
15. Državni zavod za statistiku (2023.d), Zaposlenost i plaće – Aktivno stanovništvo, [podatkovni dokument], preuzeto s <https://podaci.dzs.hr/hr/statistika-u-nizu/>.
16. Dwyer, D. S. i Mitchell, O. S. (1999.), Health problems as determinants of retirement: Are self-rated measures endogenous?, *Journal of Health Economics*, 18(2), 173-193.
17. European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2021.). *The 2021 ageing report: economic & budgetary projections for the EU Member States (2019-2070)*, Publications Office, preuzeto s <https://data.europa.eu/doi/10.2765/84455>.
18. Eurostat (2023.a), Population structure and ageing, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing.
19. Eurostat (2023.b), Ageing Europe – statistics on working and moving into retirement, preuzeto s <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?oldid=449635>.
20. Eurostat (2023.c), Population projections in the EU, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_projections_in_the_EU.
21. Eurostat (2023.d), Activity rates by sex, age and citizenship, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_ARGAN_custom_7241123/default/table?lang=en.
22. Eurostat (2023.e), Employment and activity by sex and age, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsi_emp_a/default/table?lang=en.
23. Eurostat (2023.f), Unemployment rates by sex, age and citizenship, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_URGAN/default/table?lang=en.
24. Eurostat (2023.g), Population on 1 January by age group and sex, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_PJANGROUP_custom_7235090/default/table.
25. Eurostat (2023.h), Fertility indicators, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_FIND_custom_7232924/default/table.

26. Eurostat (2023.i), Migration, preuzeto s https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/explore/all/all_themes.
27. Friganović, M. (1985.), Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske, *Acta Geographica Croatica*, 20(1), 3-9.
28. Gelo, J., Akrap, A. i Čipin, I. (2005.), *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (bilanca 20. stoljeća)*, Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
29. Gesthuizen, M. i Wolbers, M.H.J. (2011.), Late career mobility and the transition into retirement of older workers in the Netherlands, *Edward Elgar Publishing*, 65-90.
30. Goić, S. (2017.), Employees older than 50 on Croatian labour market – need for a new approach, *Journal of Human Resource Management*, 20(2), 1-11.
31. Gortz, M. (2012.), Early retirement in the day-care sector: the role of working conditions and health, *European Journal of Ageing*, 9(3), 187-98.
32. Herquelot, E., Gueguen, A., Bonenfant, S. i Dray-Spira, R. (2011.), Impact of Diabetes on Work Cessation Data from the GAZEL cohort study, *Diabetes Care*, 34(6), 9-1344.
33. Hess, M., Naegele, L., Becker, L., Mäcken, J. i De Tavernier, W. (2021.), Planned Retirement Timing in Europe: Are Europeans Adapting to the Policy of Extending Working Lives, *Frontiers in Sociology*, 6, 691066.
34. Heyma, A. (2004.), A structural dynamic analysis of retirement behaviour in the Netherlands, *Journal of Applied Econometrics*, 19(6), 59-739.
35. Kerkhofs, M., Lindeboom, M. i Theeuwes, J. (1999.), Retirement, financial incentives and health, *Journal of Labor Economics*, 6(2), 27-203.
36. Komp, K. (2017.), Shifts in the realized retirement age: Europe in times of pension reform and economic crisis, *Journal of European Social Policy*, 28(2), 130-142.
37. Marton, J. i Woodbury, S. (2010.), The Influence of Retiree Health Benefits on Retirement Patterns (Working Paper No. 2010-163.), Rochester Social Science Research Network, preuzeto s https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1562654.
38. Mečev, D. i Vudrag, N. (2012.), Utjecaj demografskog procesa starenja na gospodarska kretanja u Republici Hrvatskoj, *Praktični menadžment*, 3(2), 37-41.
39. Montizaan, R., Corvers, F. i de Grip, A. (2013.), Training and retirement patterns, *Applied Economics*, 45(15), 9-1991.
40. Obadić, A. i Smolić, Š. (2008.), Ekonomske i socijalne posljedice procesa starenja stanovništva, *Ekonomska istraživanja*, 21(2), 86-98.

41. Olesen, SC., Butterworth, P. i Rodgers, B. (2012.), Is poor mental health a risk factor for retirement? Findings from a longitudinal population survey, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(5), 44-735.
42. Ostrovidov Jakšić, A. i Jakšić, I. (2019.), How to prolong labour market participation in the Republic of Croatia?, *Public Sector Economics*, 43(1), 79-108.
43. Radović, L. (2019.), *Utjecaj starenja stanovništva na mirovinski sustav u RH*, završni rad, Ekonomski fakultet u Zagrebu, Zagreb
44. Roberts, J., Rice, N. i Jones, AM. (2009.), Early Retirement and Inequality in Britain and Germany: How Important is Health? (Working Paper No. 2009-188), Rochester Social Science Research Network, preuzeto s https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1413787.
45. Robroek, S.J.W., Schuring, M., Croezen, S., Stattin, M. i Burdorf, A. (2013.), Poor health, unhealthy behaviors, and unfavorable work characteristics influence pathways of exit from paid employment among older workers in Europe: a four year follow-up study, *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 39(2), 33-125.
46. Rubb, S. (2009.), Over education among older workers: impact on wages and early retirement decisions, *Applied Economics Letters*, 16(16), 6-1621.
47. Scharn, M., Sewdas, R., Boot, C.R.L., Huisman, M., Lindeboom, M. i van der Beek, A.J. (2018.), Domains and determinants of retirement timing: A systematic review of longitudinal studies, *BMC Public Health*, 18(1), 1-14.
48. Schils, T. (2008.), Early retirement in Germany, the Netherlands, and the United Kingdom: A longitudinal analysis of individual factors and institutional regimes, *European Sociological Review*, 24(3), 29-315.
49. Schuring, M., Robroek, S.J.W., Otten, F.W.J., Arts, C.H. i Burdorf, A. (2013.), The effect of ill health and socioeconomic status on labor force exit and re-employment: a prospective study with ten years follow-up in the Netherlands, *Scandinavian Journal of Work, Environment Health*, 39(2), 43-134.
50. Smolić, Š., Čipin, I. i Međimurec, P. (2020.), How is health associated with employment during later working life in Croatia?, *Public Sector Economics*, 44(1), 99-116.
51. Song, J. i Manchester, J. (2009.), Revisiting the 1983 Social Security Reforms, 25 Years Later, *Research on Aging*, 31(2), 60-233.
52. Šošić, I. (2006.), *PRIMJENJENA STATISTIKA*, 2. izdanje, Zagreb: Školska knjiga.

53. Van Solinge, H. i Henkens, K. (2010.), Living longer, working longer? The impact of subjective life expectancy on retirement intentions and behaviour, *European Journal of Public Health*, 20(4), 47-51.
54. Van Solinge, H. i Henkens, K. (2011.), The retirement decision making process: The role of work and organizational context, *Gedrag en Organisatie*, 24(4), 52-430.
55. Vehovec, M. (2008.), *New perspectives on a longer working life in Croatia and Slovenia*, Zagreb: Institute of Economics.
56. Wahrendorf, M., Akinwale, B., Landy, R., Matthews, K. i Blane, D. (2017.), Who in Europe Works beyond the State Pension Age and under which Conditions? Results from SHARE, *Journal of Population Ageing*, 10, 269-285.
57. Živić, D. (2003.), Demographic Determinants and Consequences of the Ageing of Croatia's Population, *Revija za socijalnu politiku*, 10(3), 307-319.
58. Örestig, J., Strandh, M. i Stattin, M. (2013.), A Wish Come True? A Longitudinal Analysis of the Relationship between Retirement Preferences and the Timing of Retirement, *Journal of Population Ageing*, 6(1-2), 99-118.

POPIS GRAFIKONA I TABLICA

Grafikoni

Grafikon 1: Porast udjela stanovništva u dobi od 65 godina ili više između 2012. i 2022. (postotni bodovi)	4
Grafikon 2: Piramida stanovništva 2007. godine u odnosu na 2022. godinu na području EU ..	6
Grafikon 3: Predviđena promjena medijalne dobi 2022. – 2100.	7
Grafikon 4: Totalna stopa fertiliteta 2012. u odnosu na 2021. godinu na području EU zemalja	10
Grafikon 5: Očekivani životni vijek na području EU od 2012. do 2021. godine.....	11
Grafikon 6: Neto migracije na području EU 2021. godine	11
Grafikon 7: Osobe po dobnim skupinama od 2007. do 2100. na području EU	13
Grafikon 8: Osobe po dobnim skupinama na području Hrvatske prema popisima stanovništva	14
Grafikon 9: Stopa aktivnosti starijeg stanovništva na području EU od 2013. do 2022. godine	19
Grafikon 10: Stopa aktivnosti starijeg stanovništva u zemljama članicama EU u 2022. godine	20
Grafikon 11: Stopa aktivnosti starijeg stanovništva po spolu na području EU od 2013. do 2022. godine	21
Grafikon 12: Stopa aktivnosti stanovništva u dobi od 65 do 69 godina po spolu u zemljama članicama EU u 2022. godini	22
Grafikon 13: Zaposlene starije osobe prema dobnim skupinama u EU-27, 2004. – 2019. (postotak ukupne zaposlenosti)	30
Grafikon 14: Stopa zaposlenosti po dobi i spolu od 2009. do 2022. godine.....	31
Grafikon 15: Stopa zaposlenosti (%) po dobi 2004. i 2019. godine u državama članicama EU	32
Grafikon 16: Broj zaposlenih osoba u dobi 65 i više godina po ekonomskim aktivnostima unutar EU-27 u 2019. godini	33
Grafikon 17: Stopa nezaposlenosti osoba u dobi od 50 do 74 godine na području EU u razdoblju od 2005. do 2022. godine	34

Grafikon 18: Stopa nezaposlenosti osoba u dobi od 55 do 64 godine u državama članicama EU u 2022. godini.....	35
Grafikon 19: Trajanje radnog vijeka po spolu na području EU u 2000. i 2019. godini.....	38
Grafikon 20: Zadovoljstvo poslom po spolu i godinama na području EU u 2019. godini	39
Grafikon 21: Dob do koje žele raditi zaposlenici po spolu u državama članicama EU u 2017. godini.....	40

Tablice

Tablica 1: Službena dob umirovljenja u zemljama članicama EU u 2020. godini.....	41
Tablica 2: Domene, uključujući broj odrednica, studije i reference	48
Tablica 3: Broj i udio ispitanika prema statusu zaposlenja.....	56
Tablica 4: Broj i udio ispitanika prema namjeri umirovljenja	56
Tablica 5: Broj ispitanika za koje je dostupna dob umirovljenja, prosječna dob umirovljenja, standardna devijacija, minimum i maksimum.....	56
Tablica 6: Obilježja uzorka prema dobi, spolu, bračnom statusu, imanju maloljetne djece i unuka, obrazovanju, broju kroničnih bolesti i pružanju pomoći.....	57
Tablica 7: Status zaposlenja prema dobi i spolu	58
Tablica 8: Status zaposlenja prema dobi i obrazovanju	59
Tablica 9: Odrednice zaposlenosti u dobi 50-64 (procjene iz regresijskog modela)	60
Tablica 10: Odrednice umirovljenja u dobi 50-64 (procjene iz regresijskog modela).....	62
Tablica 11: Obilježja ispitanika koji su odgovorili na pitanje o namjeri umirovljenja.....	64
Tablica 12: Odrednice namjera o umirovljenju među zaposlenim ispitanicima (procjene iz regresijskog modela)	66
Tablica 13: Prosječna dob umirovljenja po spolu i razini obrazovanja	67
Tablica 14: Prosječna dob umirovljenja za ispitanike u dobi od 50 i više godina prema spolu i razini obrazovanja	68

ŽIVOTOPIS



Ana Višekruna

Kućna : Lipovlje 55 A, 53220, Otočac, Hrvatska

E-adresa: kruna.ana1998@gmail.com **Telefonski broj:** (+385) 981646229

LinkedIn: <https://hr.linkedin.com/in/ana-visekruna-4a3192249>

Datum rođenja: 26/07/1998 **Državljanstvo:** hrvatsko

RADNO ISKUSTVO

[01/06/2022 – 28/02/2023]

Financijski kontrolor

METRO Cash & Carry, d.o.o.

Mjesto: Zagreb

Zemlja: Hrvatska

U kontrolingu sam se prvenstveno bavila prikupljanjem i analizom podataka vezanih uz poslovanje pomoću Excela, MDW-a, SQL-a i SAP-a. Potom smo radili mjesečni "closing" ili zatvaranje mjeseca koje je uključivalo pripremu izvještaja (P&L statement, balance sheet statement, cost reporting) i razne druge aktivnosti vezane uz kontrolu troškova. Istaknula bih da sam dosta vremena posvetila analizi zaliha (SVA- knjigovodstveni ispravak zaliha) i analizi provizija banaka. Na ovoj poziciji sam također sudjelovala u pripremi kalendarizacije troškova tj. pripremi budžeta.

[01/03/2023 – Trenutačno]

Službenik/službenica za obračun plaća

TPA d.o.o.

Mjesto: Zagreb

Zemlja: Hrvatska

Prvenstveno se bavim mjesečnim obračunom plaća za domaće i strane klijente (unos evidencija u Pantheon, provjera da li je sve u skladu sa Zakonom, predaja JOPPD obrazaca, izaslani radnici i sve što obračun plaća obuhvaća). Na posebne zahtjeve klijenata istražujemo određenu problematiku vezanu uz Zakon o radu (npr. oporezivost nekih elemenata) te po potrebi sastavljanje dvojezičnih Ugovora o radu.

OBRAZOVANJE I OSPOSOBLJAVANJE

[01/09/2013 – 15/06/2017]

Ekonomist

Srednja škola Otočac <http://ss-otocac.skole.hr/>

Adresa: Ulica Ćirila i Metoda 2, 53220, Otočac, Hrvatska

[03/10/2017 – Trenutačno]

magistra ekonomije

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu <https://www.efzg.unizg.hr/>

Adresa: Trg John F. Kennedy 6, 10000, Zagreb, Hrvatska

JEZIČNE VJEŠTINE

Materinski jezik/jezici: hrvatski

Drugi jezici:

engleski

SLUŠANJE C1 ČITANJE B2 PISANJE B2

GOVORNA PRODUKCIJA B2 GOVORNA INTERAKCIJA B2

Razine: A1 i A2: temeljni korisnik; B1 i B2: samostalni korisnik; C1 i C2: iskusni korisnik

DIGITALNE VJEŠTINE

Rad u programu (Eviews, RStudio) | Komunikacijski programi (Skype, Google Meet, TeamViewer) | SAP | MS Office (Excel, Power Point, Word, Outlook, Teams) | Izvlačenje izvještaja iz programskog paketa Oracle (MDW) | Izvještavanje pomoću SQL-a (gotove skripte u kojima se mijenjaju datumi) | Pantheon